

Сабрана дјела Стефана Митрова Љубише

Књига 4
Говори и чланци

Издавачи

ЈУ Народна библиотека Будве

Ободско слово, Подгорица

Штампар Макарије, Београд

2022.

Стефан Митров Љубиша

ГОВОРИ И ЧЛАНЦИ

Будва, 2022.

Чланци

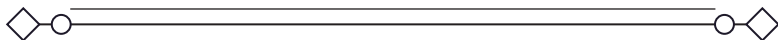

ОПШТЕСТВО ПАШТРОВСКО У ОКРУЖИЈУ КОТОРСКОМ

Цијелиј предјел будвански, или читава претурија нема него једно главно општество (podestaria), то јест Будва, и четири мање општине или кнежине (sindicato), као: Паштровићи, Мајине, Побори и Браићи. Ми ћемо засад само о паштровској општини укратко пробесједити.

Општина паштровска, која се из више села и племена, као што ћемо ниже назначити, састоји, смјешћена је од природе на једном лијепом комаду земље, на подножију испод високи' епирских планина, и завршује границу на источној страни пространога Аустрискога царства. Овај комад земље, на ком општина паштровска лежи, простран је од прилике осам квадратни' миља. и граничи на истоку са Црном Гором, на сјеверу и западу са Будвом, а на југу с турском Албанијом, и сочињава половицу будванске претурије; оквашен је по својој дужини морем адријатическим, а сухим допире до граничнога брда Дубовице, на тромеђи, гдје се три границе састају: аустриска, црногорска и турска Албанија. Предјел је истина узбрдит, но родан и плодан, и дава својим житељима у добрим годинама доста уља, вина, и свакојака жита. Данас преко 3000 душа набројава, греческога закона, које

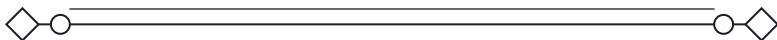

једном синдикату принадеже, распросуте кроз више села, која редом до турске Албаније леже.

Има у Паштровићима више од 37 већи' и мањи' села, но откако је скоро данак и десетиња овуда уведена, то да се лакше рачуни водити и предавати могу, раздијељени су Паштровићи на 19 цензуални' села. међу којима најзнатније је село Тудоровићи с 300 душа. Осам су парохија источне православне цркве, којој уопште сви житељи вјероисповиједнијем принадеже, а ниједна западне; у њима четири манастира има: *Прасквица, Градишће, Дуљево и Режевић*, прва два Св. оца Николаја, а друга два Св. Првомученика Стефана. Прасквица и Режевић примају годишњу помоћ или пензију од Рускога двора по 150 златни' цекина, која је била најпре од Јекатерине одобрена, па посље од Павла и Александра умножена на прошње и труде бивши' монаха, а нарочито почившега архимандрита Саве Љубише. Ови новци долазе на рускога консула у Триест. и манастирци примају ји' преко своји' прокуратора ондје у Триесту.

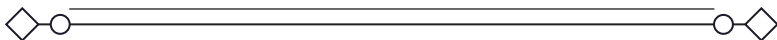
Парохије су по имену сљедујуће:

1. *Прасквица*, манастир близу мора, има своје име од извора Прасквице, који покрај манастира извире, и прекрасну воду за пиће даје, коју кад окусиш, остају ти уста исто као да си прасака, или као што у Срему веле, бресака јео; с црквом парохијалном Св. оца Николаја. Саграђен је

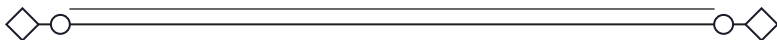
од Паштровићана од прилике пре 900 година. и земљама од исти' фамилија обдарен. Штета што калуђери свију готово бокељски манастира никому стара писма и дипломе не показују, ваљда се боје, да јим ји' когод не отме; те би се боље историја свети' обитеља и њиови' ктитора, сљедователно и српскога народа освјетлала. Манастир прилично је богат, који осим земаља, и осим назначене пензије, ужива у приходе парохијалне од сљедујући' села, која под манастирску парохију потпадају, као: Бечићи, Витодол, Вријесно, Славњина, Чучуци, Челобрдо, Ђенаши, Близикуће, и Св. Стефан с 578 душа у све.

2. *Поличак.* Парохија с Црквом Успенија Пресвете Богородице има под собом осам села: Поличак, Рустово, Пржно, Маровић, Буране, Дукљанбријег, Подбабац и Лукање брдо с 274 душе.
3. *Дуљево.* Манастирмалиј, и филијал велике лавре Дечана! Знатно је, да су многи Паштровићани, који су се у овом манастиру покалуђерили, у Дечане одлазили и тамо више пута настојатељи бивали. И садашњи настојатељ дечанскиј, као што чујем, правиј је Паштровићанин, који је пре 20 година тамо преселио се. А кому од православни' християна није познато, да је и Св. Стефан Штиљановић, који и данас у Срему, у фрушкогорском манастиру Шишатовцу почива, у Паштровићима рођен? Манастир

лежи под једним брдом, у једној дољи као у јазу, да је тешко до њега доћи, на сводове учињен, и хвали се сотим, да је у њему 1832. године преосвјашчениј епископ далматинскиј, Јосиф Рајачић, садашњи архијепископ и митрополит карловачкиј, приликом каноническе визите, обједовао. Црква слави Св. Првомученика Стефана, и има под својом парохијом сљедујућа села: Кључа, Дабковић, и половица Славњине с 140 душа.

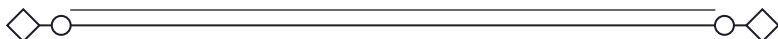
4. *Тугоровићи*. Највеће село у Паштровићима с црквом парохијалном Св. оца Николаја, која под собом још два друга села држи, тј. Врба, и друга половина Близикућа с 445 душа.
5. *Режевић* био је под српским царством угодна гостионица, па после, кад је путника све то мање бивало, ондашњи околни побожни житељи, не имајући наблизу цркве, начине од исте грађевине малу црквицу и манастир. Име своје носи од ријеке Режевића, која никад не пресуши; и може се срећна вода назвати, јер на њој по толики млини и зими и лети мељу. Кад је сушна година, сав околниј предјел врло би зло стојао без ове ријеке, која затим у море утиче. Црквица била је испрва сасвим малена, и у посљедству времена сиромашна; но откако пензију од Двора рускога ужива, обновљен је пре неколико година и манастир и црква доста лијепо. Под овом манастирском парохијом стоје сљедујућа села: Новосеље, Брда,

Жуковица, Режевић, Крстац, Катун, Ријека, Дробнић и Чамин до с црквом парохијалном Св. Првомученика Стефана, и с 856 душа. Ово су најмирнији и најработнији људи у цијелој општини паштровској.

6. *Ластва* (Castel-Lastva) с црквом парохијалном Св. Илије. Парохија састављена је из два села; тј. Кастел Ластва и Голубовићи с 378 душа.
7. *Градиште*. И овај је манастир филијал велике српске лавре Дечана. Има под собом више села, као: Попова њива, Магазини, Буљавица; храм је цркве Светиј отац Николај, и цијела парохија нема него 175 душа.
8. *Калудерац*, парохија састављена из два села, која се зову Калудерац и Ћуровићи; парохијална црква слави Светога апостола Петра и Павла, и броји 230 парохијана.

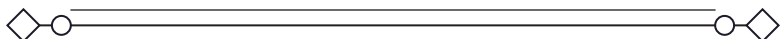
Осим парохијални' цркава имау Паштровићима по селима више мањи' филијални' црквица и капела, у све једанај'ст, као у Близичућама, у Новосељу, у Катуну, у Голубовићима, у Ћуровићима итд. По манастирским парохијама служе калуђери, а по другим мирски свештеници, или просто рећи попови. – У манастирима, као у Прасквици, има овога пута два калуђера, у Дуљеву један, у Режевићу четири, у Градишту два; сви готово млади људи. У ниједном од ови' четири манастира нема светитељски' моћију, и из горереченога могао би ја слободно закључити, да су манастири више богати неголи сиромашни, јер им калуђери никад

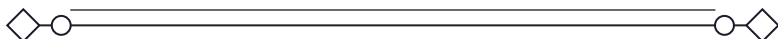
у прошњу не излазе, паче народ, кад у цркву, или иначе послом у манастир дође, захтијева да ј' калуђери чaste, као што то без сваке манастирске користи и бива.

При крају општества, на самој граници, наводи се једно ц. к. заведеније здравља, или санитетскиј дом, у ком из Албаније долазећи трговци опредјељено вријеме одстојавају, и до 200 царски' војника на унутрашњу уредбу пазе. Депутат, који заиста с похвалом од њеколико година овдје служи, јест наш човјек, добриј господин Петар Ђокић, украшен за своје заслуге са златном колајном. Здравиј воздух, и готово увијек ведро и плаво поднебије осмјехива се љупко на цијелиј простор ове општине, због шта земља изобилност дава, а народ здрав, снажан и крјепостан рађа се и напредује; штавише, у цијелој Боки нема нигдје тако добре стоке, као у Паштровићима.

Ово је општество кроз разна многа стољетија многим и различним владјетељима, привржено и подложено бивало, и под свима умјело је без оскврњенија своју народњу независимост одржати, своје сопствене законе и уредбе с којима се међу собом управљало, свето сачувати, и своје обичаје не погазити чак до скорашњи' крвави' времена, која су с почетком настојећега вијека ову част Европе несрећно посјетила била. Опште је припознато, да су Паштровићани и данас најбољи јунаци, у Боки; они су често с албанашким Турцима рат водили, но нису им се никад покорили.

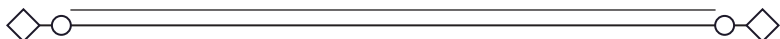
Мрачна је историја наша до лета 1350, јер су сви готово рукописи, из који' би штогод поцрпсти, и наше описаније распрострањити могли, у то доба заједно с народним поглавицама пропади. У ово време Лудвик, краљ унгарскиј, владајући с Паштровићима, опечаљен због несмотреног јуначства ови' житеља, који без дозволења његова, подмићени, присташе Мљечићу у помоћ, да Котор од Србина одузме, пошаље силну војску с налогом, да ји' до корена затаре, и да им све куће ватром пожаре. Но велкодушије онога, кому је била наложена овака свирјепа наредба, поштедило је ситниј народ и куће. Он изврши жртву истина, но задовољи се с тим, што је само 1400 човјека за оружије способна посјекао. Ова грозна сјеча извршила се на брду, које се зове Голиј врх. Преповиједају и данас наши људи, да Лудвик није могао с душом се раставити, пре него је паштровско проштење добио. Борећи се са својом тешком болестју, покаје се што је онако горко Паштровићане уцвијелио, пошаље им два депутирца с богатим даровима, заклињајући ји', да му увреду опросте, и да се Богу за његову душу моле. – По таквом упропашћењу осташе Паштровићани под Србином до лета 1423. и због насиља турскога, које већ издржавати нису могли, предадоше се својеволјно и согласно Мљетачкој републики, с писменим уговором, ког су закључили дана 4. мјесеца априлија 1423. с морским војводом Францом Бембом. Овај уговор и данас налази се при општини; састављен је из

24 главе, у којима подари се општини све што је запитала.

Дичила се ова општина со тим, што је имала свој сопствениј грађанскиј суд, који је још под Стефаном краљем српским (1266) одобрен био; достовјерниј знак великога повјерења, које су владјетељи у Паштровићанима имали; и нико им се у њиове пресуде пртио није. Незадовољни могли су само на царско лице, а доцније на сенат венецијанскиј позвати се. У овом суду засједавали су увијек четири суђе (судије) и дјејствовао је непрестано све до године 1805. Француз самиј, не трпећи народне састанке као узрок замјешателства и самовољности, укине га. а на мјесто њега простиј синдикат постави. При свем том одобрене су и данас све судејске пресуде, и законито припознате, особито оне, које су под првашњим покровителством аустријским (1798) изречене биле, јер у овом времену почело је већ публично лице у народњем суду предсједавати, и издана рјешенија одобравати. нити се могао судејскиј састанак скупљати без присуствија публичног предсједатеља, који је обично војничко лице било.

У среди општества наводи се на једному отоку, који се с једним само узаним језиком пржине краја придржава, малиј градић, именоват Св. Стефан (Castel San Stefano); кад море вјетром ускелебано ускипи, покрије ову пржину, и тако градић сасвим у море остане; он је с дебелим зидом ограђен, и три миље јужноисточно од Будве одстоји; у њему

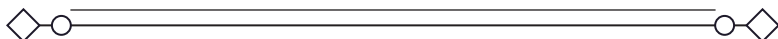
свако племе своју кућу има, јер је управо на опште трошкове саграђен био. Не изостављам описати ријеткиј догађај, због шта је ова грађевина учињена. Наступили Турци да Котор освоје и, за лишити га сваке помоћи, опсједну га са свију страна. Паштровићани, као ваздашњи јунаци, нису могли трпити, да Турчин граду додијава, опреме се дакле са свом могућном силом њи' до хиљаду пјешаца, крену се из дома с брашеницама у торби, и зачас долете у Солила, поље у општини грбаљској, које до канала Боке допире; ту оставе неколико људиј у бусији, да би путове турској војсци препречили, остали војници нагрну с плећа на Турке. Грађани осјете се помоћи, излете из Котора, и велика битка запламти се кроз сву војску. Турци надјачани обратe плећа, и без реда к мору почну бјегати, а наши ји' немило гонити, и док су се (у) своје барке укрцали, више ји' је него половина изгинула. Благодарни Которани прославили су спасеније Котора преизврским и различним свјетковањем на чест своји' избавитеља, заједно с њима. Враћајући се затим Паштровићани с части из града пут дома, њекиј мимоидућиј човјек извјести ји, да у Јазу (друго поље грбаљско) много турски бродова сургани леже, који због рђавог времена усиловани су били у тому пристаништу, или боље рећи у тој локви, остати и сакрити се. Ови с радостју приме такову новину, договоре се на брдове громко и сложно ударити; и ако им не узбуди могуће њи' присвојити, бар да ји' у мутно море даље од краја

отисну. Поспјеше путовање, и у два сата стигну до мора, гдје многе празне барчице на крају нађу. Упитају њеке грбаљске¹ чобане, који су остали да барке чувају, за Турке, гдје су? Ови, мрзећи на Турке и на турскиј зулум, искрено кажу да су се на истим барчицама Турци још од јутра из своји' бродова превезли, и по селима на раскошност опремили. Куд више среће за Паштровићане? Они сједну до један стотињак на барчице, превезу се на турске бродове, на којима је превећ мало число војника било, па и то све готово заробљени' христијана, који се одма без сваке противности предаду; а остали остану на крају, да Турке ако насрну причекају. Паштровићани најпре повежу турске војнике и без оружја пребаце ји' на крај међу своје; потом све што је љепше, ваљаније и драгоцјеније на бродовима било, покупе, и у један понајљепшиј брод укрцају, на једра га ставе, и с њеколицином своји' јунака вјешти' помораца оправе га у Паштровиће; остали врате се опет на празне турске бродове, изврте ји', и све до једнога у мору подуше, затим на истим малим барчицама искрцају се на крај, гдје се већ битка приметна била, јер Турци, извијешћени о својој несрећи, оставе раскошност и весеље, и потрче на обрану својим бродовима. Но не имајући довољно при себи ни оружија ни муниције, раштркају се тамо-овамо, без да им се трага знало.

Шта ће сад Паштровићани чинити од заплијењенога блага? Ко ће им га право, да се

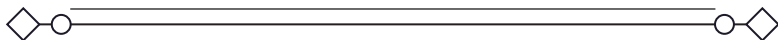
¹ Грбаљ што и Жупа.

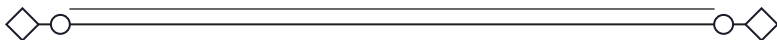
никому криво не учини, и да један на другога не зажали, подијелити? Договоре се ово благо употрејебити на дјело опште. Заиста паметно *измишлење*. Саграде од истога блага овај малиј градић, и у њему сваком племену по једну кућу учине. У њеко вријеме ово је било главно мјесто, гдје су се поглавице паштровске на собор скупљале, а сад броји около сто житеља само.

Сматрајући на овај и на многе овом подобне случајеве, морамо рећи да паштровско општество по њекому је чуду и силом вишњом од насиља турскога спасено. Оно, уплашено несрећном судбином Србије, преда се у крило Мљечићу, као што смо то већ напоменули с уговором 4. апр. 1423. учињеним. Оно је ваљани' и храбри' помораца Венецијанској републики давало, који су свуда у морским војнама име своје прославили. Треба знати да Паштровићани нисуморали, но својевољно су у венецијанску поморску службу уписивали се, и заиста с великом жељом тамо су врвили, јер су изобилном плаћом и храном снабдијевани бивали, а осим тога Венецијани имали су лијепиј начин поступања, с којим су ји' још више к себи привезивали.

У предреченом уговору записана су племена благородна, то јест она, која су уговор закључила. У садашње вријеме инострански придошници толико су се населили, и у племена благородна увукли и измијешали, да је тешко старосједиоце и благородне од наводошавши' разликовати.

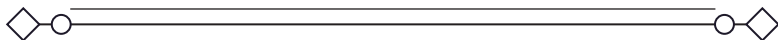

Међу осталим страданијама овога народа, која је више пута горко претрпио, находимо недавнашње насиље скадарскога везира Махмут-паше Бушатлије. Овај подигне силну војску 1785. из Албаније, и преко Љешанске и Ријечке нахије уђе у јунију мјесецу у Црну Гору до на само Цетиње, и доста јада Црногорцима зада; затим, намјеравајући повратити се у Скадар пречим путем преко Ловћена, запроси од Паштровићана, да због краћега и лакшега пута своју војску кроз њи'ово општество проведе. Пријеваран покривено ово дјело, за чију тајну знала су само њедра варварскога мужа, појави се како војска до албанске границе допре, и како поткрили највећиј дјео општества. Она сиђе слободно и без сваке препоне низ високе брегове и кроз тијесне врхове, прошири се у среди општине, и у миру пребуде, док је кључ обране ови житеља на вјери присвојила. Како војска у Кастел Ластву дође, разапну Турци своје шаторе, ту као на почивалишту пристану и ноћ проведу. Сутрашњиј дан кад осване, призове везир њеке поглавите старјешине општества, оне управо, у чијим је рукама стојала срећа цијелога предјела и општа судбина, и запита ји' хоћеду ли се својевољно његовому пашалуку подложити или треба то од њи' силом искати? На такovo ненадно питање за оно магновење ни одговора дати не умједоше; но припитани по другиј пут одговорише да то ни најмање у њи'овој власти не стоји; да они од Венецијана зависе, који с њи'овом судбином

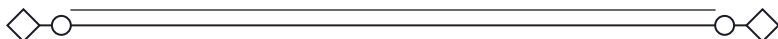
располагати могу; да они никад досад и ни у једном времену Отоманској порти принадежали нису; да везир никаква права над њима нема, и да на венецијанској земљи не може никаква насилија употребити, без да јој на своје време рачун не преда. На оваковиј дрзновениј и јуначкиј одговор запламти се везир од љутине, и нареди да се одма оне старјешине посијеку, и да се биједним житељима свакојака пакост ватром, сабљом и плијеном нанесе; тако, наситивши варварско своје срце, поврати се у Албанију, одакле до њеколико година намјеравајући Црну Гору себи присвојити, погибе од црногорске пушке 1796. и глава му се и данас у манастиру на Цетињу храни.

Овдје заслужује Поп Андровић, да му један спомен учинимо. Овај врсни свештеник, чувши како немило и на превару старјешине општинске од везира изгибоше, напуни двије мале пушке, и с намјером Милоша Обилића пође пред шатор везирев, премда су га његови пријатељи, сродници и домаћи заклињали да рису у нокте не иде, јер главе изнијети неће. Глух на све ријечи, желећи само крвопицу народњег с овога свијета смакнути, пође пред шатор са сакривеним на леђима пушкама, и добије допуштење да везиру скут цјелива. У оном часу, кад га је везир упитао: „Што си дошао, попе?“ потегне Андровић иза леђа пушку и на везира опали али му не схвати; потегну и другу, али му и ова не опали; тад Турци као орлови слете се. и свега га на комадиће исијеку.

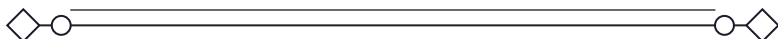
Овај несрећниј случај лишио је Паштровићане и јунака и имања. Мљечић смилује се на њи', и пружи им руку помоћи, то јест слао им је за много дана хљеба и соли, и таквим поступком њи' још више себи привеже, а со тим своју границу објачи. – Но би записано у књиги суђења да овај дар, који је Венеција свому народу у несрећи поклонила, последњиј буде! Аристократическо њено биће ишчезну, самовољност народња ускипи и правленије у своје руке шчепа. – Познато је да је у овој згоди сва Далмација своје чете у Венецију послала, да би међу развраћеним и побуњеним народима мир и уредбе повратила; дакле само то налазимо потребито извијестити да се у тим четама много Паштровићана налазило, који су као и остали од покривени' издајица венецијаски' натраг у отечество своје одаслани били, без да су горећу жељу обране у дјејству привести могли.

Послије паденија Републике Мљетачке унутрашњу уредбу у овом општеству одржавао је народниј суд; и док су људи по другим мјестима своју раскошност и развратност необуздано ситили, овдје је свакиј поредак и поштење владало. Утолико Бока которска би поткриљена војском аустријском, под чијом владом остаде до 1805. љета. Затим њеко вријеме Руси, а њеко вријеме Французи у њој су измјењивали се, док по миру и уговору Тилзитском потпадне под владање француско до године 1813, потом за једну годину до 1814. под владику црногорског; но по сили договора

парискога поврати се опет под славно пређашње правителство аустријско.

Француз је уништио и затрео сасвим све привилегије, слобоштине и правце овога општества и успоредио га је са осталим предјелом, увео неке покварене обичаје, напојио људе славољубијем и раскошностју и со тим узрок и повод дао развраштенију, које се 1812. у овом општеству напрвиј пут појавило. Ове године узбуну се паштровићкиј народ, и дигне се на оружје, највише због пореза и данка, јер га досад никад никому нису давали ни плаћали. Истина, данак није им био тежак ни вели, но био је узрок побуне, може бити са стране потпаљене! Француз пошље многу војску, која окружи предјел од свију страна, и спусти се нагло у манастир Прасквицу, гдје Француз дочуо бјеше да се чести састанци членова општества држе; ту их је хтјео све заједно изненада ухватити и повезане у Котор опремити; а највеће подозреније и зло срце имали су на архимандрита Љубишу. Кад војска у манастир рупи, не нађе него два проста калуђера, Димитрија Љубишу и Петронија Миковића, и једнога црквенога татора Марка Кентера, њи' повеже и у Будву опреми; а војска манастиру свакојаку штету нанесе, књиге старинске подере и древне свештеничке скупоцјене одежде разјагми, сребро и злато покупи. Тешко је вјеровати, али је цијела истина била, да су по путу од манастира до Будве распросути листови црковни књига виђали

се. Обадва калуђера и сирома тотор ујутру на смрт осуђени су били, и сасвим да им се ниједна кривица пронашла и освједочила није, убијени су из пушке 4. јунија 1812.

Посље пропасти овога владања Бока которска остане временито под Црном Гором; а кад већ у дубровничку државу аустријско оружје под Милутиновићем генералом допре, членове народни совјетовали су се међу собом, кому ће се владенију преклонити? Сви јединодушно изберу над свима благо аустријско правителство, пошљу радосно своје барке у Дубровник, и двије компаније војника сами у своју општину доведу, које су на своје сопствене трошкове издржавали све доклегод друга општества окружија которскога аустријским оружијем нису савладана била.

У Будви, на Ђурђевдан 1845.

С. Љубиша²

² Овом младом господину захвалити имам, што је општество пашровско описано, будући је он многа и сва готово примјечанија о њему послао, која сам у ред ставио, и овако, како је описано, читаоцима на забаву предложио.

Г. Николајевић

(Напомена издавача Србско-галмајинској маџазина).

ЧРТЕ НАРОДНОСТИ

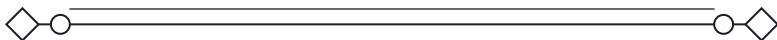
Налазе се у грађанскоме животу неке чрте које се у први мах као ситнарије и маленкости суде, али кад се изближе угледају и развиде, нађу се топрв онда од неоцијењене важности. Међу такве ствари спада онај предмет о којему сам данас предузео писати, јер он озбиљно засијеца у народни живац.

У Ческој, која се без сумње узети може као образац и огледало свијух покрајинах славенских у Аустрији, толико за жар родољубља којим пламти, и понос народни с којим се дичи, колико и за оно неко одушевљење које се не пушта од зла побиједити; у Ческој, велим, био одвјетник, лекар, сликар, трговац или занатлија, свакоме о кутњему прагу виси с јасним и писменима начртан натпис радње и име у народном језику: то јест ако је Нијемац у њемачкоме, ако ли Славенин у славенскоме. Кад се два Чеха путем сукобну, нема примјера да би један другога усудио се поздравити туђим ријечима. У свим њиховим скупштинама, забавама, на свим јавним мјестима, поименице у казалишту, бесједи, читаоници, кафани, тргу, не говоре другим језиком осим својим. Исти красни спол, толико наклоњен к туђој уљудности, у Ческој презире говорити туђим језиком, премда познава њемачки, а обично и јошт који изображени језик. Књиге посланице које Чех Чеху пише, пак натписи и

називи, мјесто куда су отпремљене, све је у народни језик написато. Таквим постојаним начином могли су се Чеси опријети и одржати у чељустих Њемачке, и од грозеће пропасти учувати народност и језик свој. Тако су Чеси заслужили почаст и симпатију свијух просвијећених народа европејских, и на такву су мјеру уздићи знали народни развитак да су данас приморани најмудрији државници велике и мудре Њемачке закључити, да је Боемија славенска покрајина, над којом слабашно обржити може уплив и тежња германизма.

Мађари, док су се римским језиком служили у јавноме животу, дотле, су били лишени праве свијести народне. Њихов покрет почео је само од онда, откад су мјесто римскога свој народни језик његовати и употребљавати започели. Мађарски понос за језик свој подражио је не само, нег' и прекорио друге народе живуће кроз Угарску. У мало годинах Срби, Хрвати, Рушњаци, Словаци, невјеројатном ревношћу разбудише из дубоког сна своја нарјечја, која су отрагу двадесет љетах само кроз колибе, коњушнице, у вигње и кухиње, уток нашла; која су тако потурена и омражена стењала, да су се многи стидјели не само с њима говорити, но и пред људима јавити да су им позната. Тај несклад и то опадање до тога је допирало, да су многе породице или читаво своје презиме у туђ језик превеле, или им окончања измијениле, или туђим правописом нашарале, да траг и коријен славенски каквогђ изништају и излињају.

У нашем приморју, говорећи само о градовима које вал плаће, Дубровник и Котор доста су добро хранили народни језик у животу домаћему, али и они на опћу жалост натписе по јавним мјестима, на дућанима, стаништама, ћоскама, у италијанском језику држе. Страни путници, који као из њеке дражести паробродима Далмацију походе, не имавши времена потање испитати народне обичаје, дух и нагон, морају и нехотице судити по видимоме, морају, наравно, кад те натписе виде, закључити, да су становници тих градова Италијанци, или, што је горе, поиталијанчени.

Којим правом можеш изискивати влади да ти припозна равноправност језика, кад га ти исти гониш и презиреш? Ти одвјетниче, љекару, сликару, књижару, новинару, пак и ти шавче, цревљару, бријачу, крчмару, гостилниче, комардару, којим разлогом кривиш владу да ти је прогнала матерњи језик из учионицах, судових, из јавног живота, кад си га ти најпрви изагнао из домаћих собах, кад се име своје и занат свој устручаваш у њему написати на прагу своје постојбине? Не даваш ли, зар, ти исти најжешће оружје у руку противницима нашим кад се бориш за добити оно што ти је до јучер закон пријечио, а нећеш да уведеш оно што ти никада нитко забранио није, и што је само од твоје добре воље зависило?

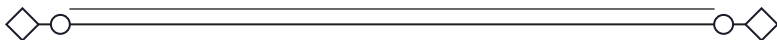
Усред Беча, њемачког града, аустријанског престоног мјеста, има више јавних натписах по дућанима и обртним мјестима у српско-хрватском језику, него кроз цијелу Далмацију.

Обиди све ц. к. поште, нећеш наћи књиге посланице с народним натписом. Је ли то жалосно? Како ће се језик његовати, како ли обнародити, кад се тако немилице одбачива и прогони! Је ли, зар, срамота написати лист своме земљаку у своме језику, или у мимогред и сусријет назвати му „добро јутро, лахку ноћ, божју помоћ“? Је ли зазорно читати, слушати, пјевати наше народне пјесме, кроз које су учени странци преткове наше назвали најпоетичнијим народом на свијету? Је ли стидно, зар, водити коло, играти поскочице, плесати хора, налагати бадњаке, шарати јаја, славити крсно име? Ове су црте карактеристичне једне народности, брз којих голо име или не значи ништа, или значи надирање и преиначење.

Док ми у обичаје наше, у домаћи, грађански, друштвени живот не повратимо кус и крој славенски, док ми спољашњим материјалним знаковима не покажемо свијету народност нашу, ми ћемо се бадава натезати и копорати, наше ће тежње и бриге тонуту као олово, а наслеђство и примјер, које ћемо приуговорити потомству, бити ће такви, какви ће њега слабашно к стожеру и поретку своме скопчана држати.

Хрватисусетеистине увјерили. Они уведоше свој језик свуда и за свашто: обичаје народне из давног заборава разбудише и удохнуше. Колико ја судити могу за нашу народност то је добитак постојанији и пробитачнији, нег' обновљене седмичног стола и врховне канцелерије; јер ове ствари лахко дођу и

прођу, а обичаји, језик, народна свијест, остају вјечно задубљени и укоријењени у духу и срцу пучкоме, и сачињавају ону најдражју прћију, коју отац сину, а пâс пâсу, као аманет, ручује и предаје.

Кад видим народни крој и кус уведене у грађански обичај миле ми домовине; кад увидим да смо ми учинили за напредак народности и језика све оно што од нас зависи, и што нам нитко не забрањује, онда ћу моћи у овом истом листу своје земљаке поздравити стиховима неумрлог сачинитеља „Горског вијенца“:

*„Већ вас видим ѿод сјајним ѿкровом
Чесѿ – народносѿ ѿдје је ускрснула...”*

Бог сачува да ми кроз то помрзимо туђе језике у опће, а италијански поименце. Ако је иткоме у Аустрији нужно знање западних језиках, то је без двојбе нама, који живимо при мору и о мору, који смо ланац, те веже исток и запад. Али је Исус рекао: „Љуби ближњега свога као себе самога“, а не више нег' себе.

Љубиша
1862.

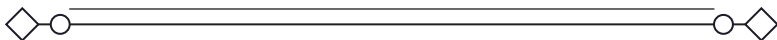
ЗАШТО ЈЕ РАСПУШТЕН САБОР?

Zara 7 Aprile 1864

Oggi mattina di buon ora fù spedita a domicilio di ogni membro della Dieta Dalmata una lettera del Presidente, nella quale ogni membro veniva separatamente avvertito, che Sua Maestà Apostolica si era degnata di sciogliere la Dieta stessa, per cui cessava ogni ulteriore seduta.

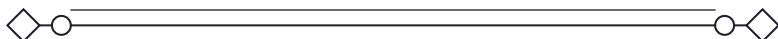
Ad ognuno pareva che il Sovrano Manifesto avrebbe dovuto essere letto in seduta pubblica dal Commissario Imperiale, e che dopo una tale lettura il Presidente avrebbe dovuto dichiarare chiusa ogni ulteriore seduta dei membri della Dieta sciolta; dopo approvato il Protocollo della precedente seduta. Ma il Commissario Imperiale essendo uomo impopolare e pusilanime, pensò meglio di non radunare più i Deputati, nè leggere il Sovrano Manifesto che era giunto in via telegrafica.

La forma in cui è stata sciolta la Dieta Dalmata non poteva certo venir consigliata dal Ministro di stato, e se si accettui la dieta costituente di Kremšir, nessun altra ancora fù sciolta nel modo con cui si sciolse la Dieta della Dalmazia. Ma Dalmazia è la terra delle eccezioni dove un uomo ascosto dietro l'autorità Militare, crea le più strane regole, e la fa eseguire con una meravigliosa energia.

Ciascuno domanda o cerca i motivi che hanno potuto indurre il governo di proporre a S.M. lo scioglimento di una Dieta in cui egli aveva assicurata una grande maggioranza; una Dieta che aveva mandato i suoi Deputati al Consiglio d'Impero e che erano quasi tutti ministeriali; una Dieta che in vece di dare segni di slealtà, pochi giorni prima dello scioglimento decretava l'invio d'una deputazione a Trieste per porgere gli omaggi a S.M. l'Imperatore, colla preghiera di visitare questo suo regno; una Dieta che accettava en bloc la legge comunale tal quale era stata riproposta dal Governo; una Dieta finalmente che in un solo mese della laboriosa sua esistenza approntò mediante i suoi comitati i seguenti progetti di legge 1) sul turbato possesso, 2) sulla sicurezza pubblica, 3) regolamento colonico, 4) sugli Ospitali, 5) sulle strade, 6) sulla vendemia delle uve; e votava indirizzi e desideri sulla parificazione delle lingue nei giudizi e nella pubblica istruzione, nel mentre il Governo non aveva fatto neppure una sola proposta nuova, tranne la riproposta della legge comunale.

Una Dieta che sopra 43 membri contava i seguenti elementi: un Arcivescovo, un Vescovo, un Sacerdote Direttore di Ginasio, un Parroco, il I. R. Presidente del Tribunale Provinciale, un I. R. Direttore delle Finanze, un I. R. Consigliere d'Appello, un I. R. Capitano di Circolo, un I. R. Segretario Luogotenenziale in pensione, l'I. R. Segretario Presidenziale della Luogotenenza, un I. R. Pretore, otto dei più retrogradi Podesta (Bürgermeister), cinque conservativissimi avvocati, e

che quindi produceva in complesso una maggioranza governamentale specifica di trenta sopra quarantatre membri, dei quali solo dieci slavi e proclivi all'annessione con la Croazia e Slavonia?

Non vi era dunque il motivo nè subbiettivo ne obbiettivo, ed è forse il primo caso in cui viene sciolto un parlamento nel quale il governo ha certa ed assicurata la sua maggioranza di 3/4 dei membri di cui si compone.

Taluni vorrebbero trovare la causa dello scioglimento in ciò che il Commisario Imperiale Roszner non sapendo bene parlare l'Italiano, nè per la sua timidezza capace di parlare in pubblico senza far ridere, abbia creduto meglio di liberarsi da una Dieta che lo obbligava continuamente a parlare. Si dice ancora che sia stato spedito a Vienna ad hoc il Deputato Lapenna per scongiurare il tempo cattivo, e che abbia anzi con sè portato le bozze dei rapporti stenografici per esibirli all'ispezione. Finalmente il Governo di Zara vuole assolutamente mandare a Vienna per Deputato un certo signor Alesani Capitano Circolare in qualità di membro del Consiglio d' Impero, ma nessuno dei 5 membri era disposto di cedergli il posto, dunque lo scioglimento era necessario.

Che ne sia di ciò, è cosa certa che la Dieta Dalmata, composta dei sullodati elementi, era per natura docilissima. Diffatti nessuna discussione animata ebbe luogo tranne due, sull' elezione di Sign,e sulla parificazione delle lingue. Ma anche in queste due discussioni furono osservate le massime parlamentari,

nè mai il Presidente chiamò all'ordine uno degli oratori, perché nessuno si era avanzato in modo da meritare tale reprimenda.

Anzi la Dieta Dalmata si è comportata con una calma veramente unica quando il Commisario Imperiale con tuono violento, e percuotendo coi pugni la panca, disse che non permetterà mai che i deputati controllorino gli atti della sua amministrazione. Uno dei membri si contentò di leggere senza commenti il § 19 dello statuto provinciale che era contrario alla dichiarazione del Commissario Imperiale, nè alcuno gli rispose. Poche Diete dell'Impero avrebbero tollerato quella anticostituzionale e smodata dichiarazione senza combatterla, ma nemmeno nessun altro Commisario l'avrebbe neppur fatta.

Quanto si deplora che la povera Dalmazia sia governata da un vecchio militare, buon uomo, ma non uomo di tempo. Perché il Ministro di stato non riproduce tra noi il suo tipo con persona addatta ai tempi, e lontana di personalità e preoccupazioni?

Il paese è più meravigliato che afflitto, ed il partito Slavo sperando che le prossime elezioni saranno nazionali se intraprese con sollecitudine, crede di poter contare sulla maggioranza annessionista, e si lusinga di mandare Deputati Slavi e non burocratici al Reichsrath.

ПРОГЛАС БИРАЧИМА 1866.

Мојима бирачима!

Послије двије године одмора од политичког рада, од којег ме уклонише, веће но ваша воља, кобна времена, која морамо презрјети и заборавити, ево ми опет опртисте народно заступништво на Покрајичноме сабору. Бреме тешко, које би ме могло изложити новим биједама, кад би до претреса дошло наше државоправно питање.

Од мене не чекајте програма. Знате, да су наша начела с вама уједно расла. Средовјечни људи (тал. *Gli uomini maturi*) тешко се окренути дају, кад су у таквим начелима огрезли.

Али уочи рата, што нам пријети, мора умукнути свака распра и неповољство. Наш се прекоморни сусјед огромно спрема! Ми цијенимо, да није лако истријебити или претопити (тал. *convellare o rif'are*) нашу народност на сјеверној обали (тал. *sulla sponda settentrionale*) Јадранског мора; но ипак кад би та несрећа могућа била, она нам не би могла доћи ни од Нијемаца ни од Мађара, паче (тал. *ma*) од Италијанаца. Овај туђица нас одавно вреба. Ми почитујемо његову напредну просвјету, сјајну повјесницу, милозвучни језик, али нам није ништа ш њим помјешано (тал. *ma nulla abbiamo con esso di comune*). Он може на нас насрнути јуначки или крадимице; но ћемо ми одбити сплетке исто као и

његову силу одбацити и презрјети свако обећање. Старинска вјерност наша прам Абсбуршкој лози, испуњење поданичке дужности, чинит ће, да се права наша припознаду, жеље праведне испуне, ономлањске потворштине до краја сруше (тал. *l'estirpamento totale dei sospetti di due anni fa*). Послије побједе засјат ће звиезда наша, а права исплутати (тал. *e i diritti nostri verranno a galla*). Каква гођ искушења на нас падну, буд л' јавна буду скровна, одбит ћемо их оном истом ватреношћу (тал. *entusiasmo*), с којом љубимо права наша, и оном истом приврженошћу, с којом смо се год. 1797. одали краљу угарскоме и чешкоме. Бит ћу ви у том вјерни, а зар и (тал. *e spero*) уздани друг. Живјели.

У Албанији о Духовима 1866.

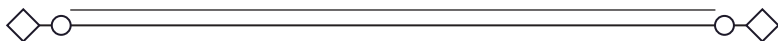
С. Љубиша

LA CHIESA GRECO – ORIENTALE IN DALMAZIA

Ora che nel Consiglio dell'impero si tratta di regolare con leggi speciali le diverse confessioni religiose nella così detta Cisleithania, non sarà forse senza un qualche interesse il toccare un argomento ancor vergine e tutto nuovo nella stampa periodica. Vi sono delle istituzioni nelle quali l'occhio profano non poteva sinora penetrare senza peccato; talchè sfuggivano alla sorveglianza dell'universale, e si racchiudevano in un mistero nocivo alla loro esistenza e ad ogni utile progresso voluto dai tempi.

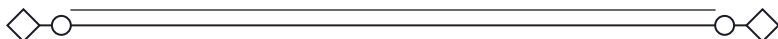
L'attuale diocesi greco-orientale della Dalmazia va costituita, secondo l'annuario pubblicato dal concistoro vescovile, di 84.728 anime, con 93 parrocchie, 11 conventi dell'ordine basiliano, protopresbiterati 9, cappellanie 7, un vescovo col suo concistoro a Zara, un provicario episcopale a Cattaro, finalmente un seminario per i chierici. Sono ancora accordati dallo Stato degli stipendi per i giovani che inclinano al sacerdozio e che non hanno mezzi propri per percorrere gli studi ginnasiali. Questa diocesi costa all'erario dello Stato annualmente circa 70 mila f., compresi i supplementi di congrua da qualche anno accordati ai curati e la concorrenza dello Stato nelle fabbriche ecclesiastiche. La diocesi non ha beni propri; e quili delle mani-morte, posseduti dai monasteri, ebbero la fortuna di non

essere dalla dominazione francese demaniati, come molti dei cattolici.

La diocesi di cui si parla va composta della Dalmazia propriamente detta, che sin dai tempi antichi aveva un vescovo proprio: delle Bocche di Cattaro coll' Albania austriaca, che dipendevano direttamente in materia confessionale dal patriarca di Ipeka sino allo scorcio del secolo XVII, epoca nella quale, a motivo delle vessazioni mussulmane e della difficile e pericolosa comunicazione, fu costretto il patriarca Brkić di delegare al vescovo del Montenero la giurisdizione canonica; della parrocchia di Ragusa, costituitasi ancora nei tempi della repubblica con abitanti scesi dalla Bosnia e dall' Erzegovina, tratti dal commercio e dalla navigazione di quella città; finalmente, di una parrocchia nell' Istria, colonizzata da emigrati montenerini.

Quanto Marmont, nell'anno 1806, soffocava l'indipendenza di Ragusa e combatteva contro i Russi ed i Montenerini sui campi canalesi, l'antagonismo suo verso Pietro I vladika del Montenero, che non si lasciava adescare dalle sue nude promesse, lo indusse a togliergli la giurisdizione canonica sui greci delle Bocche e dell' Albania, che esercitava, come si disse, in via di delegazione; proponendo a Napoleone I la nomina di un vescovo della Dalmazia, che allora vacava, colla sede a Sebenico e colla giurisdizione sopra le Bocche, l'Albania, l'Istria e Ragusa. Stante la distanza e le non facili comunicazioni tra Sebenico e Cattaro, e la tema che il vescovo del Montenero cercasse di esercitare il suo

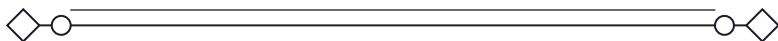

ufficio di soppiatto, proponeva ancora per le Bocche un vicario. Così la spada di un generale delimitava nuove diocesi e faceva ciò che, per le leggi ecclesiastiche, era di competenza dei soli concili ecumenici. Fu per tal modo che il neonominato vescovo della Dalmazia, Benedetto Kraljević, poco tenero delle forme e poco scrupoloso anche della sostanza*, assumeva il titolo di vescovo della Dalmazia, Istria, Ragusa ed Albania, accordatogli da colui che allora distribuiva corone in Europa; titolo dappoi conservato dai suoi successori e mai canonicamente omologato.

Il governo austriaco conservò la diocesi della Dalmazia come venne regolata dall'arbitrio di Napoleone nel 1809, senza lasciarle nessun nesso cogli altri vescovi grecoorientali dell'impero, e nemmeno una filiazione dal gerarca serborumeno di Karlovac, che da Ipeka trasportava in Ungheria la sua sede al tempo dell'emigrazione dei Serbi in quelle contrade. Vero è che nell'anno 1860, in qui fu per sovrano ordine raccolto nel Sirmio un congresso nazionale serbo, per regolare gli affari ecclesiastici e di pubblica istruzione, si lasciava intravedere la speranza che sarebbero chiamati anche i greci della Dalmazia ad inviare i loro rappresentanti. Ma Schmerling, giunto in quel torno al potere, temette che ciò potesse essere il primo passo verso l'annessione di Dalmazia al Triregno, e si guardò bene di permettere quell'invio.

Così, contro le costituzioni della chiesa greca, la diocesi dalmata rimase sola, senza legame colla

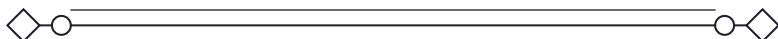
* Nell'anno 1862. è stata stampata a Corfù la corrispondenza segreta di questo vescovo sull'unitismo dei greci della Dalmazia.

gerarchia della chiesa serba rappresentata dal patriarca di Karlovac.

Ora, in quistioni di difficile e problematica soluzione, ch'esisigerebbero richiami ad un'istanza seconda e terza, in oggetto di disciplina, di diritto matrimoniale, ed ingenerenelle contese di giurisdizione canonica, in dalmazia è onnipotente il vescovo e gode nel fatto quell' infallibilità che i greci negano al vescovo di Roma. Aggiungi che presso i dicasteri centrale e provinciale le materie ecclesiastiche e di culto sono trattate da laici, i quali, poco versati nell' inestricabile labirinto del diritto canonico orientale, di cui non si hanno edizioni esatte nè in lingue moderne da essi conosciute, nè trattatisti e commentatori acui ricorrere, devono spesso chinarsi alla definizione, se non arbitraria sempre, sempre unilaterale del vescovo. Così un'opinione senza controlleria, senza un regolo certo prevale, ed il sacro asilo del richiamo ad un' autorità che abbia il diritto di riformare, annullare o mitigare la decisione prima ed unica, non esiste. L'onnipotenza del vescovo sui monaci si è estesa ai monasteri, dal soggetto all'oggetto, contro l'ermeneutica canonica, evirando non solo l'istituzione primordiale dell' ordine, ma i diritti acquisiti dai fondateri. Una cosa buona è rimasta nelle contese matrimoniali, in cui le tassative e chiare disposizioni del codice civile ed una procedura regolare proteggono il sacro vincolo coniugale e la famiglia.

Si tratta dunque del difficile compito di regolare mediante leggi tutte le diverse confessioni religiose

che esistono nella Cisleithania. Ora, tra queste si trova la greco-orientale nelle due diocesi di Dalmazia e Bukovina, nella parrocchia di Trieste avente immunità ed autonomia propria acquisita sotto Maria Teresia, ed in Vienna stessa, dove si sta costituendo una comunità di questa confessione. Sorge dunque spontanea la domanda: come sarà da regolarsi la chiesa greco-orientale in generale, e la diocesi della Dalmazia in particolare?

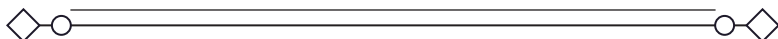
Prima di tutto è a deplorarsi che nel comitato eletto dalla Camera dei deputati non si è fatto entrare un greco della Dalmazia. Vero è che il Ljubiša non poteva essere eletto per i suoi principi antidualistici; ned egli si sarebbe certamente lasciato persuadere del bisogno, da altri propugnato, di mantenere la diocesi greca della Dalmazia tale qual è attualmente, distaccata dalla gerarchia a cui storicamente e canonicamente appartiene. Ora che il sistema dualistico ha reso difficile la ricongiunzione di quella diocesi al nesso ecclesiastico dell' Ungheria, che il vento spira sfavorevole agli Slavi in generale, e che non è stato posto nemmeno il primo palo del ponte sul leitha per congiungere le staccate membra, al deputato Ljubiša non sarebbe rimasta che la protesta, ma ciò non poteva togliere alla Camera di eleggere l'altro deputato della Dalmazia m. Knežević, che n'è il vescovo e quindi presumibilmente qualificato a tale incarico. In vero si ha avuto di mira di far rappresentare nel comitato tutte le confessioni, e si scelsero anzi due greci orientali della Bukovina, Petrinò ed Andriević, credendo che ciò

bastasse. Ma si è dimenticato, o meglio non si è saputo, che quattro sono le shiese greco-orientali: la bisantina, la russa, la serbo-bulgara e neoellenica, che i Rumeno-Ruteni della Bukovina appartengono alla seconda ed i Serbi della Dalmazia alla terza, e che queste non sono differenze di nomi, ma differenze di costumanze, di nazionalità, di patronato, di fondazioni ecc. ecc., che vogliono essere diversamente regolate. Si doveva quindi nominare un deputato dalmato nel comitato, ed è anzi da meravigliarsi che monsignor Knežević non ne abbia propugnato il bisogno.

Qualunque sia per essere il nuovo progetto she escirà dalle mani della commissione, non è probabile che concorrano tutti e tre i fattori legislativi per convetirlo in legge. Vi saranno degli scrupoli che vi faranno ostacolo, e noi ricordiamo che nel 1862 fu da ambo le camere del Consiglio dell'impero espresso il desiderio che i padri gesuiti del ginnasio di Ragusa dovessero assoggettarsi all'esame del professorato voluto dalle leggi. Ciò null'ostante quel desiderio è rimasto tuttora un desiderio.

Se una nostra opinione potesse valere, sia nell'interesse dello stato, sia per l'uniformità delle leggi, sia finalmente per togliere qualunque ostacolo al progrediente sviluppo della nazionalità slava, cui in Dalmazia i profesanti il rito greco-orientale appartengono, sarebbe di trasandare il dualismo in un oggetto che, come questo, non tocca la politica direttamente, ed emettere leggi comuni per le diverse confessioni religiose, senza riguardo che una parte

dei professanti abiti al di qua o al di là del famoso fiume. E siccome è cosa ardua assai che a tanta fatica si sobbarchi il consiglio dell'impero, sarebbe cosa prudente e consulta di lasciare a dei concili locali di formulare i progetti di tali leggi, da assoggettarsi poi alla trattazione costituzionale.

In quanto ai greci-orinetali, sarebbe un gran bene che i Serbi dell' Ungheria abbandonassero le gravi elucubrazioni dei loro congressi nazionali, separassero il principio nazionale dalla chiesa, prendessero nel loro seno i greci dell'impero, e, quel che importa, modulassero la futura costituzione della loro chiesa su quella moderna che vige in atene, la quale è (nejasno u otisku) monastiche, e tolta qualunque tutela del potere che non sia necessaria sotto il rapporto della sorveglianza che lo Stato deve avere sopra qualunque associazione. La quale sorveglianza dovrebbe esercitare dal ministero del culto, avente sia nel bureau centrale sia nelle provincie, uomini di tutte le confessioni dello Stato, periti nelle materie da trattarsi.

Ci riserviamo di parlare con più dettaglio circa l'attuale stato delle comunità, del clero, delle scuole, delle parrocchie e conventi in questa diocesi.

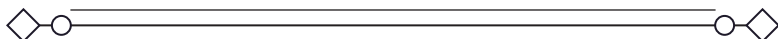
II

L'obbiezione che, se la chiesa greca in Dalmazia fosse incorporata alla gerarchia di Karlovac, cesserebbe la dotazione che annualmente percepisce dallo Stato e senza la quale non potrebbe reggersi, per noi non

tiene, giacchè per essa si confonde la parte puramente amministrativa coll'ecclesiastica. La gerarchia della chiesa non involve il bisogno che le singole diocesi debbano appartenere ad una stessa delle due parti dell'impero, nè quindi le vecchie o le Nuove condizioni dualistiche potrebbero essere di ostacolo ad una completa autonomia della chiesa greca in Austria. Che se la Dalmazia continuerà ad appartenere anche in avvenire al nesso dei paesi cisleithani, è cosa naturalissima che la dotazione erariale continuerà come sinora; ciocchè non può togliere che la chiesa stessa nei suoi rapporti costitutivi rientri nel legame gerarchico, rappresentato dal patriarca e dal sinodo dei vescovi ed altri dignitari. Che se la Dalmazia dovesse un giorno ritornare alla corona ungarica, la dotazione paserebbe per necessaria conseguenza al budget della transleithania, e così anche la parte amministrativa, che taluni vorrebbero innalzare a dogma, si troverebbe accoppiata all' unità ecclesiastica.

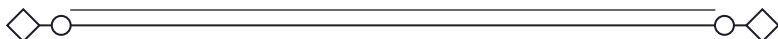
Neppure un ostacolo potrebbe trovarsi senza sofisticherie nella parte politica, e perchè lo stesso principe regge al di qua e al di là del Leitha, e perchè non è presumibile nè desiderabile, e molto meno compatibile colle costituzioni ecclesiastiche, che p.e. i protestanti della cisleithania abbiano una legge diversa da quella che regola la chiesa protestante della transleithania; e noi abbiamo già accennato al bisogno di lasciare ai concili locali l'iniziativa onde giungere all' uniformità generale e a quelle disposizioni parziali d'indole secondaria che sono addette ai diversi luoghi

per costumanze e tradizioni diverse. Siccome siffatte leggi non possono estendersi in un paese costituzionale al di là della necessaria sorveglianza che lo Stato deve esercitare sopra qualunque associazione lecita, onde impedire che tralignando o prevaricando non divenga uno Stato nello Stato, così viene da sè che le medesime leggi devono attagliarsi ai vecchi ed accettati principii delle diverse confessioni, elidendo quanto un tenace assolutismo od un pedante vurocratismo abbiano potuto coonestarvi.

La scelta del vescovo non è nè la sola nè la meno importante riforma che attende la chiesa greca della Dalmazia. E se questa scelta è indispensabile in qualunque società per poco che fosse autonoma, lo è molto più nella chiesa greca, i di cui vescovi sono tolti soltanto dall'ordine regolare, quindi dal corpo degli archimandrita, che abbandonano la vita claustrale per assumere la direzione della diocesi, e così riedono al mondo da cui il voto li aveva rapiti.

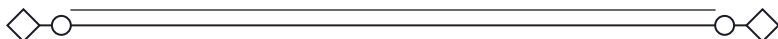
Come abbiamo accennato, la sola legge che regola la diocesi greca in Dalmazia è un'ordinanza napoleonica del 1809. Esiste bensì un certo statuto che regola la sfera di attività del concistoro diocesano, ma questo statuto non ha impedito nè la tutela amministrativa sui beni delle singole chiese, nè la conferma per parte dell'autorità politica dei capi e tuttora delle comunità e delle chiese, come neppure l'omologazione per parte del governatore della provincia delle patenti episcopali rilasciate ai curati. Noi profani, che non abbiamo avuto la fortuna di leggere e molto meno di ponderare

sopra questo statuto organico, noi non troviamo dall'andamento quotidiano delle cose una sola differenza di rutina, di attribuzione di giurisdizione tra questo nuovo concistoro e l'antico ordinariato, quando non fosse la differente nomenclatura. Una differenza aritmetica soltanto riscontriamo: ella è che l'antico ordinariato non costava niente, è che il nuovo concistoro costa molto.

Eppure nè la nuova scelta del vescovo, nè l'organismo del concistoro, come oggidì sussiste, corrispondono alle costituzioni della chiesa greca. Chi ha letto il secondo lavoro del benemerito professore Zhishman: „Die Synodal Verfassung der Orientalischen Kirche“, si farà di ciò facilmente convinto.

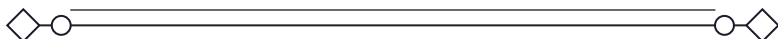
E giacchè ho citato questo celebre autore, varrà la pena di fare una piccola digressione. Zhishman, erudito sloveno, professore fino il 1861 al Teresiano, ottenne dall'imperatore il permesso di viaggiare per raccogliere materiali e approfondire lo studio sul diritto canonico orientale. Visitate Costantinopoli ed Alessandria, le università di Oxford, Amburgo e Parigi, potè dopo quattro anni pubblicare un primo lavoro sul diritto matrimoniale e dopo altri due la costituzione sinodale. Queste opere piacquero assai e fruttarono all'autore una cattedra di diritto canonico greco presso l'università di Vienna, ed ora trenta e più studenti di diritto e professura ascoltano le sue prelezioni. Così, la Dio mercè, tra qualche anni avremo della gioventù a cui non si potranno dare lucciole per lanterne. Lo Zhishman ebbe inoltre la fortuna di trovare a Oxford

il rituale cosiddetto della Magna Chiesa, invano cercato a Constantinopoli ed alessandria, e si è premunito di un attestato del patriarca bisantino che legalizza le sue opere come eminentemente ortodosse.

Tornando all' argomento, la sola attribuzione che ha l' attuale concistoro in confronto del preesistito ordinario, è la giurisdizione sulle scuole greche popolari. Ma quando si rifletta come quest' importante materia è trattata dal referente, si deve cordialmente deplorare che perduri tuttora l'ispezione curiale in un ramo di pubblica amministrazione. E giacchè parliamo di scuole greche, mi si permetta d'osservare che siffatto male non si limita alla sola Dalmazia. Recentemente intesi da persona competente, che anche in Croazia e Slavonia le cose non procedono meglio, e che il cattivo progresso degli scolari greci in confronto dei cattolici è palpabile segnatamente nei luoghi dove esistono queste scuole parallele. E ciò dipende molto dai direttori ed ispettori, poco pedagoghi, poco istruiti anche nella parte burocratica, per cui accadono ritardi ed inesattezze nella compilazione degli stati, e molti maestri languono nel bisogno attendendo gli assegni per più mesi. È desiderabile che una legge generale tolga per sempre la giurisdizione curiale sull'istruzione elementare, limitandola semplicemente, se così si vuole, alla catechetica.

Che se le comunità greche in Dalmazia, fondando delle scuole popolari, stipularono degli atti fondazionali, nei quali sanzionarono il principio della giurisdizione curiale sulle stesse, lo facevano soltanto

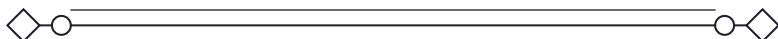

collo scopo di togliersi alla dipendenza del vescovo cattolico e delle comuni, che nella maggior parte dei luoghi sono rappresentate da una maggioranza cattolica. Assumendo lo Stato una volta la giurisdizione su tutte le scuole, quel motivo cesserebbe, e gli atti fondazionali che ne erano l'effetto terminerebbero colla causa che li ha promossi.

V'era chi sperava che coll'attuazione del concistoro greco ci avrebbe guadagnato la lingua serba proclamata come ufficiale. Ma che! Il concistoro continuò a corrispondere colle autorità in dialetto ital. dalm. a costo di non comprendersi, e nella corrispondenza colle comunità e clero adopera un altro dialetto, un gergo che non parla persona viva, chiamato per autonomasia slaveno-serbo, costruzione tedesca e ortografia di un altro secolo; talchè i poveri preti sudano non per ciò che hanno a dire, ma come dirlo. Così nemmeno la parte letteraria ha guadagnato troppo, e sebbene nel concistoro si trovino due persone che scrivano molto bene la lingua del paese, sono costretti dare allo stile quella forma artificiale ed antiquata per secondare i pregiudizi di una scuola, che ormai ha altri difensori e seguaci, tra i letterati, che il vecchio Adžić, e che non vuol ricinoscere che la cosa più difficile è lo scrivere naturalmente.

III

Quasi tutte le comunità greche nelle città dalmatiche si sono costituite nel secolo decimosettimo,

quando cioè l'intolleranza religiosa della Repubblica Veneta era sui declino. I villici, tratti dall'industria e dal commercio, cominciarono allora a prendere fermo domicilio nelle città litorane, erigendo chiese, cimiteri, case parrocchiali, sovente sotto l'opposizione sistematica del clero cattolico e la persecuzione delle venete autorità. Spesavano anche il clero curato, sia colle congrue più o meno generose, sia con diritti stolarî, sia finalmente con legati pii. I vescovi dalmati dopo il 1809 procurarono con ogni mezzo di togliere a queste comunità l'avito gius-patronato, quindi non solo la libera amministrazione del patrimonio delle chiese, ma la presentazione del parroco, del cappellano e cantore, lasciando quasi per grazia alle fabbricerie la nomina del campanaro. La rappresentanza stessa di tali comunità non si elegge più sulla base degli antichi statuti** o colle ordinarie prescrizioni canoniche, ma in senso di una certa ordinanza francese emanata dal fù governatore Dandolo, mercè la quale quel corpo si è fuso colle fabbricerie, si finnova e riproduce da sè come la favolosa fenice, sempre però sotto il *veto* sospensivo delle due autorità politica ed ecclesiastica. Quanto nocivo in generale sia questo metodo di elezione alla buona azienda della sostanza delle chiese, e quanto esso sia lesivo ai principii sui quali era informata l'autonomia delle comunità greche, sarebbe superfluo il

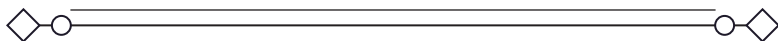
** La comunità greca di Cattaro conserva tuttora tra le carte vecchie il suo statuto, che sotto la prima dominazione austriaca era ancora in pieno vigore. Conserva inoltre i protocolli delle sedute generali, convocate sempre coll' intervento del capo politico. Ora quel libro appartiene all' archeologia!

dimostrarlo. Fusa in via di fatto la rappresentanza della comunità col corpo amministrativo, che è la fabbriceria, si è perduto ogni vestigio dell' originaria costituzione, si ammettono senza regola e gratuitamente al consorzio della comunità famiglie intruse, nè alcuno più discerne dove sieda propriamente quel corpo morale che rappresenta questo consorzio, talchè il diritto di tutti si è frazionato sui singoli.

Nella campagna le cose procedono un po' meglio. Colà sotto un pino o gelso tre o quattro volte all'anno si assembrano i capi-famiglia, chiamano i tutori della chiesa ad un conto orale, aggregano al consorzio gli intrusi mediante una tassa che si percepisce ordinariamente per l' area destinata alla sepoltura, ed il simbolo di questa aggregazione è l'iscrizione della famiglia negli anagrafi della parrocchia, e dei suoi morti nel catalogo dei defunti (čitula), che il parroco è obbligato di commemorare due volte all'anno anche senza una offerta apposita.

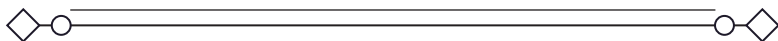
Alcune delle comunità di città, perduto l'atto fondazionale delle proprie chiese o mai possedutolo, dovetero sulla base del semplice possesso o *quasi* possesso del gius-patronato insorgere in via ordinaria contro il vescovo per rivendicare il diritto di presentare il proprio parroco; altre ricusarono all' octroizzato, la congrua; altre andarono coll'opposizione tant'oltre da disertare le funzioni ecclesiastiche, o da rifiutare di ricevere dalle mani dell' *anti*-parroco i sacramenti. Sono queste quelle sciagurate riscosse e controazioni, che produce sempre uno stato di cose anormale, il

quale avrebbe bisogno di essere regolato da leggi così fatte, che, lasciando intera l'autonomia delle comunità, *diano a Cesare quel che è di Cesare e a Dio quel che è di Dio.*

Dietro alquanti anni a queste comunità si era persino prescritto l'uso della lingua italiana, sia nella corrispondenza ufficiosa, sia nella parte contabile. I loro conchiusi non hanno oggi stesso che il valore di un più dell'anno precedente, o della somma preliminarata per il consumo della cera o dell'incenso. La pedanteria contabile si era spinta al segno, da speculare sulla quantità di vino e pane consumato nel sacrificio della messa.

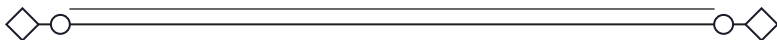
Vi erano gli ingenui che coll'attuazione del concistoro vescovile speravano che le comunità si sottraerebbero alla rigorosa e spesso stucchevole controleria; ma che? non si guadagnò altro che di averne una doppia, piùdannosa ancora all'oggettività delle cose per i continui conflitti di competenza, non definita nè demarcata tassativamente dal sibillino statuto. Nè alcuno certamente Vorrà farne rimprovero al concistoro sullodato, se è costretto chinare il capo e tornare ogni tanto inascoltato quando anche la ragione stia da parte sua, mentre lo stato che paga ha diritto di risolvere tali questioni *dal suo punto di vista*. E così nasce che quelle chiese, le quali non sono nè punto nè poco sussidiate dallo Stato, subiscano innocenti i tristi effetti di questa lotta di supremazia, che tornan sempre a loro dannosi, se non fosse per altro, alemno per il ritardo che soffre degli affari.

Eppure se domandaste anche coloro i quali avrebbero dovere di capire questi argomenti, vi risponderebbero con leggerezza accademica, che le cose procedono per benino, e che sarebbe pericoloso partito di mettere l'improvvida mano innovatrice sopra una macchina che cammina, seppure a stento.

Aggiungi ancora che nè le comunità, nè il concistoro hanno la fortuna di avere persone versate in diritto, talchè le più semplici stipulazioni passano pel crivello della procura di finanze, affollata da altre bagatelle, e per cui gli affari dei luoghi pii sono l'omega nell'ordine del giorno.

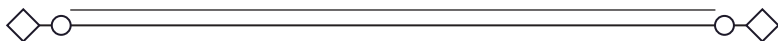
Non si può negare che negli ultimi tempi il governo prestò soccorsi pecuniari a talune comunità per fabbriche, sia delle case parrocchiali che delle chiese. Ma questo aggravio che lo Stato si addossa e che cade sulla massa dei contribuenti è una conseguenza naturale dell'ingerenza onnipotente che esso assunse per riempire il vuoto delle spente autonomie delle comunità le quali se vivessero di vita propria come in passato, senza speranza di avere soccorsi dallo Stato, penserebbero a fare da sè eliminando qualunque lusso e spesa inutile, e limitando i santuari ad un numero puramente necessario, ma decente e decoroso come ad un tempio si conviene. Invece oggi nelle città il lusso sovrabbonda, e nei villaggi non si vede un colle, per poco che sia eminente ed ameno, dove una spinta devozione non abbia pensato ad erigere una chiesuola, da lontano biancheggiante, nell'interno disadorna, e dove appena una volta all'anno 'tempo permetendo, si celebra.

Così vi sono delle parrocchie foresi che hanno fino a dieci chiese, delle quali appena una merita il nome di tempio, mentre le altre dovrebbero condannarsi all'interdetto per poco che le visite canoniche fossero più frequenti e meno indulgenti. Eppure ancora si ha il coraggio di fabbricare delle nuove invece di pensare a togliere dalla deiezione le vecchie!

Elia è una cosa certa che colla perdita della propria autonomia, le comunità hanno perduto l' amore a fare dei sacrifici per le proprie chiese, istituzioni e fondazioni, conseguenza naturalissima vuoi dell' assenza di un corpo che le rappresenti, vuoi dell' importuna ingerenza di una doppia autorità tutoria. I lasciti pii, una volta così pingui e generosi, oggidì si riducono quasi a zero, e l'elemosina che formava il reddito principale presentemente non può sopperire alle spese d'illuminazione; talchè al nobile metallo, alla seta, al velluto, si sono in molti luoghi surrogati l'argento cinese, il peltro e la mussolina.

L'emancipazione di queste comunità, oltrechè voluta in uno Stato costituzionale, è altresì di un bisogno imperioso. Cigudadagneranno tutti. Guadagnerà lo Stato col sollevarsi da lavori strabocchevoli e da sussidi che non può dare. Guadagneranno le chiese quando le comunità, rizzatesi in piedi, perderanno la speranza in estranei aiuti. Guadagnerà finalmente il concistoro, la di cui azione si limiterà alle attribuzioni che gli sono proprie e devolute dalle antiche costituzioni di questa chiesa.

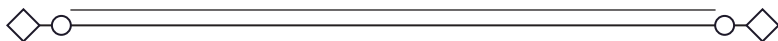

E se si è pensato dopo la costituzione di febbraio di dare vita propria al comune, non si capirebbe perchè le comunità annesse ad una stessa confessione religiosa dovrebbero rimanere in eterno pupille. Giustizia eguale per tutti!

IV

Un non lontano incidente ha mostrato, quale differenza passi tra la rappresentanza di una comunità religiosa e la fabbriceria della sua chiesa. Monsignor vescovo Knežević, nel portarsi al consiglio dell'impero in Vienna, voleva, nel suo passaggio per Trieste, ordinare un proprio chierico in quella chiesa parrocchiale, e pria della sua pertenza da Zara ne dava in conformità un semplice avviso a quella fabbriceria. Ma a Trieste la rappresentanza della comunità non si è fusa mai colla fabbriceria della chiesa, come il prelodato vescovo supponeva, prendendo probabilmente un' equivoca analogia di quanto era avvenuto nell' eccezionale Dalmazia. E questo equivoco lo espose ad un ingrattissimo rifiuto da parte della rispettabile rappresentanza della comunità greca di Trieste.

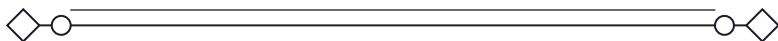
Anche i conventi dell'ordine Basiliano appartenevano un giorno alle rispettive comunità, dalle quali furono fondati e dotati. La comunità esercitava il diritto di eleggere annualmente due procuratori laici, che vegliassero sull'economia del monastero e propugnassero all'esterno gli interessi

materiali della famiglia religiosa, cui era vietato dalle discipline monastiche di agire da sè stessa.

Questi monasteri non erano in origine che altrettante cappelle mortuarie, erette in prossimità ai grandi cimiteri, circondati da avelli delle più cospicue famiglie della comunità. Col progresso di tempo si pensò di erigere una o più celle per darsi asilo a qualche monaco. Finalmente i pingui lasciti e legali inalzarono questa specie di ospizi allo stato di formali conventi. Vi era un' epoca in cui la bramosia di erigere le tombe attacco le mura della chiesa generava questioni serie, inimicizie secolari e, qualche volta, fatti di sangue. Alcune famiglie spingevano tanto oltre il privilegio, da contendere con oltre il diretto di far riposare le ossa dei propri morti piuttosto dalla parte del coro desetro che del sinistro. Dove mai, dice il Manzoni, il diritto si era andato a cacciare!

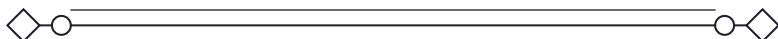
Nell'anno 1833. il governo aveva istituita una commissione mista per regolare l'amministrazione dei conventi basiliani in Dalmazia, ma sciaguratamente, dopo un lavoro di anni, non si ottenne verun risultato efficace; anzi, caduta da sè o dimenticata codesta commissione *ad hoc*, furono in *via facti* soppressi o procuratori laici e tolta alle comunità qualunque la più lontana ingerenza sull'azienda dei monasteri. Furono bensì obbligati gli amministratori calogeri di tenere una specie di registro sulle entrate e le spese, come pure di produrre al concistoro un annuo conto sommario, ma la forma superficiale di questa gestione, e l'inettitudine dei più tra i monaci a compilare il conto, non diedero

alcuna garanzia rassicurante, talchè dovunque si deplora lo stato dell'economia interna e domestica dei conventi ed il progressivo deterioramento, sia nella coltivazione dei fondi, che nella manutenzione degli edifici.

Varie sono poi le cause di questo progressivo deterioramento che minaccia troppo spesso l'esistenza della maggior parte di tali conventi. Noi accenneremo alcune tra le principali.

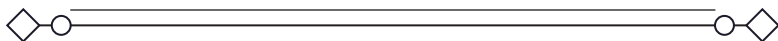
La prima linea sta la perfetta disorganizzazione dell'ordine. Secondo i canoni, la famiglia religiosa di un convento gode della più lata autonomia. Ad essa compete la nomina dell'igumeno o guardiano, dei suo sostituto, e rispettivamente la loro sostituzione; ed un monaco, una volta ascritto a una di queste famiglie, non può più per nessun motivo abbandonarla. Al vescovo diocesano non appartiene altro che la sorveglianza, lo sciogliere i casi dubbi e non risolti dalla maggioranza dei membri, il nominare gli archimandriti titolari, il decidere sui richiami delle minoranze o degli singoli membri. Oggi invece il concistoro trasloca quando gli pare e piace un monaco da un convento all'altro senza procedura, nomina da sè il superiore o l'amministratore, decreta sopra oggetti che sono di sola giurisdizione della famiglia conventuale; in breve, l'intero ordine monastico, unito in un solo drappello, dipende dell'assoluto volere del concistoro, e deve con sieca ubbidienza assoggettarvisi. Non è quindi da stupirsi se, spenta l'autonomia delle singole famiglie, ogni membro è ridotto a pensare piuttosto a sè, che al

convento cui si era affratellato, e procurarsi qualche cosa di proprio per i giorni nefasti.

Scopo della disciplina monastica, come insegna il suo grande istitutore, era quello di garantire coll'autonomia delle famiglie eventuali l'inaMOVibilità dei monaci, e coll' inamovibilità assicurare la conservazione e l'incremento della sostanza del convento. Una volta postergata o sconvolta siffatta disciplina, lo scopo rimase sputato ed i risultati vi riescirono del tutto opposti. Il monaco non ha più altro diritto che quello di tacere, e tra i doveri lo inquieta principalmente quello di un avvenire incerto e precario.

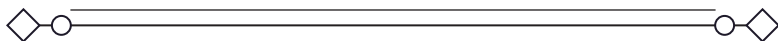
Un'altra causa sta nell'abuso che si è fatto di lasciare ancora ai monaci la cura d'anime nelle così dette parrocchie conventuali, a danno e concorrenza del povero clero curato, formando così da un'eccezione una regola permanente. Oltre di essere questa missione contraria ai precetti della chiesa, che vieta ai monaci qualunque ingerenza nella cura d'anime, tranne il caso di grave necessità, mentre contemporaneamente prescrive ai preti secolari di menar moglie per comunicare col mondo, ne deriva ancora per il monaco una distrazione, un'occasione, se volete, la quale, ponendolo a contatto colla società, gli fa venire la voglia di gustarne le risorse, egli che non corre il pericolo di subirne i guai; lo pone per lo meno nella tentazione sempre pericolosa, di darsi a cose mondane, di possedere, spendere, lussare e fare il capitalista, trascurando il precipuo dovere, l'interesse

cioè dell'intera famiglia. Arroje che la superstizione ha innestato presso le classi meno colte la falsa credenza, essere al cielo più accette le preci di un monaco condannato al celibato, e così nasce che anche dalle parrocchie laiche affluiscono ai monaci proventi ricchi e clandestini, sottratti al clero secolare, di cui sono più grandi i doveri e molto maggiori i bisogni.

Il vescovo Mutibarić, sempre di grata memoria, uomo giusto ed in oggetto di disciplina tenacissimo, sebbene ruvido nelle forme, si era proposto di sopprimere sino dal 1850 tutte le parrocchie conventuali, che il difetto un giorno del clero secolare aveva fatto per dura necessità istituire. Il suo zelo gli fruttò l'animavversione dei monaci, che avevano trovato il mezzo d'insediarsi persino nelle parochie delle più ricche città marittime, e quest' odio non fu certo la minore delle cause della sua disgrazia. Ma la soppressione, dopo il suo allontanamento rimasta a mezzo, cosa partorì? I poveri e piccoli conventi di Banja, Zupa e Maina furono colpiti con loro ruina, mentre quei ricchissimi di Krka, Praskovica e Režević continuano ad amministrare vastissime parrocchie.

Un'ulteriore causa troviamo nel nepotismo. Da quando la posizione del monaco divenne amovibile e precaria, rivolse egli la sua attenzione ai parenti, tra i quali un di potrebbe essere obbligato a riedere. Da qui il bisogno di deludere il voto e la legge mediante acquisti simulati e possessi clandestini che non possono, vivaddio, farsi senza danno del convento.

Accenneremo ancora ad un' ultima causa. Quando nell'anno 1836 s'istituiva il seminario teologico greco, si è creduto necessario di prescrivere, che anche i giovani destinati agli ordini regolari debbano subirne il corso. Era questa un' inevitabile conseguenza della massima invasa di perpetuare le parrocchie conventuali, che richiedevano naturalmente monaci più istruiti di quanto ordinariamente si esige, e quindi per coltura non inferiori al clero secolare. Ma la gioventù, educata cinque o più anni a Sebenico e poi a Zara, mal si adattava alle austere regole dell'ordine, ed avea nel mondo appreso tanto, quanto era sufficiente per deluderle. Se invece si avesse lasciato sussistere l'antico uso, per cui i monaci venivano istruiti da altri monaci negli stessi conventi, disciplinandoli così da giovani ai rigori della regola, egli è certo che si sarebbe evitato un grande inconveniente.

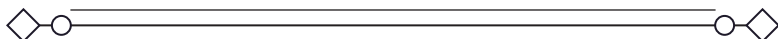
Come abbiamo poc'anzi accennato, le sostanze di questi monasteri dipendono da lasciti fatti da coloro che avevano il diritto di sepoltura nei cimiteri attorno la chiesa, ed alcuni di essi ne possiedono oggi giorno più di area produttiva che un intero comune censuario. Quando le famiglie conventuali erano organizzate secondo i canoni e quando godeano le immunità dell'ordine, i beni rurali di questi conventi erano veramente poderi – modello. Ma oppressato e sconvolto dappoi l'ordine, divennero i peggio coltivati e per la massima parte abbandonati all'improduzione! Cos', come già avvisava Montesquieu, si sono sottratti al commercio ampi poderi, ammassandoli in mani

che sempre acauistano senza mai vendere, e si è tolta all'industria e quindi alla sussistenza dei cittadini la miglior porzione del suolo produttivo. Fortuna che, appunto vedendo il mal uso che se ne fa, la popolazione comincia a dimettere l'uso di una spinta peita, per la quale si toglieva ai vivi per dare ai morti; cominciano, cioè, a diminuire i lasciti, e forse in un non lontano avvenire la stessa legislazione interverrà, se non per confiscarli assolutamente (ciocchè noi non auguriamo), almeno per impedire un ulteriore ammassamento dei beni delle mani morte. A proibire il quale, oltre alla soppressione delle parrocchie conventuali, è più che mai sentito il bisogno di toglierne i cimiteri, sempiterna causa dei lasciti; cioè, sarebbe consigliato anche dal lato igienico. E difatti vi sono delle leggi di polizia sanitaria, che vietano d'inumare cadaveri vicino ai luoghi abitati, oppure frequentati, come lo sono le ampie chiese conventuali; sì „le leggi vi sono, ma chi pon mano ad esse?“.

In tempi più recenti se era pensato di obbligare i conventi a mantenere almeno una scuola popolare, e così ridurli ad una qualche utilità pratica. E difatti in qualche luogo si è, dopo vari ostacoli, riuscito a piantarvene una. Ma queste scuole sono così tenute e tale n'è il progresso, che saremmo quasi tentati a deplorare che sieno state mai aperte.

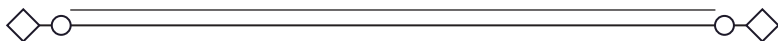
E dunque necessario più che mai di resituire ai calogeri le loro canoniche prerogative, ristabilire l'autonomia delle famiglie conventuali secondo le discipline dell'ordine, ristorare i procuratori laici

delegati dalle comunità fondatrici, sopprimere le parrocchie conventuali ed interdirlle i cimiteri, far educare i monaci da altri monaci e nel convento stesso, renderli soprattutto inamovibili, ed in pochi anni si avrà un risultato tale da superare qualunque aspettativa. Altrimenti non più un giovane si darà alla tonsura, i vecchi colpiti da quotidiane mortificazioni emigreranno, e si sarà costretti di far venire monaci sfrattati da altri paesi; funesto espediente, che sarà per i conventi l'ultimo colpo di grazia, il quale dovrà ricadere sulla coscienza di chi lo avrà iniziato.

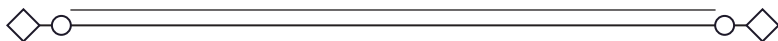
V

Come già abbiamo sin dal principio accennato, le Bocche di Cattaro furono ancora dall' intruso reggimento francese unite alla diocesi della Dalmazia, colla totale soppressione del diritto storico eccl violentare la coscienza di un popolo tenace nelle tradizioni tramandategli dagli antenati. Eppure alle Bocche l' elemento greco è predominante, e senza di esso la diocesi dalmata scapiterebbe assai nella sua importanza. Il numero e lo stato dei conventi, del clero, delle chiese, delle scuole, la maggioranza assoluta dei Serbi, il carattere, i costumi, le memorie, la devozione, e l'amore direi entusiastico che i Bocchesi portano alla nazionalità e alla chiesa, li fanno con ragione ritenere qual nerbo e nucleo dei greci in provincia, sebbene nelle sfere curiali siano considerati quasi una colonia dalmata.

Il vescovo Benedetto Kraljević, cui non si potrà negare nè ingegno nè perspicacia, così scriveva al cancelliere dell' impero conte Saurau adi 6 aprile 1819 N. 2: „La *Provincia* delle Bocche di Cattaro è molto lontana da Sebenico mia residenza, sicchè rendesi colà affatto indispensabile il collocamento di un provicario. L'attuale che ivi risiede, padre archimanrita Nikanore Bogetić, è di condotta irreprensibile, ma ottuagenario, di nessuno studio, e di conseguenza immerso nei pregiudizi; ragione per cui non può farsi alcun calcolo sopra la di lui persona pelle oparezioni intenzionate (?). Starà però a cuore del vescovo di disporlo ad una volontaria rinunzia, non avendo egli nessuna mancanza meritevole di sollievo. Non converrebbe per altro rimpiazzare questo posto con un *forestiero*, subito che si fa calcolo della rozzezza di un popolo, del suo temperamento naturalmente *focoso*, e delle cautele che si rendono necessarie per la vivacità del vescovo dei Montenero.“

Abortito l'uniotismo e constato bisogno di pensare seriamente alle Bocche, si è cercato di supplirvi talqualmente, immergendo l'erario in una spesa sensibile ed inutile; si è, cioè, creduto di obbligare il vescovo a risiedere una parte dell'anno a Cattaro, provvedendolo di un quartiere bene ammobigliato, e al provicario fu accordata una paga di fiorini 300. Ma come tutti surrogati, così anche questo non ebbe la fortuna di provvedere nè punto nè poco ai bisogni prevvisti. Al posto di vicario fù, s'intende, chiamato un forestiero, se volete uomo angelico e prete eccellente,

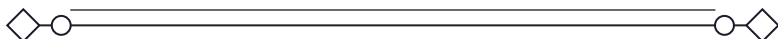

ma sempre straniero ed eccentrico ad un popolo in materia religiosa tenacissimo, sospettoso e diffidente; abito indossato e non più dimesso dall' epoca dell'intolleranza dei disinganni.

Già dall'anno di grazia 1864, monsignor vescovo diocesano non si fece vedere alle Bocche, dove avrebbe dovuto risiedere una parte dell'anno. L'edifizio del vescovato, per impedire che non vi si annidino il ragno ed il topo come vogliono i buoni, o per ragioni di economia come correbbero i cattivi, fu occupato dal nuovo provicario, ciocchè fa supporre o che il vescovo non intenda più venire, o che possano starvi tutti e due vescovi della Croazia sono requisiti ad ordinare chierici bocchesi, e se le cose procederanno di questo passo, si avia bisogno come nei tempi andati ricorrere ai vescovi di Trebinje, Prizreni e Cetinje.

Istituto dopo venti anni di pertrattazione il nuovo consistoro, in cui si riponevano tante speranze, credereste che tra sei o sette posti da conferirsi non uno potè toccare al clero bocchese: cosa del resto conseguente al sistema intrapreso di escluderlo per progetto; nè certo potevano i sacerdoti bocchesi illudersi a segno di sperare un posto, se nella medesima loro patria i migliori sono riservati a dei foresti. Eppure tra questi preti bocchesi ve ne sono taluni che non la cedono nè per dottrina, nè per meriti a molti membri del novello concistoro.

A qualche tacito lagno sulla avviliante noncuranza, si è risposto aggiungendo all'ingiustizia il sarcasmo, col dire cioè che il protopresbitero concistoriale

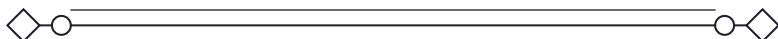

Nikolajević è certamente persona sotto ogni rapporto degna di cuoprire quel posto, e se non abbiamo voluto sottacere una tale circostanza, egli è appunto persona che siamo certi che egli avrà come noi udito con rincrescimento quella crudele e scipita ironia che andava a ferirlo indirettamente.

Ma se si avesse avuto, almeno per politica, un tantino di riguardo ai meriti secolari del clero bocchese registrati dalla patria storia, a quei martiri che esalavano l'ultimo fiato o sotto i piombi di Venezia, o decollati dagli acciari ottomani, o traforati dalle palle francesi difendendovi nazionalità e la religione che le serviva di manto^{***}; se, dico, si avesse per poco pensato ai Bogetić e ai Cvitković che impedivano l'uniotismo col proprio sacrificio, e che all'incontro un forestiero, Kraljević, ei vendeva, per alcune centinaia di zecchini, ed un altro avventuriere, che abborriamo di nominare, spogliava il convento di Savina e rinnegato e ramingo cercava nell'islamismo l'impunità e la forza per dimenticare il sacrilegio, se a tutto questo si fosse pensato, è probabile che si sarebbe risparmiata al clero bocchese una mortificazione, e ai Bocchesi un affronto che facilmente non si dimentica.

Però queste persecuzioni sistematiche e alla spicciolata hanno nel loro male palese un bene recondito, facendo che il popolo non scordi mai di trovarsi unito quasi figliastro ad una diocesi che

^{***} Tra i tanti nominiamo li Andrović, Vučetić, Popović, Lazarević, Ljubiša Basilio e Demetrio Đurašević, Komnenović e Kuljača.

non è la sua, ed è forse sotto il rapporto nazionale interessante assai che il canto della Sirena non lo abbia fatto addormentarsi. E non dorme, ma per quando si va buccinando è in procinto di implorare dal magnanimo Imperatore la ristorazione della diocesi bocchese con un vescovo a Cattaro, appoggiandola ad alte ragioni sociali e di Stato, *che non sono nè la guerra alla beretta montenerina nè le maschere della settimana dei latticini*. Così una piccola spesa utile, congiunta all'attuale inutile, si renderà davvero profittevole, e lo stato e la società vi troveranno il proprio tornaconto. L'Austria già spende tesori per i vescovati dell'Albania e dell'Ercegovina, come non sacrificherebbe mai due o tre milla fiorini all'anno per migliorare dal lato religioso e sociale un bel paese come le Bocche, che chiudono con un'interessante appendice i suoi possedimenti sull'Adriatico?

La casa ed i mobili sono già pronti: si sopprima il provicariato già ridotto ad un semplice ufficio postale tra il concistoro ed il clero; rimangano comuni alle due diocesi l'istituto clericale, gli stipendi, ed il fondo pensioni; si nomini per Cattaro un concistoro di membri onorari e gratuiti; si accordi al nuovo vescovo un salario di 3000 fior. in aggiunta a quei che godeva il provicario; e così si accontenti una popolazione nella quale l'indifferentismo religioso non ha posto ancora la sua terribile radice, ma che attende dal clero un miglioramento morale che precede dovunque il materiale.

Noi facciamo calcolo sull' autorità provinciale e sulle sue buone disposizioni a sanare e riparare ai mali ereditati da organizzazioni innaturali e viziate, onde quelle cose che per lontananza o cronicità non possono giungere fino all' alto, trovino in essa un fedele e giusto interprete e patrocinatore. Così la presente amministrazione sarà dovunque bendetta ed adorata.

N.
1867.

КАКО МИСЛЕ ДВА ЈУЖНА СРБИНА О ГРАЂЕЊУ УСТАВА СРПСКЕ КНЕЖЕВИНЕ

Сједи у Биограду Одбор позван да изради устав српској кнежевини.

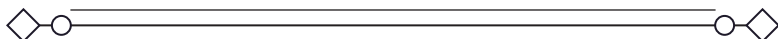
Величанствено је то дјело, уколико ће од њега зависити не само мир, просвјета и напредак Србијанаца, но ће јошт као сунчани зраци обасјати над свим Српством, пак ће можда и Славенство омарити.

Овај свечани и можда и о(д) судни час побудио је родољубље нас два приморска Србина да нацртамо неколико својих мисли о томе преважноме дјелу, а то колико допустити може простор новинарског чланка, и сама нарав наше задаће, да овим рецима укратко јавимо чега би се чували, више него како би радили да у Одбору сједимо. Нарав је овога чланка, дакле, у главноме негативна, а то управо зато што смо увјерени да људи који владају данас српском кнежевином, као и они што у Одбору сједе, дубоко проучише свој предмет – да су врло добро проникнули важност тога посла – пак да им улијед тога и не треба нашега савјета. Ми, управо зато што знамо да уопће у Србији има људих не само способних грађењу устава по западним теоријама, као и тим теоријама тако оданих, да би их хтјели преко ноћи у своју отаџбину без промјене увести – што ми, дакако, јако сумњамо да би сходно

и пробитачно било за српске држављане – управ зато и узесмо да ове двије ријечи оваквим начином изложимо. Кад би се послије показало да су и ове ријечи излишне биле, нико не би од нас радоснији био.

Кад људи снуждени међу се живјети, неће да трпе ни у каквом смислу самовољу ни појединацах ни већине, дакако да им треба закона, и то писаног и свим утврђајима утврђеног закона. У томе је начелу сав свијет једномишљен. Истина је да неки правни обичаји живе и развијају се у облику обичаја, али то само ваља за оне правце правних одношаја који се самим животом народним развише, као што су нпр. код нас Срба, а и осталих Југославена одношаји фамилије, гдје и без икакве кодификације народ неће ни најмање заборавити на правна начела која у тим одношајима владају, као што неће заборавити на крсно име и на бадњак; паче несмотрена и безобзирна кодификација и овим је одношајима од веће штете него користи, како нам свједоче и параграфи српског грађанског законика, који се односе на фамилију и наследство. Али то, као и излишност кодификације у неким дијеловима приватног права, никако не вриједи за јавно право а особито не за устав. Устав као закон који ће да означи границе права и дужности како правитељства, тако и народа, морао би човјек бити луд кад му не би признавао пријеку нужду. Да је, дакле, тај утврђени закон, који ће бити као угаони камен цијелој државној згради српској, неопходно

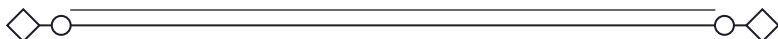

потребан, о томе смо сви сложни, пак и сама српска влада, али какав ће да буде тај закон? То је главно и големо питање. Како ће се поступити при његову састављању?

Ствар је позната да у законарству треба прије свега дубоког познавања укупнога јавнога и приватнога: друштвенога и особнога живота онога народа кому се закони граде, да би му са свакоје стране пристајали и свеколике одношаје живота обухваћали; треба дубоко проучити његов карактер, његове врлине и тавније стране, да би се могло средством закона прве развијати, а друге мало-помало уклањати; јер како што у сличним болестима нијесу једнако вриједни исти љекови за свакога, ако нијесу удешени с обзиром на устрој и на карактер болеснога тијела, тако исто не могу ни једнаки закони политички бити свакому народу на свијету.

Свјетска је повјесница пуна примјера о оним народима који су постали сретни са сходним законима, као и о оним који су претрпјели велике и страшне незгоде због несходних. Нека само, дакле, буде допуштено успоредно се овђе обазрети на неке моменте законотворне дјелатности у Југославији и Француској.

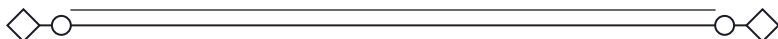
На првој француској скупштини 1788. год. пукоше одједном као лагум све страсти, којима се материјал био скупио кроза цијеле вјекове. Било је без сумње у тој скупштини људи мудрих, но би мало оних који би са практичне стране познавали

вјештину владарствену. Све су енглеске преврате руководили државни практични људи, а француске доктринари и теоретичари. Устав енглески нити је био уређен, нити је по апстрактним теоријама народу био икада напредан, него је с народом растао и развијао се, пак му је зато и морао омилити.

Преврати енглески били су ради поправљања тога домаћег устава, а не ради његове рушидбе. Енглези, кад су правили поправке своме уставу, свакад су се обазријевали на старинске прописе, на установе и обичаје правне; мало су кад и окретали очи на иноземство да би себи присвојили туђе обрасце; ријетко су им досађивали научни теореме; никад се нијесу натјецали да докажу како је слобода човјеку природна, него су се задовољавали сматрати је као урођени закон земље. Ријечју – Енглези нијесу никад чезнули за краснорјечјем Плутарка и Корнелија Непота, онолико колико чезну за оне ријечи што су им домаће, као нпр. *Magna Carta*, *Habeas Corpus*, *Juri* итд.

Други је био дух уставотворне скупштине француске. Она, како рекосмо, није имала практичнога појма о владању, није знала управљати сама собом, говором, претресивањем, одлучивањем, а хтјела је да створи устав свијету. Сва јој је прошлост била мрска, сви су јој појмови пливали у блаженству будућности. Њој је бивала надежда оно што је код Енглеза била успомена. Није налазила дома ништа што би ју очарало и њезину љубав притегло. Колико се гођ на траг обазријевала, није

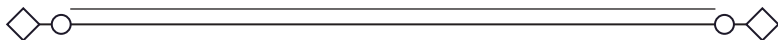

могла назријети друго до трупина или развалина и тирјанство и ропство, Франк и Гал, витез и роб, властелин и кмет. Мрзила је монаркију, цркву, властеоство јер су они, говораху, народ у окове спутали и турили ниско народни понос.

Приписују енциклопедистима и филозофима XVIII вијека све поаме те скупштине, но ми цијенимо да, не имавши довољног искуства, да у својој прошлости нађе што позитивнога, морала се нехотице спуштавати у бескрајне теорије, зато су ти француски законотворци и мислили, да је политичка слобода циљ, а не средство, и да се нема она цијенити као велика стража реда, моралности, својине, него да је по самој себи највећа срећа којој се ред, морал и својина могу без грехоте жртвовати. Говораху да раде као Грци и Римљани, али да су боље пазили на повјесницу, нашли би били да је у демократији атинској на свакога грађанина бивало девет робова, а да су Бруто и Катон били виши аристократи него они њихови у Кобленцу.

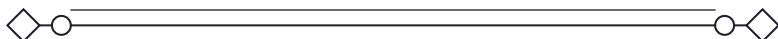
Да у Србији није било до данас сродних закона, неће нам нико занијекати. Од године 1838. у којој би проглашен хатишериф, а за њим пресађени формални и материјални закони западних држава, колике несреће не среташе Србију! Шест пута је мијењала кнезове, пак ако и сваку пут не би големе крви, ипак је сваки преврат донио собом ужасни потрес цијеле земље.

Данас Србија удара новим путем, и као да се сјетила чега јој недостаје и што јој би први и

последњи узрок претрпљених зала, хоће да доскочи нужди времена, хоће да се огради законима који би њено красно дјело сачували од нових невоља. Људи који ослободише градове српске од турске посаде, који спасише државу у одсудном часу, ево сад започињу највише и најсветије дјело.

Видјесмо да у законотворству прије свега треба искуства из своје народне прошлости, да би и у новости било тога, што се континуитетом зове. Искуства ове врсте мало је у Срба, прво, јер су већ преко четири вијека, изгубивши своју самосталност, стењали под јармом дивљега Азијатина; друго, што и кад се ослободише, не могоше до трага искоријенити сву трулеж коју им турство унесе; треће, што од преткосовских дана мало чега доживи од јавнога права, што би служило као материјал новој згради. Једино што је преостало и надживјело и старосрпско и турско господство, јест идеја задруге у обитељским одношајима, пак је дакако и ограничена на приватно право. Али успркос тому ограничењу а и факта да нам се у тај народни институт натрунуло понешто пљеве и кукоља – у њему ипак можемо наћи као квасац и неколико поглавитих установа јавног права. Ни ова, дакле, домаћа својина, која пружа народних изворних идеја, не смије ни градиоцима данашњег устава бити игнорована. Јер би заиста било смијешно видјети биографскога законотворца, ће тражи аргументе *pro et contra*, рецимо, у питању природног права сваког држављанина да се

правитељство и на њ и на његову вољу обзирати има, у каквој њемачкој или француској књизи, кад их има живих ближе у малој српској држави, задрузи, ће је непоколебимо начело да сваки задругар има право знати рад шта господар наручи некакову радњу, да се господар мора свјетовати са задругарима прије него ишта важнијега предузме – да мора давати задрузи рачун о свом дјеловању – да га задруга може збацити и другога, па баш и млађега, изабрати, ако се неспособним и неправедним покаже итд. Ова и слична начела која у задрузи владају, много времена прије нег се и породеше у Француској идеје, које на гласовит преврат доведоше, тако су у народу укоријењене да у оним крајевима ће етарјешина задругарски, ради спољашњих прилика, постаде апсолутним господаром, народ ни на шта више не мрзи, колико на задругарски живот, пак употребљује свако средство, да се диобом ослободи.

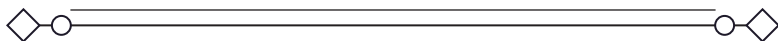
Али боже сачувај и мислити једнострано да би ми, бавећи се пручавањем домаћих института, на искуство других народа и на опће резултате науке заборавили; ми зато само препоручујемо стихију домаћу, јер добро знамо ћуд и навичај своју и својих људи!

Ми Словени уопће а Срби наполе, на гласу смо по свијету да учимо лако туђе језике, али то наше добро својство, које нам дакако ни ту није вазда корисно, не зауставља се на имитацији туђих мисли које се огледају у туђим институцијама и

начину живота. Но како свак, ако ће да шта има, мора да сâм ради, тако мора и да сам мисли ако ће шта ваљана и корисна изнаћи. Тим, опет говоримо, није речено да се ми не смијемо туђим мислима, туђим искуством користити, јер ми као млад, пак зато невјешт народ, имамо на то потпуно право и дужност; али туђа мисао и туђе искуство мора бити нами јединствено као материјал који нам је ред прерадити и тако га својим учинити. Тај начин присвојења има благослова управ зато што се већ не може крађом називати, него сопственошћу. По приморју видимо на огранцима дивље трновите наврнути најпитомију крушку. Да се је младика ове крушке само пресадила, изродила би се или преметнула. Напротив, она цвјета и напредује, јер јој труп и коријен, премда је трње, само зато што је домаће, љуби земљу и поднебље.

Дакако да је то радња тешка и шкакљива, о којој, кад би се хтјели тропично изразити, ваљало би рећи, да јој треба *основе* више старе него нове, *пошке* напротив више нове него старе, али јој највише треба да је рука ткалчева хитра и вјешта. Но вјешта била рука колико јој драго, нека нико не уфа да је могуће створити устав таков да унапријед поправка и преинаке не би требовао. Ингнешки је устав, на примјер, требао цијелих вијекова док је докучио данашњи степен савршенства, пак да би то савршенство и даље задржао, морати ће се и убудуће прерађивати и удешавати.

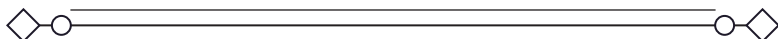
Тога ради не вјерујемо да ће одбор бадава губити вријеме са метафисичним танкостима, но да ће основати укратко а точно устав какав Србији у данашњим околностима најбоље доличи, и за које је народ зрио и приуговорљив и природно упућен. Савршеност доћи ће постепено са зрелости народа. Управ зато треба да устав буде тако сазидан да се може на овоме темељу и у својим сопственим границама развијати, то јест корачати сустопице с новим потребама народнога живота и с побједама знанственим у државној науци; јер би било веома опасно да свака таква потреба буде изискивала не само преинаку него обарање устава. Овака обарања не могу се збити без великога комешања и протријеска цјелокупног тијела државнога, јер народ није машина, ни какво пружљиво или устежно тијело, које се може по вољи сваки час свакојачко експериментима подвргавати. Али и уопће института уставна имају имати у себи неки значај трајности или конзерватизма, и не допуштати да се сваком згодом тичу и поткресују, да се сужују или раширују. Сиецјес градио је уставе не по искуству него по створеним теоријама, пак обноћ никоће а обноћ исушише се као тиква Јонина.

Што се слободоумља тиче тиме се, дакако, у пристојним границама, мора закон одликовати. Прије свега треба да дâ најширу слободу законитој опозицији и најнеограниченији уток. Али зато држава добива право да све што јој је закон слободоумнији према законитој опозицији, да тим

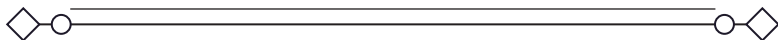
више може бити строг против незаконитој. Ипак, завјере, уроте, издајство и устанци, уговарају се и врше тамо где установа прогони закониту опозицију, јер је у нашој природи да се дичимо дјелима јавним, а од тајних да се стидимо. Само се онда овај стид савлада кад је јавни рад и препирка забрањена. Да је O'Connell правио своју опозицију на континенту, заиста би био умро на вјешалима. Нико није хуђи непријатељ закона што је полиција, а и за главну задаћу да чува владоце од тајних нападача, честократ се показала неспособна. Не треба него да се сјетимо на посљедњи ужасни догађај, који је Србију потресао, да се о том увјеримо.

Изборно право у репрезентативним државама био је свакад велики чвор. На западу преузео је мах данак, нити је могло друкчије бити, где се просуо пролетаријат, и где је требало довести до законотворства елемент конзервативни, а то су већином власници земаља. Али у Србији, где је сав народ конзервативан, чини нам се, да те протувјесе не треба. Ту, мислимо, да би се за сада најсходније дао изборни ред ослонити на онај институт који је најбоље развит и који је најраспрострањенији у земљи, а то је фамилија. Ђе год је по српским селима фамилија, ту је и посједа, а тим посједом влада господар обитељи (домаћин) који је обично заступа свуда изван куће, докле заступа свеколике задругаре и цијели посјед њихов. Некакова би изнимка могли бити људи који живе у мјестима, што добише већ неки графски карактер; овђе

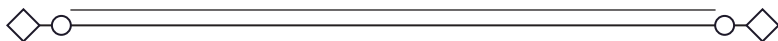

свакако морао би бити *sensus* темељ избора као и интелигенција. Но како да се узврши то изборно право? Ми мислимо да би се ово право могло наудесније дијелити овако: Најприје би била опћина, гдје би гласовали сво господари задруга и домаћини самосталних фамилија. Неколико опћина, нпр. оне што спадају у једном политичком окружију, сачињавале би малу скупштину која би имала право предлога (иницијативе) и савјетујући глас. На великој би скупштини сједили посланици малих скупштина. Велика би скупштина правила законе с кнезом заједно; ако се не слажу, кнез би распустио скупштину и сабрао другу, пак ако треба и трећу, док се изјави народно мњење. Иницијатива предлога долазила би или од владе или од малих скупштина. Три мјесеца прије састанка главне скупштине, владини би предлози морали подлећи консултативном гласу своју малих скупштина, прије него се великој поднесу. Ако је нужно да влада на своју одговорност чини закона, за вријеме отпуста или распуста скупштине, треба да ту потребу оправда пред будућом скупштином и да прискрби закону потврду. Ако је скупштина распуштена, морала би се нова кроз три мјесеца сазвати.

Чувати се треба највише фиктивног парламентаризма, да не добијемо такве говорције, као у некој сусједној земљи, који не гледе него да уздрже своју популарност ради својих себичних сврха.

Нами се увиђа да би први корак у тому опасному парламентаризму цијепати натроје законотворне факторе, и стварати међу Србе неку нову, привилеговану аристократију. Сенате или господске куће створило је, како је познато, на западу нужда; прво: јер су властеоство и црква имали своја стара преимућства и повластице, које се нијесу могле тако лако уклонити; друго: за не пустити у законотворству превагу безнишника. Требало је, дакле, овај осредњи фактор међу круном и народом. Али ће је основа државе фамилија, гђе се право изборно ослања на домаћине, који заступају и појединце и њихово имање, ће по великој срећи нема аристократије по крви, која би се позивала на своје старе дипломе и повластице, ми сматрамо излишно паче штетно по оба фактора (круне и народа) импровизовати сенат па био он по крви, по интелигенцији, по богатству, по доби живота свједно. Нити би се нам свидио сходан примјер американских савезних држава, јер тамо президент није фактор законотворни, но има само право иницијативно. На ово би нас могли упитати мудраци: но кад се распра породи међу два фактора, како онда? Томе има лијека и довољних гаранција. За преинаку устава требало би да су присутне три четвртине чланова велике скупштине, од којих би морале гласовати дајбуди двије трећине. Осим тога круна има власт распустити заособ три скупштине и тим се позвати на вољу народну. Ако четврти сабор једнако предложи и захтијева, онда се

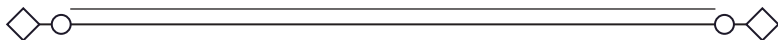

мњење народно јасно очитовало, пак круна треба да измијени министарство. И у држави са три фактора, што се данка и новачења тиче, посланици имају превагу над сенатом, а ово је све. Очитовање рата, склапање уговора итд. припадају круни, али одобрење новака и новаца, скупштини.

Кад велика скупштина не одобри закон предложен од владе, он се не би могао прије двије године опет предложити истој скупштини, него другој у случају распуста. Ако је предлог дошао на велику скупштину од малих скупштина, треба му књажеве санкције, ако ће да постане законом.

Што се тиче осталих главних питања којима се обично баве на западу законотворна тијела, као слобода штампе, пороте, састанка, петиције, неповредивости обиталишта и писама итд., то се све може одмах у начелу признати, али им оставити слободни поступени развитак путем ограничних закона, и како се за што виша потреба покаже а народ зрели.

Но ако збиља садашњи степен просвјете политичке српскога народа изискује да се уведе јошт једна виша гаранција за опстанак монархично – уставни, ми би онда драговољно привољели, да именује кнез неколико чланова велике скупштине, који би тако и де јуре у њој сјеђели и конзервативни елеменат умножили и потпомагали. Но опет велимо, да је избор на данак ослоњен, нужда сената била би оправдана, али ју не увиђамо ако је право изборно на фамилије ограничено.

Нови Позор, бр. 388/389, 30. XII / 31. XII 1868, 390, 1. I 1869. Латиница. Љубиша је писао текст у коауторству са Богишићем.

МЕМОРАНДУМ

*кој је Њ. с. папирјарху ојремио
Одбор православније оиштина бококошорски*

Ваша светости!

Повјесница цркве христјанске учи да су сви вјерозаконски преврати произлазили из нереда црквенијех, који, да су се на вријеме уталожили и сравнили, не би за собом повукли раздоре и одцјепљења. Од Арије презвитера александринскога, до Мартина Лутера, монаха а(в) густиновца, почетак сваког религиозног преврата била је или лична црквена борба, или нарушена црквена дисциплина; пак кад се тој борби рано и пријеко није краја учинило, наступала је јерес и расцјепљење цркве, извор многоврских секта које ју и данас дијеле.

Овај вијек позитивни тражи друго, а не богословна претресивања. Људи се данас мало и премало баве сколастичнијема питањима, но много више правом историчнијем, а најрађе установама које их у задрузи привезане држе. И збиља, многобројна открића и нови појмови рађу нове нужде, пак и нова истраживања. Обновљена књижевност сиса сок на изворе преласне. Идеја народности бори се безодморице са строгим политичнијем уједињењем. Слобода грађанска и лична постаде правцем модернијех уставнијих

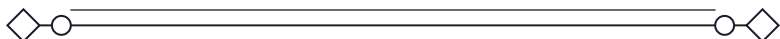

држава, и доведе народ до законодавства и до контроле егзекутивне моћи. Деспотизам свуда клону и попусти од такозване легитимности, чинећи да народ учествује у суверенству. Красне умјетности већ се не питају побожношћу, а знање мрзи на оне институције које су изостале и које не кораче с њим сустопице. Раскрхани једном окови промисла, а допуштан уображењу највиши полет, долази отуда као логично сљедство да она црква која се на вријеме не прегнута нужним реформама гине, пак у својој погибљи вуче често и само вјеру. Макијавели, овај дубоки државник, вели: „Кад год (се) једна институција изроди, једини јој је спас опозвати ју на њена првобитна начела.“

Они који по божијему промислу држе кормило црквно у таквим пригодама и времену, одговарају Богу и повјесници, ако на вријеме не употребе своју власт и уплив за доскочити пријетећему злу, ако, тврди и упорни навичају и предрасуди, пусте да борба траје и да у својој занешеној и јаросној струји смота и повуче исту светињу догмата.

Има народ наш у својим умотворинама пословицу и причу, које обје, за такорећи афористично, изображују слабост љуцке природе кад јој трпија одоли. Пословица је: „Пркос баби душу губи“, а прича о Марку Краљевићу каже: „Зашто би се потурчио Марко?“, „Ни за какво благо, но за инат!“

Данас кад су државни закони прогласили слободну цркву у слободној држави, кад је

превладала слобода савјести, састанка и науке, кад се укинуло државно туторство и прогласила аутономија сваког религиозног друштва, данас, мислимо, кад деспотизма нема никуд, пак готово ни у Цариграду ни у Каиру, је ли могуће мислити без помаме да тај бијес, одасвуд прогнан, нађе себи утока у диоцеци далматинској? Но дајбуди да је тај деспотизам освјестан, непристрасан и просвијештен, можда би јошт коју годину живукò међу народом побожнијем и вишом чести неизображенијем, као што су Срби далматински. Но кад су порок и квареж преовладали, а неред и неправда обузели сједиште те области, диспотизам је себи саоме ископао гробницу, пак да у тако њежном тијелу не нађе себи дугог борављења.

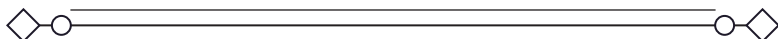
Овај мемоар Одбора православијех опћина бокешкијех, дијели се на три чести: првој припада стање Епархије далматинске уопће; другој стање пр. цркве у Боки напосе; а трећој особа данашњег дијецезана. Зато овај мемоар, који ће можда остати важним спомеником савремене повјеснице црквене, мора нацртати све факте које у то питање засијецају, због чега најприје просимо за опроштење ако смо приморани не(х)отимице бити дуги, а можда и досадни.

До год. 1809. православна дијецеза далматинска територијално се састојала из Далмације јединствено речене, међу Велебићем и Неретвом. У Дубровнику, због нестрпљивијех закона ондашње самовладе, није могло бивати опћине

православне. Бока је припадала Епархији пећкој. Из архива Намјесништва далматинскога увиђа се да је под ондашњим францускијем гувернером Дандолом сваке године дио сазиван и држан пр(авославни) конгрес, у којему су се ријешавала административно-економична црковна питања, и тако је црква наша до онда уживала пуну аутономију и управљена била са својим сопственијем законима. Силна француска влада, која је гњечила сва права легитимности и особених повластица, која није познавала, у својој охолој обијести другог права осим грубе силе – укиде мачем аутономију пр. цркве, подврже опћине и корпорације, као малољетну дјецу, туторству политичне власти, сахрани конгрес и скупштине, именова, без Синода и народног гласа Венедикта Краљевића епархијалнијем епископом, придруживши му силимице Боку; најпослије створи га деспотом и својим полицајним органом.

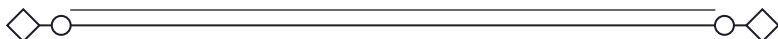
Од год. 1809. пак све једнако до данас ово се жалосно и, кобно стање није за длаку измијенило, паче су се ужа боље и боље притегла, а црква наша одила са зла нагоре. Синђелије парохијалне морају се подврћи одобрењу политичне власти, а парохи бивати њезином руком умјештени у својим црквама. Тutores црковне именује такође политична власт, без чије дозволе они нијесу кадри купити оку воска или димијана. С налогом 27. фебруара 1813, бр. 3395. Намјесништво далматинско укиде скоро половину празника прописатијех од пр.

цркве, а епископ далматински, мјести да рече „Non possumus“, издаде под датом 23. марта и. г. окружно писмо на парохијално свештенство, позивајући га, под строгим одговорношћу, на слијепо опслуживање новог канона.

Епископи Рајачић, Живковић, Крагујевић и Мутибарић, нијесу могли трпјети несносни притисак политичне власти, ни да им губернери дал. и римски референти богоштовља гњече петом шију, и да им октројишу нове каноне, пак су из очајања један за другијем тражили свој премјештај у Угарској, или, као Мутибарић, избугио своју јуриздикцију. Године 1860, мислимо мјесеца децембра, кад је Њ. в. сазвало црквено-народни сабор благовјештенски, било је у царско-ручном писму наређено да се на њ такође позову заступници далматински, пак се и дан-данашњи не зна из којих је узрока еп. Кнежевић такво шиљање зауставио, и због чега није нацртана граница демаркације међу њим и јејархијом пр. цркве у ц. кр. државама.

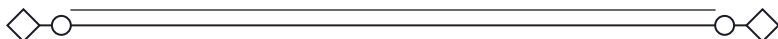
Сад кад су у Цислајтанији државни закони укинули туторство политичне власти над религиозним друштвима (чл. 15 Staatsgrundgesetz 21. Dezember 1867), морао је речени г. епископ или сазвати свој конгрес, или радити да буде Далматинска епархија заступана на Карловачкоме сабору, или ступити клиром и опћинама у претходан какав договор о најсходнијој рјешидби овог питања, или, барем, за најмање, каковим одлучнијим

кораком себе оправдати пред православнијем свијетом од свагдашње и тешке осваде, да ради увјековијечити цркве своје ропство, покоривши себе политичној власти, зато само да од ње добије физичку силу на вршидбу своје јуриздикције. И збиља, кад се назирнемо на, по већој части, италијанско препокорно дописивање, и на ону сервилну форму коју употребљује конзисторија с политичком власти, морамо се тутом констатовати да се тај облик званичног дописивања, пак ни своја сама битност, измијенио није под упливом новог државног права, којег је г. епископ, као члан Царевинскога вијећа, градити помогао.

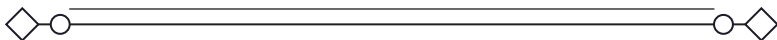
У предреченом конзистору не влада независни глас, а јошт мање слободно мњење, зато што његову већину сачињавају владичине креатуре, које, навикле свакад говорити *га*, већ заборавише како се говори *не*. Мањина, уплашена и угашена, жалибоже нема мученичку храброст да пристрожности одоли, пак се задовољава нијемим протестом или повукујући главе у рамена. Један преглед конзисторијалног архива (овога мученикословља), био би вриједан рад за подати свијету јошт нечувени образац непристраности, упорављења канона и појма најпростије правичности!!

Ми смо дубоко увјерени да ни природни дар, ни поцрпљено знање, ни бодрост одушевљења за велика дјела, нијесу својине г. епископа, које би га подболе да предузме иницијативу племенитог и величанственог посла, као што је, без сумње,

преустројидба административно-економична цркве. Његови пријатељи нијесу ни разумом ни просвјетом ни духом од њега бољи, а од оних који бу му руку пружити могли и од свештеника и од свјетовњака ђаса, почем их је нечастивијема прогласити благоизволио.

Једини разлог који обично навађа г. епископ, да тобож оправда своју љеност у дјелу црквеног преустројења, јест, да се он неће владом да свађа, јер се боји изгубити годишњу дотацију, коју држава дава на издржавање пр. клира далматинскога. Томе ђетинскоме разлогу лако је и прелако одговорити: Данашња влада, коју су начинили, декембарски закони, живи и мре с уставом, дакле, не може јој се подбацивати да у срцу својем не жели пуно оживотворење устава тога. Но и кад би хипотетично и посумњали да би влада кривим оком гледала на организацију цркве наше, јесмо ли ми, зар, продали црквену аутономију за оно 58.213 фр. (15.000 ванредног) годишње дотације, од које своте најмање мичу убоги пароси, а највише г. епископ у своја два дома с покућством у Задру и Котору – ђе ево неке године радни паук плете своје мреже – пак конзистор, провикар и сличне беспослице? Та премала дотација не стоји ни у какву сразмјери служби коју пароси држави чине, и ми смо увјерени, да би за само вођење анаграфа и књига грађанског стања држава више трошила него онолико колико паросима дава; а ми нећемо никако да признамо, паче на сва уста одричемо да је та дотација каква

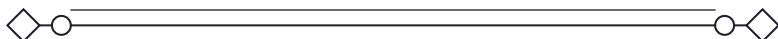

милостиња која се пружа цркви нашој и за коју би се она стиђети или робовати морала.

Да је г. епископу на срцу лежало жалосно и тијесно економично стање парохијалног свештеништва, навластито у Боки которској, као што се сам хвали код лаковјерних краткозналица, није ли му била угодна прилика да подупре и препоручи молбеницу коју је исто свештенство, мислимо преко њега, поднијело Царевинскоме вијећу лане под бр. 3887, да му се умножи дотација и стромашно стање побољша, молбеница о којој се претресивало при расправи финансијалног закона г. 1869 – он, који припада министарској већини и који се куне *in verba magistri*?

Како су даване парохије већ опустјелих манастира, настојништва, стипендије, гратификације, како је администрован и осигуран удовички фонд и богословско сјемениште, каквим је људима уручена при осредњих учиона христјанска наука, и они који су намијењени *in pectore* на тако важне чинове, све то и много другог којешта изостављамо за избјећи дугој рекриминацији, коју су доста пута донијели на виђело органи јавног мњења.

Сад прелазимо на другу тачку: црква пр(авославна) у Боки. Како смо горе навели, Бока није никада припадала правно Епархији далматинској. Окрњити Боку Пећкој епархији, а здружити је далматинској, није могао Наполеон I, без да се таква одлука синодално не призна. Јуриздикција канонична, по најпростијој вијести

црквеног права, не може се дати ни одузети од свјетовне власти, из чега излази јасно као сунце да су сви епископи далматински само *de facto*, а не *de jure* духовно администровали Боком. Што је епископ Краљевић придодао к своме наслову такође „епископ албански, дубровачки, бокешки“, то је формални доказ да те индивидуалности исторично-политичке не спадају Епархији далматинској нити је то само, како ко мисли, многољетствена поезија. Што су пак светопочивши предшественици В. С., као законити насљедници пећког архиепископа, именовавши синодално од Рајачића до Мутибарића епископе далматинске, такође као дијецезане бокешке и албанске, ми се усуђујемо мњети да су они то урадили, и из незнања овдашњих условија, или да су их отимице ињоровали за угодити бечкој влади. Но да ти предшественици В. С. нијесу се могли одрећи своје јуриздикције, која им је над Боком припадала као насљедницима пећког архиепископа, ни алијеновати своје персонално право, тако исто да ти анормални прецеденти нијесу могли нити су постали правни, надамо се да нам В. С. одрећи неће.

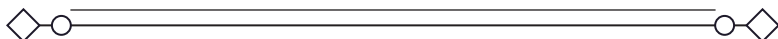
Радило се збиља у новије вријеме како-тако доскочити нужди једног одвојеног епископа за Боку, именовавши у Котору викара и наредивши да епископ далматин ту сједи барем четврт сваке године. Но се овај, као и сваки други сурогат, показу ништавним, јер у посљедњих пет година владике у

Котору не би, а сав рад викарев обужи се на досадну експедицију налога далеке конзисторије или још даљег епископа.

Ово, и уз ово постојећи и данимице умножавајући се нереди, гонидба врских и безазлених свештеника, пропаст једном богатих манастира, новчане таксе за диспенсе у брачним парницама, осваде које је свијету открио старина игуман Синексије Давидовић, у отвореном писму управљеном г. епископу под датом 2. јануара 1869. и о којему се сад води, на захтијевање Кнежевићево, мјесто црковне, парница казнено-свјетовна; најпослије, за прећутати много којешта крупнијега и ситнијега, ожењени монах Коста Костовић, који под камилавком и монторосом, отац и муж прозва себе пророком, трауматургом, нови Симон Волх, који вара и гули сујевјерни, сиромашни народ, без да му је црквена власт на пут стала, – сав овај шкандал који се данимице збија пред очима једног народа побожног, и својим традицијама и обичајима приврженог, шкандал што служи на подсмјих иновјераца а на деморализовање опће свијести, принуди свештенство и опћине православне да још лане поднесу Њ. Вв. цару и краљу покорну молбеницу да им се подари епископ, о чему су често додијавали и писмима и брзојавима В. С.

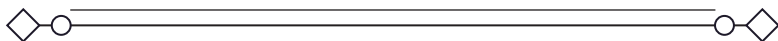
Но баш онда кад се је Бока надала добити повољну рјешидбу, и питала надом да ће добити свог пастира да јој лијечи крвоточне црковне

ране, што и њена важност и положај и прошлост обилато потпомажу и са стране политичког гледишта, пуче глас, као гром из ведрога неба, да се епископ Кнежевић спрема у Котор, не како што је писмено јавио да обиђе „богопоспјешествујушћу“, богохранимују епархију, но како што рече усмено „да се не попреште (ђе?) с народом бори!“. Па кому на ум да не пану ријечи дубровачког пјесника:

*Охолосѿи ѿашѿа и ѿлаха
Која срнеш без разбора,
Без бојазни и бвз сѿраха,
Ђе ѿоѿуба ѿва се оѿвора!*

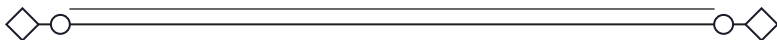
Бивало је јошт ладних и разборитих људи који су збиља мишљели да ће епископ својим доласком радити да народ скроти, да се посавјетује свештенством и опћинама како да се почне преустројидба црквена, да донесе Боки какво извјешће о молбеници цару опремљеној и која је на његове руке двапут заособ долазила, да, напосљетку, чује стадо духовно из његових устију ријеч утјешујућу уповања и праштања. Но су то биле оптичне илузије: Кнежевић дође у Котор да подиже нове парнице противу свештеника који су остали вјерни народној страни, који, постојани цркви а лојални држави, оће да развију уставне повластице; дође у Котор, да пријети вјешалама и изнимним стањем, да посљедњу анатему изрече љубитељима цркве и рода свога.

На те ужасне гласове, што су ревни пријатељи и лакоми присташе владинини раструбили на сва четири вјетра, да тобож препану и угуше праведни одјек народног гласа, подигну се опћине православне и, окупљене у очиглед владинин, једнодушно закључе остати вјерни своме програму, који проистиче из горепоменутог молбенице на цара, и од постојећих државних закона. Ове су жеље формуловане и прикључене записнику, који је био спроведен у своје вријеме на дотичну политичну власт.

На нове гласове да ће епископ наставити кроз парохије каноничну визиту, и том приликом народ окретати противу оних идеолога који захтијевају конгресе и административно-економично уређење цркве, узруја се једним махом свјетина, пријетећи парохијалном свештенству, кад би већ помињало преко божије службе друго осим имена В. С., такође, ако би се дошашће епископово ма како спољашно славilo. И већ на многим мјестима народ се од цркава уклањао, а опћински начелници, видећи толику раздраженост, јавише политичкој власти, да ови не би могли појамчити да добри поредак и опћу сигурност, кад би епископ своје посјештење предузео.

Овако жалосно стање, за које ће Богу одговарати онај који га је створио, принуди готово све парохијално свештенство, пак и многе редовњаке, да међусе закључе, да се име В. С. умјести уз божију службу имену дијецезана, а то докле В. В. изволи своју рјешидбу издати.

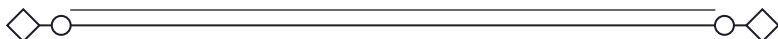

Увидјети ће лако бистроумље В. С. да је свештенство на тај одлучни корачај дошло слиједећи струји неодољивих околности, да уклони то јест црковни раздор, да примами народ божијој служби, и да се огради од сваког нападања са стране раздраженог пука.

Сад смо принуђени заклети В. С. Богом живијем да вашом богоданом влашћу нас не изложите каквој крајности, која би и души и животу нашем погубљена била – да изволите држати за оправдано дјело које је свештенство под притиском страшних околности учинило, прибјегавајући имену и закриљу В. С. – да употребите уплив ваш да Бока добије свог пастира, јер је постала немогућа ма каква нагодба међу ње пр(авославним) народом и епископом Кнежевићем.

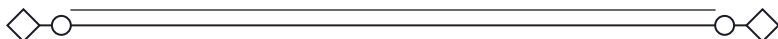
Данас у В. С. упрте очи које држи прав(ославни) народ од Неретве скоро до Бојане, Ви га можете утопити или спасити!

Прелазећи на трећу точку, што се тиче особе г. епископа Кнежевића, познато је да он, не свршивши редовно богославне науке, био је произведен на достојанство архијереја не само, но још и за живог, и канонично неосуђенога владике Мутибарића, поставље без синодалне дозволе за далматинског дијецезана. Већ у првича своје власти дао је повода жалбама и призивима, и с јутра се видјело какви црни дан освиће цркви далматинској. Кад је при крају г. 1860. његов апсолутизам додијао и нереди се умножили, хћаше већ онда капа

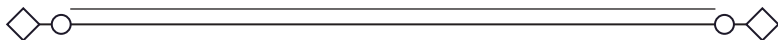
преврети и народна стрпељивост пребучити, да се он није почетком године 1861. удружио народној странки на Далматинском сабору, ђе, с похвалом ревношћу и пожртвовањем за језик и народност своју, учини да му народ опрости и скоро заборави стара застрањења. Но је та врлина, на опћу штету и жалост, код њега пребила и трајала као и прољетна роса, пак у одсудноме часу, и кад по распусти Сабора далматинскога народна странка бијаше изложена осветљивој ћуди и надувеној окрутности ондашње задарске владе, Кнежевић окрену леђа, избјеже народној застави, одрече се својих садрута, најпослије издаде познату анатему противу народнијех вођа, и капа злокобнијем грбом. На Сабору далматинскоме избјегну сједницу, кад је на дневни ред дошао предлог народњака да се укине закон по којему су морали православни свјетковати римске празнике, предлог што су га два свештаника римска подупирали правичности ради, пак за тим два пута поименце гласова противу предлога да се српско-хрватски језик уведе у судовима и школама. Најпослије постаде вођом и душом италијанске странке, која, именовавши као заступника далмат. на Царевинскоме вијећу, положи у њега најчврстије надање да ће он силом достојанства свога осујетити у Бечу сваку праведну тужбу угњетеног и презреног славенског елемента.

У овој новој мисији, каква је гођ била макијавелична намјера оних који су га на то бирали, могао је епископ Кнежевић, као владика

и министарски присташ, ако и не за ону народност којој се је јавно одрекао гласујући противу језика, ано барем на корист цркве и свештенства свој глас подићи, и уплив свој на тој сврхи употребити. Но од тога не би ништа, а о његову гласовању у предметима црквено-школскијем свако је извијештен ко чита гласила јавног мњења.

Због таквог поступка на политичком пољу, који се оправдати не да ни кад би се софистично тврдити могло анатомично сјециво епископског чина од дужности једног заступника народног; Бока и Дубровник, пак и задарско и многа важна општества, управише му адресу неповјерења, које је и свештенство потписало слиједећи примјеру которског протопрезвитера. У тој се адреси изричито каже да се прекида сваки одношај и веза међу народом и епископом и она се и данас храни у своме изворнику код туторства цркве которске. Епископ Кнежевић презрје те адресе мучањем а можда и подсмјехом. Да се он г. 1864. прошло политике за коју није био природно позван, остајући неутралан међу странкама које земљу дијеле, мјести што је, такорећи, пребјегао оружјем и пртљагом на непријатељски логор и тамо скоро заузео команду као клуба предсједник, народ би чисто још једном опростио и његовом положају или слабости приписао такво понашање. Но је он хотио отимице учинити отворену и јавну покору за тај гријех што је до онда припадао народној странци, а та је покора захтијевала откриту и публичну

ренегацију првашњих начела. Такво се поведење не да оправдати ни са стране политичког значаја, ни са гледишта црквено-народних дужности, а јошт мање пристојати може лицу којег се морална сила ослоњати мора на опће почитовање, поуздање и повјерење, пак смо и зато потпуно увјерени да такви поступак неће ни В. С. оправданим сматрати моћи.

Народна свијест, која се зрела и на подвиж показала у Боки под ужасним упливом описаних догађаја, доказују карактеристично колико је ова шака Срба прикована својој вјери и роду. Зато уфамо тврдо и непоколебимо да ће се и В. С. дичити кад увиди да, упркос противному нагону данашњег вијека, има у духовноме својему стаду таквих синова који, излажући себе и пакостима и биједама и мучењу, не пуштавају да им се те светиње ма од кога цкврне. Рекосмо и спасисмо душе наше!

У Боки о Илинудне 1869.

Вјерни духовни синови, одборници

Застава, Прилог уз 92. број, 6. VIII 1869. Многи елементи Меморандума су пренесени из Љубишиног чланка: *La chiesa greco-orientale in Dalmazia*, *Il Nazionale*, ббр. 60–77. 1867. Љубиша је први потписник Меморандума.

МОЈИМ БИРАЧЕМ!

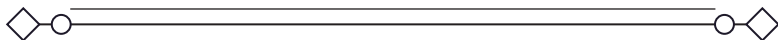
Чули сте из новина да сам иступио из Царевинскога вијећа.

Дужност ме нука да пред вам оправдам овај свој поступак, који је у јавноме животу од велика замашаја.

Ја сам дакле изашао из Царевинскога вијећа су педесет другова, јер смо сви били увјерени да ће тај корак сломити ону владу, коју су попели декембарски закони.

Та је влада била противна политичком напретку свакоје нењемачке народности, а у оним земљама где Њемаца нема, она је штитила сваку другу народност противу наше. Она је тежила да усредоточи не само законодавство но и управу, а одрицала сваку самовладу краљевинама и земљама, не имавши никакво призрење на сторишно и природно право, ни на мјесне околности појединих покрајина. Она је урадила више: она је очевидном рушидбом покрајичног правилника радила увести нужне непосредне изборе, не имавши ни најмање призрења за законом ујамчену надлежност земаљских сабора.

Што се тиче Далмације на поособ, та је влада занемарила све оно што би ову покрајину из давне запуштености оживјело. Исушење Неретве, жељезнице далматинске, лука сљеца – планови

готови и превјејани – леже од много времена по углових министарстава, престрти прашином и паучином. Ћирилица, овај српски аманет, била је проћерана из јавних учиона, а увод народног језика у јавном животу наступао на честе и скровне противности.

Сразмјерна диоба школске дотације, сиромашко стање жупника обије цркве, рђави путови, горе луке, законарство поморства, и други подобни предмети нијесу ту владу никад занимали. Она је својим дуљењем одстранила да до расправе дође посао бокешки. С једном ријечи, она је бивала нама немила маћуха.

Ја, и они што су са мнош из Вијећа изашли, мнимо да смо нашим поступком учинили велику заслугу круни, којој смо вјерни, и народима које смо заступали; пак се зато и уздам да ћете мој корачај оправданим држати, а мени ваше лијепо поуздање и даље указати.

У Бечу уз часни пост 1870.

Ст. Љубиша

ГОВОРИ И ИНТЕРПЕЛАЦИЈЕ

О НАРОДНОМ БИЋУ ГОВОР НА БОКЕШКОЈ СКУПШТИНИ „О ДУХОВИМА“ ГОДИНЕ 1848.

Као што поједину човјеку прије свега треба да се стече биће пак да располаже начином како да у свијету живи, тако и једном народу треба да се стече биће, пак да расположи какве му уставне слободе пристoje. Наш народ у овој покрајини нема бића, угњетен је од италијанштине, пак би било по њ излишно, сувишно а и доста смијешно да без властитог народног бића гради себе (!) којекакве туђе аљине. Нас је Аустрија, против своје сопствене користи, више поиталијанила у тридесет година, неголи Венеција у четири вијека! Развитак народности, равноправност вјере и језика, не може се код нас озбиљно ни промислити без неког материјалног јемства, а то јемство наћи се може само у уједињењу Троједне краљевине под сјајном Хабзбуршком лозом, којој су се оци наши добровољно одали и које ћемо се ми вјерно држати.

**О ПОТРЕБИ ДА У САБОРУ ГОВОРИ ТАКО ДА
ГА РАЗУМИЈЕ ТРИДЕСЕТ ХИЉАДА БИРАЧА
КОЈИ „PARLANO SLAVO“**

Il mio interesse sta in cio di essere udito dai miei 30 mila (!) elettori che parlano slavo e per questo spero di trovar indulgenza se qualche volta parlerò in illirico.

8. април 1861.

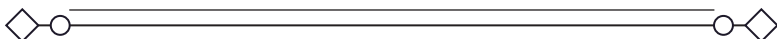
ГОВОР
посланика на Царствени савјет
СТЕФАНА ЉУБИШЕ

држан у сједници 11. септембра 1861, на српском
језику

У редовноме закону не стоји прописато да се мора у Царственоме савјету само њемачким језиком говорити. Прописато стоји да се смије слободно говорити; друкчије, моја господо, не би могло ни бити, уколико, кад бисте ви приморали разне народе аустријанске царевине да овђе шаљу само оне људе који њемачки знаду, с тим бисте повриједили слободу, и велику границу изборноме праву поставили. Ја њемачки говорити не знам, а доста слабо и разумијем, али то није довољни разлог који би мене сукратити могао, да ја у овоме дому не пробесједим у интересу оних који су ме овђе опремили, и које заступам.

У генерал-дебату ја нијесам устао зато да говорим против закона опћинског, који се данас овђе претресује. Ја, што се мене тиче, ни фалим ни кудим тај закон. Само желим доказати, на темељу јасног разлога, да, што се Краљевине Далмације тиче, тај закон не може за сада у живот ступити, но се мора читаво одгодити.

Његово величество, кад се је удостојило подарити царевини Основни закон од 26. фебруара

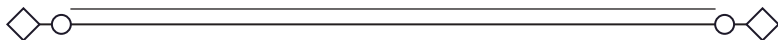
1861, савремено је поклонило одвојени устав свакој краљевини и покрајини.

У чл. 3 Указа од 26. фебруара 1861. стоји: „Будући да Ми нисмо још ријешили одношаје јавног права наше Краљевине Далмације спрам наших краљевинах Хрватске и Славоније, устав далматински не може засад у потпуну крјепост ступити.“

Ово царско рјешење још се прикључило није и зато, дакле, устав далматински није у крјепост ступио. Ја мислим, моја господо, да гдје није покрајичнога устава, ту не може да буде ни закона опћинскога, који би њему бити морао основ и подлога. Што ће у Далмацији опћинска начела, кад их нема ко обистинити и у дјело привести, кад Сабора бити не може до горенаведеног рјешења. *(Одобрење на десну.)*

Ако буде воља Њ. в. цара да Далмацију саједини с Хрватском и Славонијом, ја цијеним да то сједињење било би без важности, кад се не би и на Далмацију протегнуо устав хрватски, и кад не би она, што се тиче политичко-административних пословах, потпала дикастерији хрватско-славонској. У том случају очевидно је да опћински закон, обдјелан за тако прозвате славо-њемачке покрајине, био би за Далмацију излишан и сувишан.

Истина, да је господин посланик Лапена, у посљедњој сједници, усудио се рећи да је питање сједињења Далмације са Хрватском и Славонијом

пошло, како се каже, *ad acta*, и да будући Њ. в. цар потврдио Одбор Сабора далматинскога, да то већ заузима признање цјелокупности далматинске међу славо-њемачким покрајинама. Ја мислим да је то мњење лично и погрешно господина Лапене. Његова ецеленца државни министар од Шмерлинг, кад је овоме Високоме савјету јавио да је Њ. в. цар допустио Одбору далматинскоме да у живот ступи, додао је и то: „Што се тиче питања о сједињењу Далмације са Хрватском и Славонијом, то још виси, и ријешено није.“ Те владине ријечи јасно увјеравају да одобрење Одбора не вређа ни у длаку питање сједињења, које још ријешено није.

Господин Лапена побројао је сва средства која је предузела већина Сабора далматинскога да то сједињење одаљи. Ја нећу набрајати оно што је мањина предузела, али што вели господин Лапена да већина далматинскога народа мрзи сједињење, то истина није. На против тога цијела је истина, за коју подјемчити могу, да та већина очекива сједињење као озебао сунце. А да би ми ко примијетио како је могуће да већина Сабора не жели сједињење, а већина народа да га жели то је, додуше, смијешно ја би одговорио, да то само зависи од наказнога и артифицијалнога изборнога закона. (*Оіромно одобрење с десне.*) На примјер, ја овђе заступам шездесет хиљада душах сеоцких опћинах Дубровника и Котора, а мој бајаги судруг degli Alberti био је изабран само од шест члановах трговачке спљецке коморе! Може ли се, моја

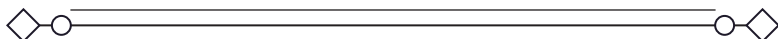

господо, звати та права репрезентативна система, у питање које тиче битије (егсистенцију) једнога народа? (*Браво с десне.*)

Но, кад би истина била што је рекао господин Лапена, да већина далматинског народа мрзи сједињење (што ја само овђе ипотетично стављам), ја вас могу увјерити да десет пута више Бокези и Дубровчани мрзе на то, што их је ту скоро бирократија силом и на срамоту спојила у далматинску аутономију.

Коиоле историју познава, знати ће да Дубровник и Бока нису никад били спојени ни придружени Далмацији нег само данас, и колико гођ је сјајно име Далматинца, ни Дубровчани ни Бокези (не) желе се њиме прозвати. Дубровчани и Бокези су Срби који су се населили ту прогнавши Аваре још средином 8. вијека, на позив цара Ираклија. Око Неретве и данас се налазе побити биљези и међе што су их од Хрватах дијелили. Дубровник је све до свршетка 18. вијека био вољан, а Бока, по косовској катастрофи, одала се својевољно Млечићу, бојећи се навале турске. У све уговоре, у сва јавна акта која данас сачињавају међународно право, Дубровник и Бока су поименице назначени, нити је никад ниједном дипломату или државнику на ум пало, да их Далматинцима прозове.

Венеција је свакад држала у Котору једног ванредног провидника који је неодвисно од задарског Боком владао. Под пређашњим владањем аустринским од 1798. до 1805. Бока је имала

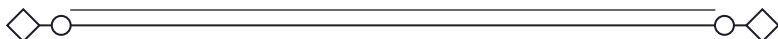

одвојеног владатеља. Ако је нас Србе дубровачко-бокезке бирокрација против воље наше, против интереса (у ориг. интересах) историје, предања и обичаја наших са Далмацијом спојила, то можемо намијенити пред душом или за здравље оних далматинских чиновника који су сјеђели и сједе тамо гдје, као што вели Данте, може се шта се оће: „Lá dove si puote quel che si vuole.“ (*Браво на десну.*)

Владање француско године 1810. било је Боку и Дубровник подвргло влади љубљанској (Regno illirico) једна од оних баснословних фигура, од којих се много пута користовала она држава. Могла је нас сила подврћи Трсту или Грацу, као што је Љубљани и Задру, али ми смо опет остали Дубровчани и Бокези. Ја не вјерујем, моја господо, да може једна административна организација перцем збрисати повјесницу, или рећи једноме народу: ти си изгубио твоју аутономију и народност, пређеди име. (*Браво с десне.*) Ја мислим да су Срби и Хрвати имена етнографична, а Далматин да је само име географично. (*Браво.*)

Пак што смо добили Далмацијом? Плаћамо покрајичном фонду новце који се не употребљују у корист нашу. Немамо гимназије, ни једине болнице, шта велим? Немамо пута куд би кола ићи могла.

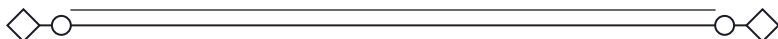
У Боки има два дијела народа православне вјере, пак опет као под млетачком intolleranciom приморани су православни Которани беспослице

свјетковати католичне празнике. – Његово величанство цар Франц I даровао је неколико школских штипендијах јошт мислим године 1815. Ви ћете се зачудити, зар, кад ви кажем, да скоро у 50 љетах није могао један једикти допасти бокезко или далматинско православно момче. (*Удивљење.*) У Боки има около 37 хиљадах душах: од ових само 7 хиљадах зна ју, и то по вишој части слабашно, италијански језик. Ви ћете се дивити кад чујете да школе, судови, администрација, опћине, све је на италијански језик. Биједни Бокез је суђен у језику ког не зна, од судника што га точно не разумије. Без науке, без просвјете, виша част Бокезах, због таквих околностих, истина је да се сиротињи у гладне године пружа кора кру(х)а, али је Христос рекао, да се човјек не рани самим хљебом. (*Браво с десне.*)

Партаја бирократично-клерикална, која је свакад настојала, пак и сад настоји да Далмацију, и нас уз њу поиталијани. Њеним свемоћним упливом излегла је већину Далматинског сабора; она је држи у своје шаке, она њом влада и окреће. Та већина састоји (се) из заклетих непријатељах имена славенског. Ти људи што ју сачињавају не знаду наш језик, и когођ од њих усудио се рећи човечно, да се Слави далматински сматрати могу као садјетељи шећера у Америци. (*Жамор.*)

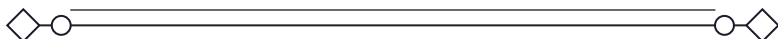
Ево разлози, моја господо, за које су Дубровчани и Бокези од витешке невоље приморани себи лијека тражити у сједињење са својом браћом преко

Велебића. Не надајући се никаквому добру ни напретку од већина Далматинског сабора, у само сједињење виде спаса њихове угушене народности, аутономије и битија. (*Браво с десне.*)

Осимтогајамислим,иувјеренсам,дасједињење Далмације, Дубровника и Боке са Хрватском и Славонијом стоји у корист читаве монархије. Прво, зато што ће кроз такво сједињење бити воздигнут славенски дух, једини конзервативни елемент што Аустрија има на обали Јадранског мора, кроз којег се је бивша Република Млетачка назвати могла „госпођом морах“ и који су својом крвљу најпрви саломили турску силу на Лепантској битки. Друго, зато што ја судим да у питању унгарскоме боље је и корисније ујачити славенску странку, оживотворивши Троједну краљевину, која је неизбројна сажртовања учинила, па је готова и учинити у интересу Царевине. Треће, за једном уклонити сваку италијанску симпатију из сјеверне обале Јадранског мора, јер симпатије рађају идеје, а идеје кршења.

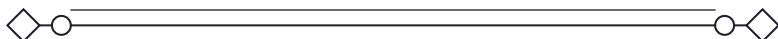
Ја сам једном већ рекао, па ми треба опет поговорити, да ако се у Далмацији не измијени система она, по којој се учи, суди и управља италијанским језиком, Далмација ће прије по вијека изгубити своју народност. Ту систему не може, нити ће никад измијенити већина Далматинског сабора, јер је она интересирана (!) да ју уздржи. Зато једини лијек и спас наш јест сједињење с Троједном краљевином.

Цијенећи, дакле, ја да је излишан, и сувишан закон опћински за Далмацију, док се не ријеша питање сједињења, дајем ову поправку, која ће се уложити дати, као стражњи чл. истому закону.

Нека овај Високи дом ријешити изволи:

„Што се тиче Краљевине Далмације, овај закон неће пријећи у кријепост дотле док се Његово величанство не удостоји ријешити одношење јавног права Далмације прам Хрватске и Славоније, у смислу чл. III указа од 26. фебруара 1861.“

**ИНТЕРПЕЛАЦИЈА МИНИСТРУ ПРАВДЕ
О НАРОДНОМ ЈЕЗИКУ
(4. III 1862)**

Nell' atto che Sua Eccellenza il ministro cav. de Lasser rispondeva all'interpellanza del deputato Cerne, fatta nel giorno 9 settembre 1861, conchiuse colli osservazione che anche io poteva accontentarmi dell'ordinanza abbassata in data 15 corrente mese all' Appello dalmato.

Deploro che una tale ordinanza non mi soddisti, e più ancora emmi dispiacente di non poter trovare nella risposta fatta all'interpellanza Cerne, una risposta anche alla mia interpellanza fatta nel dì 17 dicembre 1861, e ciò tanto più in quanto che gli addotti agromenti non possono per niente applicarsi alle circostanze della mia patria e della mia nazionalità.

Sua Eccellenza dichiarò: che la lingua Slovena per i bisogni giuridici sia poco sviluppata; che contiene altresì diversi dialetti, di modo che parlanti l' uno non comprendono quei dell'altro; finalmente che gl'impiegati giudiziari dipendenti dagli appelli di Gratz e Trieste non sono gnari di tale favella in maniera da fungere il loro ufficio.

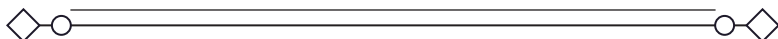
Se non che riesce strano che quegli stessi funzionari, i quali diedero tali nozioni al ministero, e che dietro l' espressa dichiarazione di S. E. non conoscono la lingua Slovena, sieno poi riconosciuti

comptlenti a decidere sulla questione se la medesima o meno si presti pei bisogni foresi; senza badare, che appunto in vista al nuovo obbligo che si vuole a loro imporre, stia anzitutto nel di essi interesse di velare la propria incapacita soggettiva con una pretesa difficoltà oggettiva, che non esiste. Comunque ciò fosse, egli è fuor di ogni dubbio che tali motivi non trovano applicazione alla mia interpellanza e che neppure la riguardano.

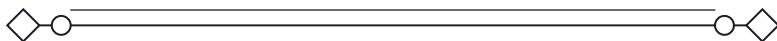
La lingua serbo-croata che parlano i Dalmati, non ha nè in Dalmazia nè altrove dialetti che diversificano tra loro in modo che i parlanti l' uno non comprendano quei dell'altro. Che la lingua serbo-croata sia idonea a servire agli usi del foro, abbiamo indubbia prova in ciò, che nella medesima se ne servono nelle amministrativo giuridiche loro mansioni la Cancelleria aulica del triregno, la Luogotenenza di Zagabria, la Tavola banale, poi tutti i comitati, giudizi ed uffizi della Croazia e Slavonia; e se ne servivano nelle parlamentarie discussioni la Dieta del triregno, ed il Congresso nazionale serbo. Sua Maestà Imperiale Reale Apostolica non isdegno di abbassare in detta lingua vari autografi al cancelliere aulico e al bano del triregno.

Gli impiegati in Dalmazia devono conoscere tale lingua *perfettamente*, essendo stato questo colà sempre un requisito essenziale per conseguire un posto, nè alcuno vorrà supporre che quei funzionari si sieno valse di un inganno, asseverando *perfettamente*

ciò che o non conoscevano, o conoscevano soltanto *imperfettamente*.

Le concessioni fatte dall'eccelso Ministero alle provincie cui si riferisce l'interpellanza Cerne, e che si dicono estese anche alla Dalmazia, sussistevano di già formalmente in questo paese. Tutti gli atti di minor entità, come decreti di tutela e curatela, citazioni, atti di morte, di promessa ecc. erano sempre stampati in ambe le lingue del paese. Tutti gli esibiti penali, le denunce di reati, i certificati parrochiali; poi in materia civile, i testamenti, lodi e contratti sono stati sempre esibiti nell'una e nell'altra lingua senza distinzione. Tutti i protocolli penali, quando anche estesi in lingua italiana, dovevano sempre contenere la deposizione *decisiva* nella lingua dell'esaminando. Tutti i dibattimenti sono condotti nella lingua dell'accusato, tanto è vero, che recentemente nel celebre processo *Vragolov* il Tribunale di Ragusa escludeva dalla difesa l'avvocato di Venezia Costi perchè insciente della lingua slava. Tutti i funzionari sino ad ora nominati o promossi in Dalmazia, dovevano dimostrare di conoscere *perfettamente* le lingue del paese, e appena di questi giorni, anzi dopo la risposta all'interpellazione suddetta, e dopo l'emissione dell'ordinanza 15 corrente all' Appello di Zara, il Ministero abbandonò questo principio, nominando per consigliere del Tribunale di Zara un certo Kronegger, non dalmata, e che tempo fa fu sollevato dal posto di giudice di Fiume appunto perchè ignaro della lingua serbo-croata.

Egli è dunque, che colla dichiarazione e coll'ordinanza ministeriale sullodate non fu fatta al paese da me rappresantato niuna concessione, che già non abbia formalmente sussistito.

Non essendo stata la mia interpellanza non che assecondata, neppur evasa, mi trovo cortretto d'interpellare l' E. M. in appoggio delle ragioni già esposte:

1) se sia disposta di parificare nel foro Dalmato all'italiana la lingua serbocroata; e

2) se per l'effetto di tale parificazione intenda fissare un breve termine.

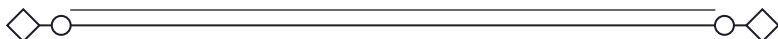

ГОВОР У ЦАРЕВИНСКОМ ВИЈЕЋУ О ТРГОВИНСКОЈ КОМОРИ У СПЛИТУ

Eccelso Consiglio dell'Impero!

Allorquando colla riapertura delle camere componenti l' ecc. Consiglio dell'impero il dì 1.º maggio di questo anno S. Ecc. il sig. ministro di stato proclamava la responsabilità de' ministri innanzi al parlamento, e confermava la solenne manifestazione di questo principio cardinale degli ordini costituzionali fatta ancora in luglio del 1861. per autorizzazione di Sua Maesta l'Imperatore, le popolazioni di questo stato e i corpi morali che con limiti più o meno estesi ne rappresentano gl'interessi, furono fatti certi che l'impero della legge e della libertà aveva trovato la sua base più ferma, e che gli organi anche più alti del potere non avrebbero potuto recare la minima lesione al diritto senza essere chiamati a sindacato da rappresentanti de' popoli di questo impero.

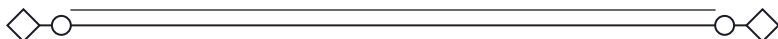
I sottoscritti già membri della disciolta Camera di commercio e industria del circolo di Spalato, che rappresentava oltre a un migliaio di elettori del ceto industriale e trafficante di una popolazione di ben 180.000 abitanti, intendono valersi del diritto che la confermata ministeriale responsabilità attribuisce al più umile cittadino, come al più augusto corpo rappresentativo dello stato, per inalzare protesta contro

il dispaccio 16. aprile p. p. N.º 1991-824 dell'eccelso ministero del commercio e della pubblica economia, col quale, sulla base del § 12. della legge organica provvisoriale per le camere di commercio del 18. marzo 1850. essa veniva interinalmente sciolta, ed ordinate nuove elezioni. Essi erano intenzionati di protestare contro il decreto che ha colpito la Camera nell'ultima sua tornata tenuta il 1º giugno p. p., se il delegato ministeriale amministratore di questo circolo non avesse impedito in via di fatto e con un'atto di autorità la libera manifestazione de' sentimenti della disciolta Camera. Senonchè la voce del diritto, della verità e della giustizia non è efficace, nè meno rispettabile se anche prende meno solenni - e quanto alla Camera riunita fu vietato di fare, lo fanno gl'indipendenti, liberi ed onorati cittadini che la componevano.

I motivi portati dall'ecc. min. per procedere ad una misura così rigorosa, che dalla costituzione delle camere in poi non venne mai presa in Austria, sono: „che in vista agli atti di sfiducia e di rimostranza insinuati contro l'attuale composizione di questa Camera di commercio ed industria, il ministero deve necessariamente ritenere, che la Camera nell'attuale sua composizione non possenga il suffragio della fiducia della maggioranza del ceto commerciale e industriale del proprio distretto, per cui sotto tali condizioni dalla stessa non possa attendersi un'agire proficuo, nè una influenza vantaggiosa.“

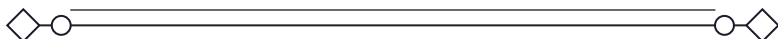
Lecc. ministero ha dunque riconosciuto, nel mentre stesso ch'esso rendeva ragione di una determinazione

così importante, che il potere concessogli dal § 12. della legge organica non era discrezionale, e che un corpo rappresentativo qualunque in suo stato retto da liberali istituzioni non può essere per un'atto di onipotenza governativa sciolto, ma per i motivi i più gravi, quali sarebbero appunto ch'esso controperi al giusti e vari interessi de' suoi rappresentati, o che sistematicamente ed ingiustamente osteggi il governo.

E precisamente l' ecc. ministero accampa il primo di questi motivi, che più blandisce le opinioni liberali correnti, e vuole che la Camera non rappresentasse più la maggioranza del ceto commerciale e industriale, nè potesse sovr'esso esercitare una influenza vantaggiosa.

Ma se sarà dimostrato ad evidenza, che fatti ufficiali ed ufficiosamente documentati, fatti conoscere dalla disciolta Camera all' ecc. ministero a mezzo del suo delegato, contraddicono il motivo sul quale si fonda il decreto di scioglimento; se, anzi, risalendo all' origine della guerra accanita mossa alla Camera da una piccola frazione del corpo elettorale, sarà provato ch'essa cadde per aver dato in Dalmazia un esempio raro, se non unico, di decoro civile, d' indipendenza, di giustizia e di tolleranza, l' ecc. Consiglio dell' impero si convincerà che l' ecc. Ministero del commercio non fece del § 12, della legge organica succitata un uso in realtà costituzionale, e vedrà invece dal decreto ministeriale messa in forse l' indipendenza di tutte le camere di commercio, anzi di qualunque corpo rappresentativo dello stato.

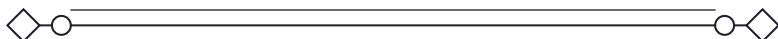

Il di 22. aprile dell' anno 1861. veniva presentato alla Camera un ricorso munito di 116 firme, nel quale si chiedeva la destituzione del suo segretario per essersi „messo in una posizione diametralmente opposta all' opinione pubblica“ i fatti da cui i ricorrenti traevano tale opposizione erano, che il segretario non s'era unito alla Camera per accompagnare i deputati scelti dal municipio locale per recarsi a Vienna onde implorare *che sia conservata l'autonomia della Dalmazia*, e che non aveva preso parte a varie illuminazioni pubbliche, e specialmente a quella fatta per festeggiare „il solenne deciso della sua rappresentanza nazionale, che consacra il principio che *Dalmazia debba essere Dalmazia*“.

Si chiedeva pertanto con detto ricorso, che la Camera, uscendo dalla sfera delle sue attribuzioni meramente economiche, si trasformasse in tribunale politico di inquisizione, e punisse con una sommaria destituzione il suo segretario, perchè non condivideva le opinioni politiche dei ricorrenti.

E da osservarsi che dei 116 firmatari della sola città di Spalato, alcuni non appartenevano al corpo elettorale, e sedici con atti presentati alla Camera li 25. e 27. aprile successivo sotto i N. 229 e 234 riconobbero infondati i motivi esposti nel loro ricorso, dichiararono di essere stati tratti in errore, e revocarono le loro firme.

Ne si deve sorpassare che 45 elettori della stessa città con istanza 25. aprile 1861, N. 233 presentata alla Camera diedero atto di piena fiducia al segretario,

e chiesero in nome della *tolleranza cittadina*, che fosse conservato al suo posto. Non si deve nemmeno dimenticare l'importanza circostanza che dei 12 distretti politici del Circolo di Spalato, un numero d' elettori *dela sola citta di Spalato* presero parte a questa manifestazione da prima ostile al segretario, poscia alla Camera, restandovi estranei i cittadini di qualunque ceto, elettori o meno, di tutti gli altri undici distretti. La Camera, mossa dal vivo desiderio di definire pacificamente questa spiacevole vertenza, nella sua sessione del 27. aprile 1861. decideva ad *unanimità di voti*, che alcuni fiduciari, tra quali il podesta' di questo capoluogo sig. dr Antonio Bajamonti, verrebbero invitati di associarsi alla Camera onde appianare alla buona questo incidente, evitare così maggiori dissaporti fra coloro che sostenevano ed avversavano il segretario, ed impedire con mezzi pacifici una scissura fra il ceto industriale e commerciale, che sarebbe riuscita pernicioso agli interessi economici del paese. Era questo un estremo sforzo che la Camera faceva, toccando nell'interesse della concordia cittadina que' limiti del suo decoro, sorpassati i quali non le restava che moralmente abdicare.

- Ma esso non venne apprezzato, poichè il dì 23. maggio successivo con atto presentato alla Camera, segnato da 90 degli stessi firmatari della città di Spalato, di qui non tutti elettori, davasi atto di sfiducia alla Camera e si domandava ch'essa di dimettesse.

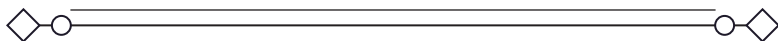
Fu allora che la Camera, convocata dal suo ex-presidente sig. Giacomo Porlitz, che palesò un tatto

e una moderazione commendevolissima in tutta questa vertenza, riconoscendo ne' due atti con cui domandavasi prima la destituzione del suo segretario, poi la dimissione di tutti i suoi membri, un' attentato alla sua indipendenza, e vedendo nell esercizio del diritto di petizione, non regolato ancora da alcuna legge parlamentare, un' arma pericolosa all'ordine e alla libertà civile, respingeva ambi questi atti nella sua tornata stradorinaria del 15. giugno 1861, e comunque provocata in tante guise, non volle dare, nell' interesse della pace cittadina, alle sue decisioni quella pubblicità a cui essa aveva diritto, ed alla quale oggi ricorre onde la verità sia fatta manifesta.

Poteva la Camera con maggior ponderazione, moderazione i giustizia procedere? Poteva ella, rappresentante di quella borghesia che dovunque ha lottato per le franchigie civili, dare in Dalmazia un'esempio d'intolleranza tale da castigare nel suo segretario un'uomo ch'espresse in pubblici scritti le sue opinioni politiche qualsiansi con una moderazione ed una dignità, a cui hanno tributato elogio i suoi piu fieri avversari politici? Poteva essa farsi stromento di vendette private e di fazioni politiche, uscendo dalla sfera delle sue mansioni, esclusivamente economiche? Poteva essa violare in un uomo, che nel senso strettamente municipale era *uno straniero*, quell'ospitalità, che egli nè con le parole nè con opere aveva mai violata?

La deliberazione della Camera parve sossì giusta e nobile, che i di lei nemici non solo non ebbero ricorso

contro il di lei deciso all'ecc. ministero, ma per qualche tempo la lasciarono in pace.

Senonchè, procedutosi da parte della Camera alla rinnovazione delle cariche di presidente e vicepresidente il di 8 ottobre 1861, parve ad essi giunto il momento propizio per raggiungere il loro scopo. Una nuova rimostranza, firmata da 82 delle stesse persone, fu presentata al locale capitanato per l'ecc. ministero, con cui da una parte si protestava l'illegalità della nomina del presidente e vicepresidente, attesa la pretesa viziosa composizione della Camera (illegalità che l'ecc. ministero non potè scorgere), e dall'altra si affermava fiscato il diritto degli elettori della Camera „da tenebrose mene di un partito avverso all'ordine di cose proclamato dal sovrano diploma 20 ottobre 1860. e dalla sovrana patente 26. febbraio 1861, che quantunque ridotto all' *impotenza* pur tenta ogni mezzo, sia pure basso quant'esso, per rialzarsi e far trionfare le sue idee, altamente respinte d'altronde dall'immensa maggioranza“ e si chiedeva che il ministero facesse uso del diritto concessogli da § 12. della legge organica per le camere, e sciogliesse quella di Spalato.

15. jyh 1862.

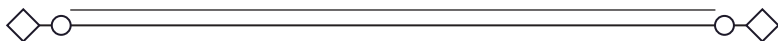
ГОВОР У ЦАРЕВИНСКОМ ВИЈЕЋУ (31. VII 1862) ДА ДАЛМАЦИЈА БУДЕ PORTO-FRANCO

Il conte Fanfogna nell'altra camera ha propugnato la necessità di dichiarare tutta la Dalmazia portofranco, senza produrre però una speciale proposta.

La Giunta dalmata da molto tempo ha dimostrato un tale bisogno, e Schuselka ultimamente nella sua *R i f o r m a*, parlando del Litorale, ha consigliato il governo di pensare seriamente alla conservazione di questi posti avanzati, di cui non furono mai studiati nè i mezzi di prosperità, nè l' utilità che dalla loro conservazione e ben essere ne deriva all' impero.

Io speravo che il mio onorevole collega dr Lapenna avrebbe seguite in ciò le orme tracciate sì dal conte Fanfogna, che dalla Giunta provinciale, la quale, quantunque si componga di miei avversari politici, emmi giocando tributarle lode pubblica per lo zelo che dimostra nelle cose in cui siamo d'accordo.

Invece il dr Lapenna nella seconda parte della sua proposta chiede almeno che un punto della Dalmazia sia dichiarato porto-franco, e nel suo discorso espresse il desiderio che sia preferito in tal caso Spalato a qualunque altro. Questa città, sebbene in progresso per essere stata dalla Provvidenza risparmiata nella malattia delle uve, non potrebbe vantare maggiori titoli a quei delle altre città sorelle, per godere sola di questo privilegio.

Zara e la sede della Luogotenenza dalmata. Ragusa era capitale di un antico governo. Queste due città sono sul declino, mentre Spalato è in progresso. Cattaro, Sebenico, Macarsca, Scardona ecc., tutte città litorali non meno importanti di Spalato, un giorno si riebbero e fiorenti, ora presentano al viaggiatore quello squallido aspetto, come quando traversi Pompei, o le catacombe d'Egitto.

Io non mi oppongo già alla proposta del signor Lapenna, ma essendo questa atta a suscitare gare municipali, e aggiungere altre cause di discordia a quella che dilacera la mia patria, avrei desiderato, che l'oratore si fosse limitato alla prima parte della sua proposta.

Sei i giusti pianti dell'Istria giunsero sino ai piedi del trono, e se Sua Maestà dichiarò *motu proprio* l'Istria un porto-franco, non sparei in cosa la Dalmazia sia all'Istria superiore. Eguali calamità, eguale miseria regna in ambedue. Sono esse nello stato d'un etico in terzo grado, che reclama i più urgenti farmaci per non soccombere alla vigilia stessa delle libertà, che si stano maturando.

Propongo quindi, che la proposta del sig. Lapenna sia accettata soltanto nella prima parte, vale dire che sia espresso il desiderio perchè il governo dichiarasse tutta la Dalmazia porto-franco.

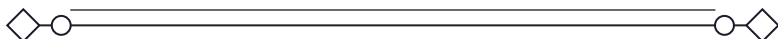

ГОВОР О РАВНОПРАВНОСТИ ЈЕЗИКА У ДАЛМАТИНСКОМ СУДСТВУ

Морам још једном пробесједити о равноправности језиках при далматинском судству. Мени је заиста врло тешко говорити, кад већ отприје знам, да моје жеље остати ће неуслишене; али опет не могу пропустити ни ову прилику без да прословим о једном предмету, што врло засијеца у политична и родољубна начела. Пак ако мој говор и не усподи друго, барем ће повјесница записати моје ријечи а ви знате, да је суд повјеснички – суд вјековах.

Питање о повратку Далмације к Троједној краљевини, гонета се као да је тобож пробуђено из какве политичне намјере, и зато га влада из такве сумње пријечи. Моја господо! Ја вас увјерити могу, да је то гонетање сасвим неосновано

Они, који у Далмацији желе придружење с Хрватском, принуђени су од љуте невоље. Желе га задобити с њим једно материјално јемство слободнога развитка своје народности, што је данас занемарена и угушена. Желе га због тога, што не могу сносити данашњу наредбу, по којој су обучавани, суђени и владани талијанским језиком и кројем. Желе га, јер су увјерени, да без њега остати ће вјечито забачен развитак умни своје народности, а они изложени пакостима, искључени из чиновништва, презрени и омражени, морати

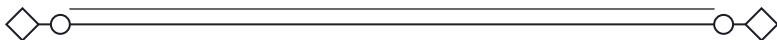
ће се најпосље поталијанити, за тако избјећи несносним мукама. Желе најпослије придружење за оно народно чувство, што је сродно сваком човјеку, који се сјећа да је човјек, чувство то које се у борби снажи и пожиже.

Далматински Талијани опиру се придружењу зато, што се боје равноправности језиках, јер су уплашени бојећи се изгубити једнокупство онога језика, који је њим као у наследству оставила млетачка влада. Тај језик једва разумије сваки десети Далматин, а његова свака ријеч стоји доста злата и сузах биједнога нашег сељака!

Но ако је истина ко што рекох да влада пријечи придружење Далмације с Хрватском, много би добро урадила, да уклони оне узроке, што нам чине за њим чезнути: тако ће најбоље угодити својему програму, и оживјети оно начело равноправности, које лежи у Листопадској дипломи: тако ће удаљити и ону хипотезу, коју напомиње распис на растанак Хрватскога сабора, то јест једну могућу погодбу међу нами и Хрвати.

Видите дакле, моја господо, да се придружење наше с Хрватима не жели ни за какву политичну намјеру, ни за сновиђења и страшила, која су већ свуда вересије изгубила: придружење се захтијева једино за развијање језика и народности.

Ја се, дакле, усуђујем савјетовати влади с њенога гледишта такви начин какви ће нам чинити забаборавити придружење, и тај је начин бољи и паметнији неголи пркосни отпор, који на друго не

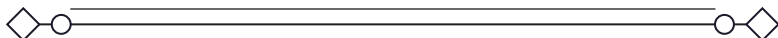

служи но на умножење незадовољниках, све што се више одлаже уведење потпуне равноправности.

И оне мале олакшице нашему језику у судству, које је г. министар Лассер попустио (како рече на своју личну одговорност, а на двоструко моје питање), код нас дријемају, и који час ће ишчезнути. Нећу да помислим, како њени злогласници, да су се те олакшице опет тајнијем путем опозвале; али је истина, која се крити не даде, да многи чиновници, који ипак равноправност желе, двојећи о искрености тијех олакшицах (а бојећи се притом да ће јим се у гријех записати ако нашим језиком пишу) употребљавају јих у омеопатичне мрве, послуживши се од свијух оних увјетах могућности, којим су оне спрва подвржене биле.

Рекло се, да би било шодно доброму реду у судству увести одмах равноправност, јер чиновници не знаду наш језик. Но кад би то истина била, онда би се морало силимице закључити, да су неваљале све пресуде које су се отрагу 50 година извеле у кажњене ствари. Дилема је очевидна: или чиновници не знаду наш језик и онда не зна се управо, гдје виша опасност пријети доброму поредку судства или уводећи, или не уводећи равноправност. Ако ли пак чиновници знаду иоле наш језик, ја цијеним, да јим не може бити тешко записивати ријечи испитаног човјека, ако се збиља морају исте ријечи у записнике уводити.

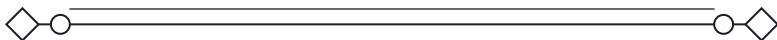
Рекло се, да у Далмацији има много нарјечјих, тако да се тежко народ међу се разумјети може.

Тко је путовао само од Земуна до Котора, и тко је с нашим народом говорио, зна да то није тако. Наравно, језик знанствени није лако разумјети простаку; нпр. један бечки кочијаш тешко би разумио православне бесједе Ниеве, као што би тешко разумио талијански сељак дјело Бекарије „О злочинству и казни“. Ну ја мислим, да то не би био довољан разлог за искључити те језике из судства!

Рекло се, да је наш језик у повојам. Кад би то била истина, питам: како би влада могла преводити све државне законе, који су код нас проглашени, свакад у оба текста, талијански и хрватско-српски? Може ли се логично тврдити, да један језик, који је вредан за законе, није вредан за суд? Па кад би и то могуће било, није ли грјехота новце трошит за превод законах у једноме језику, којег, по мњењу владину, судници не разумију, а народ раздијељен у толиких нарјечјих не разумије једнако? – Ја се опозивљем на нашу петеровјечну књижевност, па и на ономадашњу истрагу протива Хрвату Кватернику, за показати да је наш језик обдјелан као који му драго други у просвјећеној Европи.

Рекло се, да је Аустрија нашла у Далмацији службени језик талијански. Додуше, тај би разлог мало важио, јер су се нашли тому и други опасни францески заводи, који су се као несносни укинули, н. п. скупштине фрамасонске итд. Али није основано ни то, јер су Францези увели у Далмацију „Code Napoleon“ год. 1812, а с њим наравно и њихов језик, као што се обистинити може у оних архивих.

Рекло се, да се управним путем не може извести равноправност, но да к тому би требало нови закон. Ја тврдим, да је равноправност језика октроирано право, којему не треба новог потврђења. Кад би се другчије тврдило, би се до таквога апсурда дошло, да је требало и једнога одвојена закона за овластити Жидове сједјети у Царевинском вијећу. Не одричем, да законотворно тијело може избрисати равноправност, као које му драго друго право посвећено у Листопадској дипломи, али к тому требало би да се сугласе двије трећине ширега вијећа, па и сва три законотворна фактора. Оно што ја одричем и што никако признати не могу јест то, да би влада имала право обуставити (*veto suspensivum*) једно октроирано начело.

Најпосле рекло се, да је Далматински сабор противан уведењу нашег језика у судство, а то у јакост грађанског поступника. Но ја мним, да одбор неима никакве законодавне моћи, па онај поступник, на којег се опозивље, старији је пол вијека од Листопадске дипломе.

Одбор далматински састављен је од неколико одвјетниках, који не знајући наш језик, боре се *pro domo sua*!

Ту скоро, на сардинској зборници, подиже се један глас, који савјетова ону владу, да простре своја присвојења над Далмацијом и Истријом. Посланик Мусолино, не могав себи представити, како би то могло бити, да један народ, који је обучаван и управљен красним језиком флорентинским, неиме симпатије за Италију једну!

Нужда, да један суграђанин буде оптужен, испитан, брањен и суђеј у језику што разумије, припада оном вишњему државному разлогу, који ради улили у хрпу пучку свијест права и дужности, без којег никакви се народ на свијету не може провикнути закону, а док се к тому не припитоми и не привикне, не може га никад својствено увјерење нагнати, да се опрости природнога права, освете и старих обичајах, што су рана Далмације.

Сад ја питам, тко је на стази законитости, или ми који се боримо за равноправност на темељу Листопадске дипломе, или они што нам је крате и поткидају?

Догод будем почашћен овом сједницом, нећу пропустити ниједну угодну прилику, да не препоручим влади, да не хлади опћу узданицу кратећи уживање оних правах по којим смо се овдје окупили; и то ћу радити цијелом савјешћу, да велику заслугу учиним држави и домовини, што обе имају право од мене очекивати, као од вјернога суграђанина и љубезнога сина; а у пуној нади, да ће моје ријечи уважене бити, гласујем за прорачун Попечитељства правосуђа, у смислу одборава предлога.

3. децембар 1862.

„БОКЕЉИ... НАЈВОЛЕ ЉУДЕ СЛОБОДНЕ“

Интерпелација у Далматинском сабору 21. II 1863.

Молим господина начелника да ме извијести, јесу ли дошла писма о избору двојице посланика из Котора: Бановића и Војновића. Двадесет је данах прошло откако су избори завршени, а одонда моглоше писма и из Америке доћи. Да је који буроократ изабран та би писма била стигла на птичјим крилима. Бокељи такви су: они за заступнике најволе људе слободне. *De gustibus non est disputandum*. Од 4 посланика одобрена од државе имамо само 2, зато молим г. предсједника да учини све што је могуће да се о новим изборима што прије одржи расправа, да наши интереси не буду запостављени због незаступљености.

(Начелник је одговорио да не зна ништа о
писмима.)

О УЈЕДИЊЕЊУ ДАЛМАЦИЈЕ И ХРВАТСКЕ

Кроза то претресање нажалост видим гдје свако наше искање да се помоћ пружи на развијање нашег језика и наше народности, већини посланика мало је угодно, и свакојако настоји да се утамани све што се прије тобоже дозволило. Дакле, очитовати морам, да ће само онда преправедне наше жеље услишане бити, кад се буде Далмација Троједној краљевини придружила.

23. фебруар 1863.

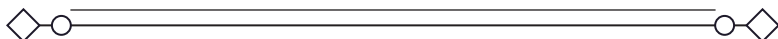
ИНТЕРПЕЛАЦИЈА У ДАЛМАТИНСКОМ САБОРУ О ПРАВИЛНИКУ ПОМОРСКЕ ШКОЛЕ У СРБИНИ

Године 1855. умро је у Смирни Иван Бошковић, оставивши њека непокретна добра у сврху да се установи у његовом родном мјесту Топлој у кастелновском котару учиона наутике (поморства) и славјанског језика. Послије тога године 1838. престабио се у Трсту Ђорђе Ђурковић, оставивши такођер двије куће за славјанску учионицу, која се подићи имађаше у Топлој, гдје би се ученици на италијанском и њемачком језику изображавати имали. Најпослије, године 1846. Еуфрасија Лакетић оставила је једну кућу и земљу да се у Топлој славјанска учионица установи у којој се наук с ћирилским словима предавати имаде. Већ је 38 година протекло откако је прва, а 16 откад је посљедња фондација учињена, а подигнуће речене учионе свеђер се ишчекива. Дописништво кроз толико годинах продужено никаква успјеха није имало, а међутим младеж, која се могла с науком користовати, расла је и расте у беспослици и незнанству. Ствар је тијем путем текла до године 1849, вријеме у које случајем сасвим новим, достојанство чеоника (подештата) Опћине каштелновске, која састоји из 6934 православних и 616 католичких житељах, допаде

једног православног посједника, рођеног у Топлој, који је помњу своју на подигнуће толи жељене учионе обратио. По његовом настојању сачињен је правилник (штатур), који послѣ дугачког испита, био је од Попечитељства богоштовља под 22. липња 1855. бр. 8882 потврђен и Намјесништво је одлуком 3. српња исте године бр. 19982 расположило да учиона иста мора одмах у дјеловност ступити. Желећи опћина иста имати учитеља поморства свога суотаџбеника г. Мату Мршу, који се тада у истом звању код главне задарске учионе налазио, Влада, сасвим да је срчано желила да учиона ова у живот ступи, ипак је средство изнашла да још Мршу за двије године у Задру задржи, тако да је истом при свршетку године 1857, на свеђер опетовано искање опћине, допуштила да се из Задра крене. У часу кад је по тај начин утруђена и изварена она Опћина натјечај на учитељска мјеста нових учиона затворила и њега наименовати напустила, изненадно, зачудо, приспије јој од стране попечитељства октројирани правилник о учioni који стварно преобрађаваше и већим дијелом пречиђаваше наредбе оног који је године 1855. потврђен био.

Није Попечитељству барона Баха задоста било да свако осјећање народности и живота опћинскога задави, оно је до тога дошло, да се тја и писменима непријатељски супротиви. Нови октројирани правилник ништа не говораше о абееди, о славјанском језику; Опћини топаљској

право одузимаше и искључаваше удиоништвовање православног владике од надгледања, усредочаваше она наставу у главном котарском мјесту; и на понизну поднешену му притужбу одговараше да је наклонило озбиљно тежњи даљег неправедног одцјеplења дотично исте учионе обуздати, а затим да не признаје права нити способности породичних топаљских поглаварах да одлуке попечитељске претресају. Опћина је ладнокрвно громовна ова насртања примила, нова учиона никад није била у живот приведена, и послије тога још нас упитати смиједу зашто смо приврженици сједињења с Хрватском. Након Листопадске повеље многе се славјанске учионе подигнуте, без правилника (штатута), а на трошкове грађанах, гдје употребљава ћирилских словах (с којима се већ дијел посебних списах пишу) и надгледање православног бискупа није забрањено, као нпр. у Дубровнику, Котору, Перасту, Будви, само у Ерцегнови на сваки начин стари се је правилник хтјео придржавати.

У том обзиру у Царевинском вијећу учинио сам питање Његовој преузвишености државном попечитељ, и он ме је при свршетку свога одговора увјерио, да ако онога часа не могаше правилник из 1855. у живот привести, да се ипак находи неријешена прошња једна од препоштованог православног владике из Задра достављена, те да ће скорије ње ријешење дати повод попечитељству опет ствар развидјети и опетоване жеље ове

опћине задовољити. Зато сам принуђен господина владиног повјереника запитати:

1. Ако ли је и какве је одлуке попечитељство државно издало да се учиона каштелновска у живот приведе;
2. Зашто Влада овај посао Топаљској опћини, која имаде право патроната, не преда, као што је за остале славјанске учione учинила, које су подигнуте и које се подижу старањем православних опћинах, под надзирањем нашег владике витеза Кнежевића?

На ово је владин повјереник рекао:

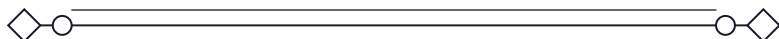
„Молим да ми ово питање писмено предате, да вам на исто могу други пут одговорити.“

1863.

ГОВОР НА КОНФЕРЕНЦИЈИ О РАТУ ПРОТИВ ДАНСКЕ

Не да се сумњати да у уставној теорији право објавити рат и склопити мир, спада потпуно моћи ексекутивној, као што је неоспорно да законодавnome тијелу надлежи прáво да дозволи војску и новац као ратна сре(д)ства. Но је била уставна дужност одговорне владе да ту дозволу потражи пријед нег' је склопила ратни уговор са Пруском, пријед нег' је објавила Данској рат, пријед нег' је наша војска прешла границу. У самим обрамбеним ратима допуштано је влади, кад није окупљено Царевинско вијеће, трошити на своју одговорност а на обрану државе, али то јој није нипошто слободно радити у рат који она иста чиња, и кад је већ окупљено Царевинско вијеће. Ми смо сад позвани да накнадно одобримо оно што се без нас учинило, и да примимо на себе сву мржњу и сву одговорност кад би наша војска на туђој земљи, у ово доба године, остала без нужног новца, хране и обуће. Да смо били питани пријед нег' се је рат објавио, ми би могли рећи влади, прођи се тога ратовања, јер Аустрија не може ну(ти) смије започети рат који се оснива на начелу народности, уколико је то начело противно ономе начелу на ком опочијева њезин државни правац. Но сад, кад се рат започео, гласоваћемо, дакако, за дозволу

новца, остављајући влади цијелу одговорност несмислене и опасне борбе коју је зачала, молећи Бога да не буде почетак злијех пошљедица.

Штампа се према *Животопису*, Српска зора, 1878, св. 6, стр. 111.

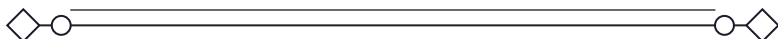
О АУТОНОМИЈИ ОРАХОВЦА

У опћенимом претресању узимам ријеч за поткријепити закон који нам је Ђунта предложила.

Прво свега жалити морам што се у овом питању с мњењем мојег пријатеља часног Павлиновића не слажем. Жалим да је он размирицу само с теоретичке стране испитао, и да је пак неупорављиве предлоге учинио, без познанства мијестах и изузетних наших околности. Жалим да је савњивао предмете који се савнити не могу, и да је уопће оповргавао начело слободе од новог закона опћинског одломцима у одијељене, да средством сопствених снагах одијељеним опћинама постати могу.

Господо! Ораховац од вијековах посебну је опћину сачињавао, било кад је Црној Гори принадлежао, било кад га је, са тако названим новим освојењем, под владу бивше Млетачке републике потпао. Послије је Рисну, пак Перасти присаједињењен био, по том опет опћину је саму по себи сачињавао; напoкон под аустријанском владом коначно у Перашку опћину утијеловљен био, под изговором да нема средставах за издржати бироктатичке трошке, и тако је једна сасвим славјанска опћина укинута.

Рекао вам је мој предговорник да Ораховчани никакова узрока нису имали да се о некакову зулумчарству или увриједи протицу Пераштанах

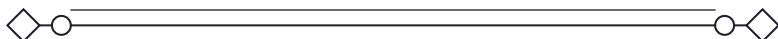

туже, осим заваде која се је због смијешне приповијетке ликшањавања пијевца придесила. Још вам је рекао да ће нови закон опћински стародавне мржње уклонити. Ја нећу чине наводити, нити озбиљне приповијетке такове казивати које би вас ужаснути могле. Јер сам од сопственог нагона надахнут да трнем, а не да пирим уништожавајући огањ грађанске свађе, и зато ћу се копреном прошлости покрити.

Само ће рећи да под млетачком управом уплив перастског племовлађа често у оном Сенату употребљена биваше на штету брдских одломака и онога живља који ме је овдје послао.

Мало прво него је нови опћински закон у дјеловност стављен био, заискали су Оравчани да се њима стародавна опћинска независност поврати, коју јим је бурокаратија била одузела. Тражба за тражбом због тога они учинише, посланике своје послаше, истраге претрпише, прекомјерне жртве за набавити главнице учинише; и страховити ограмак писамах који је дописништво ради предложеног закона проузроковало, то вам доказује.

Да ли све ово није у толико година помоћи могло да се њима пређашња независност поврати. Кад је нови опћински закон на свјетлост изишао, који би мо мњењу пређашњег говорника неслогу и свађе уклонити морао, противно се је к томе придесило. Док су бурократички окови пали, Ораховчани осјетише се слободни, они се, по

несрећи, на пасивно опирање ставише, што је јадно и промислити, али јих је на то нужда нагнала, видећи да су се њихове молбе изјаловиле. Пераст, као што сте видјели, сада за одцијепљење одвјетоваше, потом му се противљаше, а најпослије на одвојење пристајаше, с тим увјетом да се од Ораховца Глоговац одцијепи, и иштући да се због нове границе мапе катастралне поправе.

Не тиче се, дакле, једног одцијепљења, него се тиче о поврати правах силом одузетих; тиче се јошт да се уклони саблазан нијекања којег се Ораховчани прихватише с великом повриједом реда и јавне службе и новог живота опћинског; тиче се, најпослије, раставити живље различите нарави које обичаји, потребе и остарјеле мржње растављају.

Што се икономичних средстава нове опћине и аритметичног рачунања тиче које је предговорник изложио, налазим да је довољно провиђено и кад на сваки начин опћински закон предвиђа и прописе садржи по којима опћина која средстава неима, сопствене се аутономије лишава.

Зато разложитог узрока не увиђам да се на дневни ред пређе. Пераштани и Ораховчани на растављање пристају, увјетима је од закона прописаним задовољено, Ђунта и органи извршбене власти наруџбину су имале да предложени покрајински закон у дјело приведу.

10. децембар 1866.

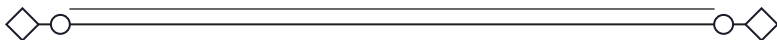
О ПОТРЕБИ ДА СЕ ЗА НОВЕ ЖУПНИЧКЕ УЧИОНЕ ДОДА 4.400 ФЈОРИНА

Разгледавши разне положаје ставке „јавно поучавање“ зачудио сам се да је Одбор доходарства за најбоље заводе, за главне жупничке учионе, са два или три учитеља, није побринуо. По моме мњењу велике три користи од таковог завода долазе. Прва, да ћемо примјерне учионе имати које ће за углед пучким учионама служити, у којима ће младић нешто више него катекизам, читање и писање научити. Друга, да ће имућни сељани своје синове послати да нешто више науче него што се обично у простим пучким учионама предаје. Донапокон ови богатији сељани, који се обично старих начелах тврдо придржавају и мрзе на све што је ново, због напретка учињеног и на синовљеве молбе њих би на веће науке дали и тако би се пословичка бистроумност нашег тежака просвијетлити могла. Него, мени се одговорити може, одакле? Откуда новци потребити? Прво свега не иштем да сву теготу покрајина на себе узети мора, као што је немогућно да опћине и главна котарска мјеста вас трошак на себе ставе. Опћине градових и варошах по новом устројству многе трошке са великим жртвама издржавати морају, и зато су изнеможене, као што је извјеститељ Одбора добро опазио. Да ли ако се садруже држава,

покрајина и опћине, трошак ће се на три дијела раздијелити и нове главне жупничке учионе, које су већ у многим главним котарским мјестима у дјеловност ступиле, могу се дошасте године у свим осталим мјестима завести. С друге стране није истина да је покрајински фонд недовољан. Господо, разгледајући предрачун видио сам двије ставке трошка које се мени за сувишне и раскошне указују. Прва је од 2.000 фјоринах за пољодјелска ратила, а друга је 1.000 фјоринах за нашег одасланика на паришку изложбу. Пољодјелска ратила по свој прилици захрђати ће у какову нуглу бенковачког складишта, као и она која смо лани набавили, и нитко јих видјети неће. Што се изложбе тиче мени се она ствар за нас непрактична указује. Приуготовимо, о, господо, наш пук са изобраењем да разумјети и уважити може какове напоре велики народи чине да би сопствену обртност умножили, и не трошимо бескорисно оно мало што имадемо у стварима, исповидјети ваља, које већи број пука којег ми представљамо не познаје нити цијенити знаде. За једно извјешће о изложби 1.000 фјоринах, и за покрајинске учионе само 2.400 фјорина!

Ставимо се, о, господо, на земљиште оних стварих које се практично постигнути могу и придржимо се штедње, а оставимо за боља времена ствари величанствене, и ми ћемо добро за потомке заслужити.

Предлажем дакле:

Да би Високи сабор закључити изволио да се II ставки под словом д) „помоћи за нове пучке учионе“ придода „и за нове главне жупничке учионе 4400 фјоринах“.

1866.

Прије гласања Љубиша је поново узео ријеч:

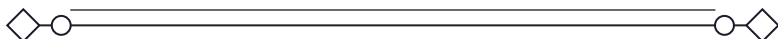
„На моје име и мојих политичких пријатељах читујем да се ми од гласовања за једног одасланика на паришку изложбу уздржимо због узрока изложених приликом оном кад се је о начелу овог одасланства разлагало; јербо по нашем мњењу и савјести држимо, умјесто путних трошака одасланика да би боље било да се износ од 1.000 фјоринах на корист распростирања пучког поучавања определијели.“

О ПОТРЕБИ ДА БАР У ПРВА ДВА РАЗРЕДА ДЈЕЦА УЧЕ НА МАТЕРЊЕМ ЈЕЗИКУ

Послије разлогах да часног мога пријатеља Павлиновића, мени мало бесједити остаје. Одбор се еластичним својим предлогом тражи с једне у педесет опћинах покрајине нови повод раздора пружити, а с друге стране неповјерење прама садашње Владе указати. Да ли намјесничка обзнана од скоро објелодањена дотично језика у ком се почетни наук предавати имаде није друго него једна стара Бахова (Бацхова) наредба од 1858. године, коју су Рознер и Лапена у једној шкатули затворену држали. Њезино удјелотворење послије осам годинах служи на чест правичности и оштроумљу садашњих управитељах, коју је обзнану наш пук са одобравањем и радости примио. Сад би Одбор непосредно очитовање противу таковог чина изазвати хотио.

Не могу пристати на мњење часног Гиљановића да се опћинама на вољу оставити мора да науковни језик одаберу, јер би то умјерену нашу задаћу прешло, ради чега све опћине ни дозреле још нису. Хотјети да поучавање првих двајух почетних разредах у оба језика обвезатно постане, бива толико колико хотјети дјеци смутити мозак са граматикалним правилима двајух различитих

језиках; с тим би погибелъ настати могла да ништа ни од једнога нити од другогa језика не науче.

Господо, талијански језик у средњем поучавају, у ђимназијама, у реалним и жупничким учионама врховенство имаде. Барем оставите дјечацима првих двијух почетних разреда да прва граматикална правила на слатком оном језику чују, којег су најпрво од материних устах изговаравати научили.

1866.

ПРОТИВ ОДБОРОВА ПРЕДЛОГА О ЈЕЗИЦИМА У ШКОЛСТВУ

Одборов предлог вријеђа равноправност. Ви сте, господо, увијек рекли да сте Славени, а у дјело кад се дође до ствари, онда иђете натраг.

У законском болетину три су језика: њемачки, славенски и талијански, али славенски није превод, него текст. Тако мора да буде и у нашем Сабору: славенски језик посвема успоређен талијанском; друкчије ја не знам за равноправност.

5. јануар 1867.

(О ИСТОМЕ, НА НАРЕДНОЈ СЈЕДНИЦИ)

Скорашње владине наредбе, то су још Бахове наредбе, па сада, намјесто да у равноправности напредујемо, савјетује нам се да иђемо натраг. Ако се ово прими, бити ће опћинама узрок нереда и несклада.

9. јануар 1867.

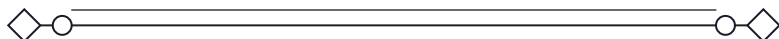

ПРОТИВ ПОНИШТЕЊА МАНДАТА ПАВЛИНОВИЋУ

Signori. Gli onor. Preopinanti hanno dimostrato dal punto di vista legale la meschinità dei motivi per i quali la maggioranza del comitato ci propone la nullità dell'elezione di Vergoraz. Io mi permetterò di aggiungere soltanto poche parole dal lato della convenienza di una tale proposta.

Fondamento principale delle libertà politiche e la giustizia. Sappiate essere giusti, e sarete liberi. Libertà senza giustizia non si comprende; che anzi la storia c' insegna, come quelle nazioni od assemblee che posposero la giustizia, rovesciarono la libertà, che da principio si converte in agitazione, poi in licenza, finché l'umanità reagendo, impone alla società l'assolutismo, il dispotismo e simili ceppi.

A voi, o signori, si propone l'esclusione dal vostro seno del deputato Pavlinović senza giuridico motivo, ma col movente stesso che or sono sei anni avete escluso l'Ivičević: ambedue da Makarska, ambedue sedenti a destra, ambedue slavi. Credete voi, o signori, che con un tale procedere soffocherete la nostra nazionalità? Se questo credete, allora allontanateci tutti giacché noi ne in questa Dieta, ne altrove porteremo principii che non sieno prettamente slavi; e quando anche vi riescisse ad allontanarci da questo luogo, credetemi che ci sta dietro una tale massa di popolo, e dinanzi

tutta la crescente gioventù, nelle quali file, adoperando pure tutti i mezzi, non arriverete mai ad estinguere il sacro sentimento della nazionalità. (Clamorosi applausi nelle gallerie ed alla destra).

ПРОТИВ ДУАЛИЗМА КОЈИ ОДВАЈА ДАЛМАЦИЈУ ОД ОСТАЛЕ ХРВАТСКЕ

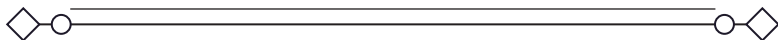
Чудо је да од толиког народа српско-хрватског што станује у Аустрији, ја се самац наодим од те гране у овоме Високоме вијећу. Тај је чин довољан да покаже нечувену мајсторију изборних закона и карактеристику садашњег заступничког састава.

Пошто су тако дуго и коначно говорили противу основе адресе моји супрузи Томан и Светец, мени преостаје доста малога говора.

Основа адресе припознаје као довршен чин диобу царствену надвоје, навластито на XII ставки, гдје се одбору поткрала ријеч „обје стране Царевине“.

Многи су стријепили чујући ову ријеч, многи мни да је *dualizam finis Austriae*. Диоба та, како ја мислим, није него нови покушај; то је огањ Платонов, кроз који се морамо провући док допремо блаженству федерализма.

И ја би се право бојао те диобе и тога предвоја, да нијесам увјерен да се сатријети не могу, ма се која сила употријебила, двије политичке индивидуалности: Троједна краљевина с ону страну Литаве и Чешка с ову страну. То су повијесне краљевине које је провидност ставила као херубине да страже не само словенску народност на сјеверу и југу, но и перивој федералистичне Аустрије. (*Добро, на десној.*)

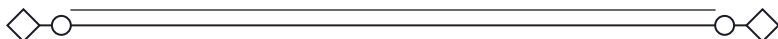

Моја господо, ја ћу овдје бистро открити моје мњење. Овдје се неће дуго саборисати без чешких посланика, без оних посланика из устију којих је изашла она гласовита пословица: „Да нема Аустрије, требало би је начинити.“ (*Врло добро*, на десној); како сам увјерен да у оној, што ви називате другој половини царства, неће се никад доћи до слоге и праве уставности без припознања и оживљења Троједне краљевине. (*Прегорло*, на десној.)

Ова промисао представља ми способност данашњег положаја сличан оному љета године 1848, кад се народ српскохрватски, као један сам човјек, окупио око цесарске заставе развијене неумрлим Јелачићем, у

тај пар лишен банске части; такођер сличи и у томе, што су се онда чешки посланици противили на Уставотворном вијећу проти диоби Царевине. Боже не дај да доживимо горке посљедице крвавога онога годишта. (*Добро*, на десној.)

Но, како ћемо уредити ову Аустрију? Каже Масchiavelli, да кад један завод друштвени изроди, треба га опозвати на прва његова начела. Моја господо, то је начело код нас федералистично, облик му је санкција прагматична, а створ Дворске канцеларије свију краљевина и земаља, које је канцеларије угушио и сјединио Metternich. (*Врло добро*.) Дакле, ако се могло апсолутно владати кројем и обликом федерације, ја не увиђам како се не би могло уставно. (*Право*, на десној.) Само треба

да су новци и оружје у једној руци. (*Врло добро*, на десној.)

Дуализам има двоструку тежњу. Једну мисли крчмар, другу крчмарица. Тко не разумије ову нашу пословицу, њему велим: *Quod capita tot sententiae*. Господо, једни мисле да ће се боље ријешити питање источно на корист Аустрије, је а priori прерасуђено питање нагодбено о пословима опћијема.

Будући да буд која моја поправка не би продрла, ја ћу се гласовања устегнути у свему ономе што засијеца државоправна питања.

Што се тиче оних у основи ријечи о равноправности свијух народности, то су голе ријечи, које већ никога очарати не могу. Године 1862, на моје честе прошње, ондашњи министар Lasser издао је једну наредбу *крјейосну* у Далмацију, да се народни језик уведе у судове. Та је наредба имала у Далмацији крепости као *хайхумајум* у Босни. (*Добро*, смијех на десној.) Они који су се морали старати да изврше наредбу, цијенили су да је то мистификација.

Будући, дакле, увјерен, да данашњи положај јест нови *џровисоријум*, што моја народност мора сносити, очекивати ћу хладнокрвно ону промјену суставну, која ће Аустрији подјамчити унутарњи мир и напредак, а спољашњу стару славу и силу, што јој ја желим из свега срца.

5. јун 1867.

ОДГОВОР ЛАПЕНИ У ДИСКУСИЈИ О ДУАЛИЗМУ

Ја сам био зацијело наумио одустати од сваке расправе у специјалној дебати адресе на одговор пријестоне бесједе, но будући да сам био подражен, морам неколико ријечи изрећи часноме заступнику отока Пага. Он је казао у своме говору три ствари: прво, да Далмација није никад припадала Троједној краљевини; друго, да велика већина народа далматинскога неће да зна за сједињење (с) Хрватском и Славонијом; треће, да иста већина живо жели и унапријед остати састављена с ову страну Литаве.

Господо! Ја нијесам дошао овдје да предавам сторишно знање. Код нас сваки ученик осмог гимназијалног разреда зна да је Далмација са својим жупанијама припадала Троједној краљевини; зна како је Република Млетачка, силом, митом, Далмацију подузела у кобна времена; зна, напokon, како се је та покрајина године 1797. одала својевољно краљу угарскоме и чешкоме.

Но се ја нећу обустављати на повијесницу. Волим мој разлог наклонити на темељ позитивног права. Које је то право? Члан III указа 26. вељаче 1861. гласи да проглашени устав не може потпуно крјепост имати у Далмацији дотле док се не окончају одношаји државоправни те покрајине (с)

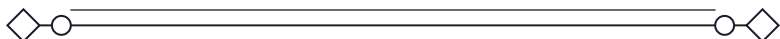
Хрватском и Славонијом. У моје мњење повјесница овдје значи продужење права.

Сад се сјећам како сам данас у новинама читао инаугуралну диплому, коју је сачинио краљевински одбор, а на коју ће Њ. в. краљ угарски свечано присећи при крунисању, да ће он повратити круни Св. Стјепана све земље које су јој старином припадале.

Ја, дакле, остављам саборима преколитавскије-ма да докажу да је Далмација једна од заблуђених овчица и држим, да кад они то докажу, бадава ће данашњи Сабор далматински опирати се повратку; јер би свакако дошао такви сабор, који је једнодушно гласовао да се Далмација поврати круни Светог Стјепана, а ви, моја господо, примићете тај повратак као ствар свршену. (Смијех, *добро*, на десној.) Часни посланик пашки зна из искуства како се код нас такви сабори граде. (Веселе.)

Ја сам, дакле, увјерен, да повратак Далмације круни Светог Стјепана неће зависити од гласа садашњег Сабора далматинскога, ни ове високе куће, но само од воље његовог величанства цара и краља, и о(д) добро прорачунане користи аустријанске.

Но часни посланик пашки тиче често љупку жицу сједињења, он јој не дава уснути. Да, ово је његова стуба, којом се попео јошт млад до велике почаст. Али он је у исто вријеме и коловођа једне политичне партаје у Далмацији, и као такви, за вријеме његове управе код нас као дворски

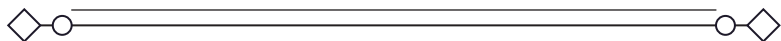
вијећник оставио је незавидљиву успомену од себе. Једино добро што је гроф Belcredi учинио Далмацији јест то, да јој је дао на управу људе искрене и помирљиве, који лијече ране реакције годишта 1864.

Што се мене тиче, ја желим господину Lapenni свако добро, пак и једну лисницу у министарство цислајтанско, само да га Бог држи далеко од Далмације.

Часни заступник пашки вели, да већина Сабора далматинскога жели самоуправу. Господо! Наш изборни закон тако је сложен, да 40 тисућа народности италијанске имају 27 заступника, а 400 тисућа народности српскохрватске само 14. Преко тога часни заступник отока Пага зна колико је требало пријетње, обећања, страке, биједе и мита из *расцоложеној завода*, код изборах годишта 1864. Он зна врло добро како се начинити може велика олуја у једну чашу воде за уловити рибицу.

Не могу се пак за доста зачудити чујући да часни заступник отока Пага говори на име православнога епископа далматинскога, који до њега сједи, кад промислим да до године 1864. преосвештени господин био је четовођа далматинских анексиониста и као такви имао је поруку године 1861, од стране мањине Сабора далматинскога да принесе Н. в. цару препокорну адресу; он који зна како мисле 80.000 оваца духовног му стада.

Закључујем молећи господина заступника пашкога да, ако жели слогу својој домовини, не

буди питање сједињења које спава, и које свакако
од нас не зависи.

5. јуна 1867.

ПРОТИВ ПЛАЋАЊА ЦАРИНЕ У СРЕБРУ

Präsident: Ich werde, wenn kein besonderer Antrag überreicht wird, diese Petitionen dem Petitionsausschusse zur Verhandlung überweisen.

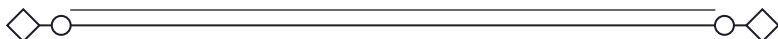
Mir ist folgende Interpellation vom Herrn Abgeordneten Ljubiša und Genossen überreicht worden.

Schriftführer Černe (liest):

„Interpellation des Reichsrathsmitgliedes Stephan Ljubiša an Se. Excellenz den Leiter des k. k. Finanzministeriums.

Als in Dalmatien das System eingeführt wurde, dass der Einfuhrzoll in Silber und nicht in Papiergeld zu zahlen sei, fasste man die Hoffnung, diese Ausnahmsmassregel werde nur provisorisch sein; jedenfalls erwartete man aber, dass man statt mit Silber mit Papier die obgenannte Steuer wird zahlen können, sobald man auf die Papierzahlungen das Silberagio noch dem Course der Wiener Börse zuschlagen wird.

Der Verlust Venetiens war für den dalmatinischen Handel ein grosser Schlag. Ungeachtet dessen, dass die Exportartikel Dalmatiens, wie Oel, Wein, Käse und Häringe, des Vortheiles eines geringeren Einfuhrzolles verlustig wurden, so ist gegenüber der Concurrenz eben solcher, aus italienischen Orten nach Venetien importirter Artikel, die jetzt in Venedig nicht mehr fremdländische Artikel sind, der Preis

unserer dalmatinischen Exportartikel an und für sich bedeutend gedrückt.

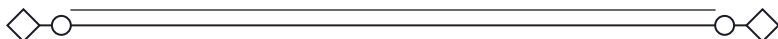
In Dalmatien circulirt sehr wenig Silber; es gibt dort sehr wenig Staatsschuldencoupons und fast gar keine Wechselstube, und der Handelsmann ist gezwungen, um Zoll zahlen zu können, Silber zu kaufen und dasselbe mit 5 bis 8 Percent theurer zu bezahlen, als es der Wiener Börsencours bestimmt.

Das wenige Silber, welches nach Dalmatien durch Militärhände kommt, verschwindet nach Bosnien, der Herzegowina und Montenegro, in welchen Ländern man gegen Silbergeld Rind, Mais, Weizen und andere Verproviantirung für die Armee einkauft. Ist es nach solchen Umständen noch zu wundern, wenn Silber in Dalmatien eine Rarität bildet?

Ausser den angeführten Ursachen gibt es noch weitere, welche den Stand Dalmatiens zu einem unerfreulichen gestalten. Triest und mehrere Häfen in Istrien sind Freihäfen; Dalmatien aber ist nach allen Richtungen hin abgesperrt. Diese exceptionelle Lage stürzt Dalmatien immer mehr und mehr in Verarmung.

Auf das Angeführte gestützt, nehme ich mir die Freiheit, Se. Excellenz den Leiter des Finanzministeriums zu interpelliren:

Gedenkt die k. k. Regierung dem Reichsrathe ein Gesetz zur verfassungsmässigen Behandlung vorzulegen, nach welchem Dalmatien von der Entrichtung des Zolles in Silbergeld befreit werden würde?

Oder will wenigstens die k. k. Regierung anordnen dass der Zoll auch in Papiergeld mit dem sich monatlich nach dem Course der Wiener Börse durchschnittlich ergebenden Zuschlage gezahlt werden dürfte?

Oder im schlimmsten Falle will die k. k. Regierung die dalmatinischen Zollämter mit Silbergeld versehen, damit es die Kaufleute dort nach dem Course der Wiener Börse kaufen könnten?

Stephan Ljubiša.

Dr. Klun.

Knesević.

Dr. Vidulich.

Conti.

Lapenna.

Dr. Pajer.

Ant. Černe.

Svetec.

Lipold.

Tomu .

Dr. Lovro Toman.

Lovro Pintar.

Simeon de Micheli Vitturi.

Giovanelli.

Jäger.

Wiesler.

Dr. Edler v. Plener.

Andriewicz.

Jakóbik.

Bajamonti.

Greuter.

ЉУБИШИНА НАПИТНИЦА

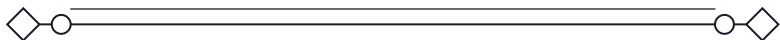
Говор на отварању Југословенске академије у
Загребу

Отрагу двадесет година неумрли владика црногорски Петар II пјеваше овако: „Просвјете су отпрти храмови.“ Жалибоже да је у то вријеме тај стих био гола поезија: у самој ствари било је тога код нас мало или нимало. Требало је, да други владика удохне и оживи тај стих, да га из поезије у стварност доведе, тер ми данас можемо охоло пјевати: „Просвјете су отпрти храмови.“

Узимам си слободу напиту на дуготрајни живот и напредак Југославенске академије, на здравље и дуг живот њеног покровитеља, предсједника и свијух члановах, на захвалу свим, који су до данас, и који ће од данас свој новчић принијети на олтар домовине.

Господо! До данас иронична свјетина, кад би о нама говорила, казала би: „Има на свијету двјеста милијуна нога славенских.“ Но почем се просвјете отварају храмови, надати се, да ће о нама свијет унапријед имати боље мњење, да неће нас по ногу, но по главама набрајати.

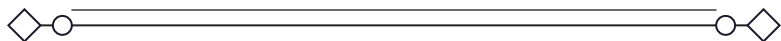
Господо! По нас Славене ово није најугодније вријеме. Сјетите се оне наше народне приче о оној жени, која је имала ћер Златуницу и пасторку

Пепељугу. Ја желим, да онај морал, што се црпе из такве приче, буде потоњи наш резултат, и да опет наступе врмена, да од нас дође нужда. Кад ово доживимо, кад броју присподобимо просвјету, кад се не будемо дијелили на племена и вјере, онда ће свијет о нама боље мислити.

Господо! Гдје ће суза но на око! Има у нашем народу шака пука, која се од Косова збила у брегове и литице црногорске, одсвакуд притиштени од азијатских сила: та шака пука оставила је свој завичај, градове и равнице, а прибјегла у стијешњени кршовити предио и обранила на кремен и нож, крстом у руци, своју независност. Господо! Тај јуначки сродни нам народ од болести жестоке и уморне страда. Жао ми је да сам морао при оваквоме весељу ову сузу излити дубоке печали. Но при оваквом народном торжеству мислим, да се морамо сјетити и на страдајућу браћу нашу. Допустите ми, дакле, да наздравим брзومه здрављу јунакородне Црне Горе.

Господо! Без треће није среће! Моје срце у валове радости плива, кад видим слогу хрватско-српску. То је напредак и тријумф новогa нараштаја. Кад су наши непријатељи били међу нама распру завели, ја сам над њим плакао као Јеремија над развалине Јерусалима. Данас се радујем о лијепој слоги и уједињењу на пољу уљудности и просвјете. Ја приписујем ову побједу људства владики Штросмајеру: он је онај прстен, што нас Србо-Хрвате веже, онај остож, око кога се вिति хоћемо. У

дуготрајности његова здравља налази основа овај савез, и ја тому здрављу из срца напијем. Живио!

Pozor, бр. 173, 30. VII 1867.

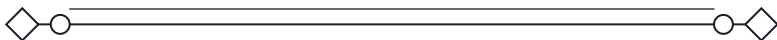

ИНТЕРПЕЛАЦИЈЕ О НАРОДНОМ ЈЕЗИКУ У ДАЛМАТИНСКОМ СУДСТВУ

Als man die Justizministerialverordnung vom 15. März 1862. in Betreff der Einführung der slavischen Amtssprache zur Wahrung der wichtigsten Interessen, welche damit unbestreitbar zusammenhängen, erliess, glaubte man wenigstens theilweise dem gerechten Wunsche des dalmatinischen Volkes zu willfahren.

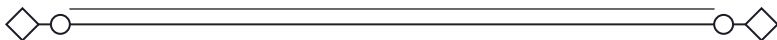
Die bedingte und elastische Beschaffenheit obiger Verfügung gab den Gerichtsbeamten hinlängliche Veranlassung, dieselbe meistens zu umgehen, so zwar, dass nicht nur die absolute Gleichberechtigung, welche ein so theures und natürliches Recht eines jeden Menschen enthält, in dem nöthigen Umfange nicht durchgeführt wurde, sondern auch das relativ mit der besagten Verordnung Angestrebte nicht zur Geltung kommen konnte.

Die ganze Frage spitzt sich zu folgendem Dilemma zu: Entweder sind die Justizbeamten Dalmatiens der slavischen Sprache mächtig oder nicht. Ist ersteres der Fall, dann muss man mit mir übereinstimmen, dass es freilich leichter sei, die Worte des Einzuvernehmenden, welcher ausser der slavischen keine andere Sprache versteht, gleich im Protokolle niederzuschreiben, als sich der ernsten Mühe zu unterziehen, jene Worte stante pede italienisch übersetzt im Protokolle wiederzugeben, wodurch, abgesehen von dem

Zeitverluste, auch die Echtheit der Aussage bedeutend leiden muss. Im zweiten Falle, wenn nämlich, ohne die slavische Sprache zu kennen, die Justizbeamten, die von einer slavischen Partei ausgesprochenen Worte italienisch übersetzt dem Protokolle anvertrauen, wird dann niemand ernsthaft behaupten wollen, dass eine falsche Übersetzung echt sei und dass ein gerichtlicher Beweis aus einem solchen Protokolle hergeleitet werden könne.

Zur Erwägung, dass bei einer Bevölkerung, welche nicht einmal 1/2 Million ausmacht, 400.000 Dalmatiner keine andere, als die slavische Sprache kennen, und in weiterer Erwägung, dass alle die Einvernehmungen und Schlussverhandlungen mit diesen Parteien notwendigerweise in der slavischen Sprache geführt werden müssen, ist die Annahme begründet, dass entweder jene Justizbeamten, die vollkommene Kenntnis der Sprache erreicht haben und in der Lage sind, aus dem Slavischen ins Italienische aus dem Stegreif zu übersetzen; dann waltet kein Hindernis zur unverzüglichen Einführung der slavischen Sprache für slavische Parteien ob, oder man muss zu dem Schlusse gelangen, dass die Übersetzung nicht mit der ursprünglichen Aussage gleichbedeutend sei und dass der Beweis, den man aus dem gerichtlichen Protokolle zu schöpfen genöthigt ist, wenig Glauben verdiene. Nachdem Se. Excellenz der Herr Justizminister in der Sitzung vom 28. October l.J. diesem hohen Hause den Entwurf einer neuen Strafprozessordnung mit der Einführung der Geschworenen vorlegte, und nachdem

dieser Einrichtung gemäss, als Richter Personen in der Gerichtsverhandlung theilnehmen werden, welche die italienische Sprache nicht im geringsten kennen, so erlaube ich mir an Se. Excellenz den Herrn Justizminister darüber die Frage zu stellen, ob er jetzt schon die Vorsorge getroffen hat, damit die Einrichtung in Dalmatien wirklich zu Stande komme, dass die gegenwärtigen Justizbeamten, welche nach dem Entwurfe das istructorische Material zur Entscheidung der Geschwornen liefern sollen, sich unverzüglich in der Verfassung der Protokolle in der Sprache der künftigen Geschwornenrichter und Parteien einüben, was einzig die richtige Entscheidung der Geschwornen in den einzelnen Fällen in der Zukunft ermöglichen und mittlerweile eine sichere Bürgschaft für die regelmässige Justizverwaltung bieten wird.

Wien, am 4. November 1867.

ПРЕДЛОГ ДА СЕ ОСНУЈЕ ТРГОВИНСКА КОМОРА ЗА БОКУ У ХЕРЦЕГ НОВОМ И КОТОРУ

Haus der Abgeordneten – 110. Sitzung der 1. Session am 18. Mai 1868.

Präsident: Ich werde diese beiden Petitionen mit Genehmigung des Hauses dem volkswirthschaftlichen Ausschüsse zuweisen.

Schriftführer Ritter v. Kotz (liest):

„Reichsrathsabgeordneter Ljubiša überreicht die Petition der Gemeindevertretung von Castelnovo in Dalmatien um Errichtung einer selbstständigen, von der Handels-und Gewerbekammer in Ragusa unabhängigen Kammer für Handel und Gewerbe.“

„Reichsrathsabgeordneter Ljubiša überreicht die Petition mehrerer Kaufleute und Industriellen des Kreises Cattaro in Dalmatien um Errichtung einer Handels-und Gewerbekammer in Cattaro.“

Präsident: Ich werde diese beiden Petitionen mit Genehmigung des Hauses dem Ausschüsse für das Handelskammergesetz zuweisen.

ДИСКУСИЈА О ЗАКОНУ КОЈИМ СЕ МИЈЕЊА РАНИЈИ БИРАЧКИ ПРАВИЛНИК

(Пошто се Закон доноси на талијанском и српскохрватском, дискусија се води о језичкој редактури.)

Будући да се расправља су оба језика, у нас се не може упоравити оно што је часни Лапена (Lapenna) изложио. Треће читање претресаних закона намијењено је поправљању стилистичноме; нити се може гласовати о читаву закону прије поправљања. Није нужно, како вели господин предсједник, да се у свакој поправки језичној, или стилизације, поднесу писмени предлози Земаљскоме одбору. То би чинило, да ми овдје сједимо до Божића. Но ако предговорник Павлиновић наводи да су се увукле погрјешке језичне, мора их назначити поименице параграф по параграф; тако би Високи сабор био у стању примити његове поправке. А да ту има погрјешака није двојбе, кад се измијенила ријеч *огсуда* и ријеч *осуга*. Такова мјеша је опасна у једноме закону, и треба је овјејати.

1868.

ПРОТИВ ВЛАДИНОГ ПРЕДЛОГА О ПОСЛАНИЧКОМ ИМУНИТЕТУ

Кад је Царевинско вијеће расправљало Закон 3. листопада 1861. о преимујству заступничком, ја сам гласовао противно у федералистичком смислу, јер сам цијенио, да тај Закон вријеђа право земаљских одбора, који су једини звани да обезбиједе своје чланове.

Сада, кад је данашња Влада припознала то начело, ја га примам, и радосно поздрављам као федералистични корак; али га одбијам за то што обужава слободу и преимујство посвећено у опћеноме закону године 1861, како што је припознао и сам часни Лапена. У том случају законе слободније ја примам одкле му драго дошли.

Но уколико предлог владин обужава преимујство опћинским законом проглашено, то је прије свега развидити, надлежи ли нами покрајинским законом обужати преимујство посвећено у Закону 1861. Ја ћу због тога против владиног предлога гласовати.

1868.

ПОНОВО О СУЖАВАЊУ ПОСЛАНИЧКИХ ПРАВА

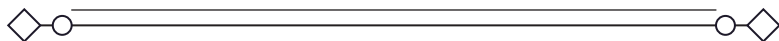
Морам исправити неке ријечи и мњења владина заступника.

Он каже да су сабори градачки и истрински примили овај Закон – он га налази сходна – он жели да се сугласи Устав земаљски са Законом преимујства заступника 3. листопада 1861. године.

Први навод није очитован, пак и без тога не би могао служити нами као правило. Мњење да је Закон сходан не могу примити, јер прије свега треба да је прав и слободан. Трећи узрок не бива, јер мјесто да сугласимо Устав с покрајичним законом 3. листопада 1861, догодила би се таква непристојност и безумље да би могао један заступник, који је подвржен истраживању, сједити у Царевинскоме вијећу, а не у Земаљском сабору. Сад је јасно да је преимујство заступника на Сабору уже и мање но у Царевинском вијећу, а оба су, тобож, обезбијеђена. Довољно је читати чл. 2 Листопадског закона пак се увјерити...

(Овдје председавајући одузима Љубиши ријеч, а он реплицира.)

Ако ми ви узимате ријеч, ја ћу гласовати проти Закону.

(Прелази се на гласање. Са *не* гласала народњачка мањина, тако да предлог није добио двотрећинску већину.)

1868.

ПРОТИВ РЈЕШАВАЊА СПОРОВА О ПОЉСКИМ ШТЕТАМА МИМО ОПШТИНСКИХ ОРГАНА

Господо! Већи дио крварина, преузима и освета, у оној земљи што овдје имам част заступати, догађа се због пољских штета које су некажњене или кажњене касно. Поступак спор и веома формалан брани да се преступник казни и тако пољођелство, овај поглавити извор нашег добростања, сваки дан пада са зла на горе. Кад би ствари овако устрајале, велепосједници били би принуђени преобратити свој новац у државне обвезнице мјесто да га улаже у земљу. Ви сте јих посоколити на то тек јим данас дадoste право изборно. Тежаци, оружани и жестоки, чинити ће напротив суд по себи, тек виде да је јавно судство попустило.

Љута је рана пољска похара која вапије брзи лијек. Кад досад тридесет управних властих не могаше нагло отрсивати те прекршаје, промислите како ће сад дванајест. Додајте даљине, рђави саобраштај, пак ћете видјети да поступање, досад дуго, бити ће унапријед вјечито. Један сељак из Виса или из Раба мора би са свједоцима и уцјењитељима долазити на Хвар и у Задар, и свом том справом дангубити два-три дана, и потрошити троструко нег' штета вриједи. Морате бирати међу правицом и самовољом, а већ судствена статистика докажује,

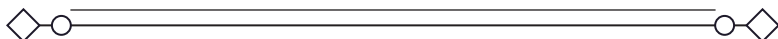

да код нас све што више настају поступања управна и грађанска, то све више нестају злочинства. Нема ствари опасније добром поретку што спори суд; јер човјек, по ђуди осветљив, чини суд по себи.

Под очима ви је Одборов предлог. У петнајст мјесеца зборнога покоја ја сам очекивао од Земаљског одбора нешто више и боље! Што предлаже Одбор? Да узмемо право утока о суђеному похарнику до ф. 5. Но, мој боже, не тражи се у правни поступак мјерило у казањ, већ у правицу, за да се кривац не тужи о самовољи. Скратите поступање, то је добро, али растворите врата утоку. Вријеме је да збиља што доброга израдимо овој несретној земљи.

Закон опћински дава опћини редарство пољско, кад отмеш опћини поступак и суд, што јој остаје од тога права? Ђунта је направила свједоцбу сиромаштине наших опћина, па је прећерала, и ја просвједујем против очитовања ђунтина извјешћа. Без да сам ја *ottimista*, велим да су наше опћине по највишем дијелу допуњене особама освијеснијема, које желе добро својој отаџбини. Ови уреди опћински неће свакад тражити материјални доказ и цијело свједочанство о похари; они познавају своје људе, знају ко је похарник и похари навикнуто, пак ће прије и боље судити но политичне власти.

Суд о пољској штети јест *еминентно* опћински посао. Ђунта није подвргла правилник о пољских штетах коренитим поправкама. Она није тражила да сагласи закон опћински с тијем правилником,

и да прошири оквир опћинских посала. С једном ријечи, тражила је и нашла о неправду лијек, а то је укинуће утока.

Предлажем, дакле, да списи буду повраћени Ђунти за да она подврже предмет дубљему и коренитому разматрању, пак јошт за ову сједницу да поднесе једну основу закона, којом би се сагласио закон опћински с правилником о пољских штетах, дајући опћинама први суд.

Кад се у Бечу претресује закон да се опћинама да суд у грађанске парнице до ф. 60 вриједности, ја не појам како би те опћине могле судити о пољских штетах.

Препоручујем ви, о господо, мој предлог, јер он тежи на то да одстрани извор многим нередима, а засијеца збиља у напредак обатаљеног земљођелства.

1868.

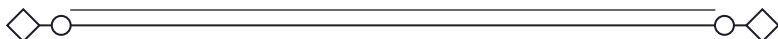

ПРОТИВ КАНДИДОВАЊА ПОСЛАНИКА И ТАМО ГДЈЕ СЕ ТЕК ДОСЕЛИО (УПРАВО РАДИ ИЗБОРА)

Примијетио сам да предлози Владици нами су предани голи, без изложбе узрока који су јих створили и који би јих разјаснили. Одовуд произлази, да нитко није у стању посветити њима једну дубоку процјену и разумјети јим дух и значај. Ова је погрешка то гора зато што су предлози преведени из њемачког и што по нашем Правилнику није допуштено владину повјеренику походити сједница одбора. Истина је да смо сад чули владина повјереника усмено изложити узроке овога Закона, али једно је читати и проучити, а друго слушати.

Ја сам гласовао и у Царевинском вијећу против чл. 4 Закона 21. просинца о грађанских правах, јер упркос расправе ја му нијесам никад могао схватити правни дух и смисао. Сад за повећати моју сумњу владин заступник промијени ријеч *прибивање* употребљену и у предлогу и у званичном талијанском преводу реченога чл. 4, с ријечју *обитаванье*, тако да међу ријечима *својбина* и *прибивање* (што имају различни правни смисао) дође трећа без смисла правнога.

Човјек *обитије* гдје коначи. Дакле, скитнице имају бирачко и изборно право у опћини гдје

обитавају. Будући да опћински избори не бивају у Далмацији свуда једновременно, десило би се да један продавац ножица, бријача, оћала и мирисна сапуна дође у Задар, плати опћини таксу, прибива ту мјесец или два и гласује за опћинско вијеће; затим промијенивши стан пође у Шибеник, гдје, плативши другу таксу од неколико фјорина, прибива и ту један мјесец или два, и затече се тамо у вријеме опћинских избора и узме у њима учешћа; прослиједи затим свој пут до Сплета, и тако унапријед моћи ће искористити у току једне године до двадесет пута своје бирачко право. Исто би се десило и са продавцима вина. Ја не вјерујем да је ово дух закона, и стога ћу гласовати против све док не будем умирен да се ово право неће моћи користити овако наопако. Наше су опћине у многим мјестима неуке у формама и прописима изборнима, па ће се тако створити могућност за бројне утоке који ће много посла дати властима политичнима, Сабору и вама самима.

1868.

ТРАЖИ ДА СЕ ОБЕЗБИЈЕДИ ПРАВО НА ЖАЛБУ

Извјеститељ Ђунтин није одговорио на други и потежи дио мојег говора: то јест – је ли пристojно да се загради кривцу уток. Ја опет велим, да у суду је мјерило правица а не казан. Грађанин мора постићи увјерење своје кривде, а увјерење не може бити без двије једнаке одсуде. Запријечите пут утоку на други и трећи суд, онда осуда неће се сматрати права, но самовољна. Растворите вратнице правде, али поткратите поступник, што је данас предуг и спор. Глоба, колико је годи велика, не јари као мала глоба, којој се човјек призвати не може.

1868.

ПОДРЖАВА ПАВЛИНОВИЋА ДА СЕ ФОРМИРА ОДБОР КОЈИ БИ ЗА САБОР ИЗУЧАВАО ПОЈЕДИНА ПИТАЊА ЈЕР СЕ ТИМЕ НЕ УГРОЖАВА АУТОНОМИЈА ОПШТИНА

Мени се чини да часни предговорник заступника Павлиновића није добро разумио. И уистину он је рекао да аутономија опћинах са претресаним предлогом повријеђена не бива. Чини ми се да је предговорник (Лапена – п. н.) измијешао добра која сачињавају баштину једне опћине са нераздијељеним добрима која за пашу сељацима служе. Са првим, као с власништвом себи потпуно припадајућим, опћина независно располагати може, док ли над другим нема него само туторство, управ оно које опћине над првима имаду. Горе и паше опћеног упорављања јединственим одломцима, а честократ посебним племенима и породицама припадају. Пољодјелствена обртност и пастирство изискиваху да се у заједници држе. И данас добра таква одломци под најам дају и траварину наплаћују.

Ја налазим да се с тиме аутономија опћинах не вређа. Што би предлог хотио? Да се одбор један именује да проучавања приуготовљава. Вазда се Ђунта тужи да се с многима послима опћинах бави. Одбор, напротив, више времена и удобности имаде да предмет проучи. Није потреба да у овом

саборовању свој израдак поднесе; у дошастом то учинити може, а међутим његови чланови међусобно мњења своја саопћавати и код куће израдак приуготовити могу. Проучавање врху једног предмета никоме штете не доноси, а вазда Високом сабору припадаје да вредноћу његову призна. То бива толико више потребито због тога што превелике разликости у обзиру права и управљања ових добара у покрајини постоје, и коренито проучавање неопходимо потребито бива. Ја ћу за предлог гласовати.

1868.

ПРОТИВ ВЛАДИНА ПРЕДЛОГА КОЈИМ СЕ УМАЊУЈУ ПРАВА НА МАТЕРЊИ ЈЕЗИК, ГАРАНТОВАНА ЧЛ. 19 ОСНОВНОГ ЗАКОНА О ПРАВИМА ГРАЂАНА

Прије свега сажаљевати морам што је основа Закона само на талијанском језику раздана, и да тако они који овај језик не разумију, нијесу у стању да је испитати могу.

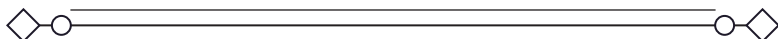
Послије исцрпљивих говорих часних мојих друговах Пулића и Војновића који су против Закона бесједили, први са педагогичког погледа а други дотично изједначавања учесних језика, мени не остаје него да предлог са правног гледишта испитам. Са овог гледишта је га пружива, несавршена и својевољна налазим. Већи дио најважнијих установах наредби извршујуће власти придржано бива. На примјер чл. 8 имаде: *развијање учевних предмета биће уштем наредбе установљено*. Параграф 11. последњег разчланка говори: *Пошриблиштине које се при испишима примљења искаши имаду бићи ће уштем наредбе уређене*. Параграф 18: *Даље уштанове, дотично испиша зрелости, бићи ће уштем наредбе издане*. Параграф 19: *Даљи прописи о испишу усисобљења на учишештво, а особито мјера колико се захтијева у појединим учевним предметима, бићи ће уштем наредбе*

издани. Параграф 20: Сјособносѝи које ѿмоћни учѝељѝи имѝи морају биѝи ће ѿуѝем наредбе усѝановљене. Параграф 22: Сви дејсѝвиѝељѝи учѝељѝи ѿог ѿредсједниѝѝвом уѝравѝеља скуѝа сачињавају учѝељѝско вијеће, надлежносѝ којеѝа биѝи ће ѿуѝем наредбе усѝановљена. И тако даље. Самовољѝи извршбене власти придржано бива право с наредбама успјех начелах од закона назначених пријечити. Ово је диктатура реалних училиштах.

Али још више имаде. Поглавље V предлога са чл. 18 Темељног закона о грађанским правима очевидно противуслови. Овај параграф гласи: Свакоме бива слободно своје стање одабрати и у истоме поучавати се како и гдје он хоће, дочим чл. 28 и слиједећи садашње основе закона овај пропис ограничава.

Ја признајем да Држава имаде право захтијевати да чиновници, одвјетници итд. у једном јавном заводу или у посебним заводима за то повлаштеним васпитавани бити имаду, али не могу разумјети како се то прописати може за оне који су на обртничке занате, нпр. на пенгање, на грађевину бродовах, на тангање, на винарство итд. опредјељивају противно пар. 18. темељних правах. Истина је да пар. 17. неко ограничење садржи, али се овдје о знаностима бесједи, и по томе он се на свеучилишта односи, дочим пар. 18. управ о реалним училиштима говори.

По томе владин предлог не само што постојећи закон дотично реалних училишта ограничава, но и проглашену једнакост језиках повређива, у свом је саставку пружљив и слободу у пар. 18. проглашеног темељног закона тлачи. Зато читујем да ћу за дневни ред гласовати.

1868.

ПРЕДЛОГ ЗАКОНА О РАВНОПРАВНОСТИ ЈЕЗИКА У ДАЛМАЦИЈИ

Eccelsa Dieta!

A protocollo della Giunta provinciale venne prodotta per il trattamento costituzionale a senso del paragrafo 34 dello statuto provinciale la seguente proposta di legge.

N. 99-D.

Inclita Giunta!

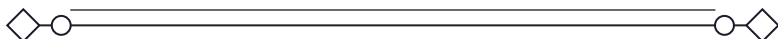
Per introdurre nei pubblici uffici della Dalmazia la parità delle due lingue del paese, in base al secondo inciso del §. 19 della legge fondamentale 21 Dicembre 1867 sui diritti generali dei cittadini, i sottoscritti si pregiano di assoggettare, per la trattazione costituzionale, l'unità proposta di legge.

Zara 6 Settembre 1869.

Ljubiša – Pulić – C. Vojnović – Monti – Rossi – Pozza –
Nodilo – Kulišić – Didolić – Vranković.

Proposta di legge valevole per il Regno della Dalmazia sulla parificazione delle due lingue del paese nei pubblici uffici.

Sulla proposta della Dieta del Mio Regno di Dalmazia, e sulla base del §. 19 della legge fondamentale

21 Dicembre 1867. ski diritti generali dei cittadini, trovo di ordinare quanto segue:

§. 1.

Qualunque esibito prodotto ad un autorità giudiziaria od amministrativa, da un'altra autorità od ufficio, oppure da una persona privata, sarà evaso in quella stessa delle due lingue del paese (slava od italiana) in cui sarà stato scritto.

§. 2.

I protocolli assunti dalla suddetta autorità dovranno essere scritti in quella delle due lingue del paese, in cui la parte depone verbalmente.

§. 3.

I documenti e pezze di appoggio, scritti in una delle due lingue del paese, saranno allegati od in originale od in copia conforme alla lingua ed ai caratteri dell'originale, senza obbligo di unirvi una traduzione.

§. 4.

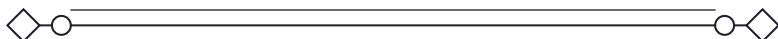
Nelle agitazioni civili le sentenze ed i decreti coi loro motivi, saranno scritti in quella lingua del paese, che sarà stata adoperata dalla parte nel petito o nell'istanza.

§. 5.

Nei processi penali gli atti d'accusa e le decisioni coi loro motivi saranno scritti in quella lingua del paese in cui sarà stato assunto l'incolpato.

§. 6.

I deliberati nelle procedure amministrative, come pure i decreti emanati d'ufficio dalle competenti

autorità, saranno scritti in una qualunque delle due lingue del paese, con riguardo alla lingua parlata dalla parte cui sono diretti.

§. 7.

Sono validi gli atti notarili rogati in qualunque delle due lingue del paese.

§. 8.

Dell'esecuzione della presente legge, che entra in attività col giorno della sua pubblicazione, è incaricato il mio complessivo Ministero.

Dato ...

1868.

ПРОТИВ ЗАЈЕДНИЧКОГ ГЛАСАЊА ЗА ТРИ ЈЕЗИКА У ПОКРАЈИНИ

Морам очитовати, да је гласовање § 8. свакако неправилно и криво, и да стога ја и моји часни политички пријатељи уздржасмо се да учествујемо при њему. Унутарњи пословник прописује, да прије поглавитог предлога морају се ставити на гласовање исправци, а прије њих подисправци. Монтин исправак, који је по својој нарави и по унутарњем пословнику имао бити гласован прије одборова предлога, ишчезнуо је и изостављен, те се с пословником повриједило право гласовања, које сачињава поглавитије преимућство сваког заступника. Дочим просвједујем проти таковој поврједи, очитујем погрјешним и ништетним примање § 8. (Похвале.)

1868.

ПОЛЕМИКА С ЛАПЕНОМ ОКО ВОЂЕЊА ЗАПИСНИКА

Не могу примити за добро поучавања о уставном праву које нам је часни Лапена дати хотио. Законски предлози, услед повласти од Н. в. цара дане, од Владе достављени бивају по томе на име другог законодавног чинитеља, који средством царског повјереника своје дјело брани.

Прелазећи на унутарњи правилник, опазити имадем да исти не прописује образницу како се написник сједнице сачинити имаде. Зато нико од нас своју, као плод сопственог мњења, тајницима намећати право неима. Да написник нама прочитани садржи разложењах, тврђење је двоумно и опћено. Часни Лапена морао је један по један предмет у написнику уписане доказати и питати да се за сваки од њих избрисати имаде, умјесто да се ограничује цјелокупни налисник оповргавати, сачињавање којег тајницима је било повјерено. Без таква доказивања било би неправилно да Сабор прими или одбаци написник у свој његовој цјелокупности.

1868.

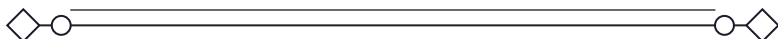
ПРОТЕСТ У ИМЕ ГРУПЕ ПОСЛАНИКА ШТО ПРЕДСЈЕДНИК САБОРА КРШИ ПРАВИЛНИК

Пресвијетли ѿсѿогине ѿпредсједниче!

У јучерашњој сједници потписани заступници били су принуђени оставити дворану скупштине, за не одобрити са својом просутношћу поврједе у самом чину од господина витеза председника унутарњем правилнику нанешене, и оном закону који служити имаде за непоколебимо правило у расправљању саборских посала.

Прва поврједа имала је мјеста кад је господин председник на гласовање ставио чл. 8 сл. б предлога одбора врху закона о реалним учинама, од гласовања склонивши предлог заступника др Монти, који би се по чл. 44 Унутарњег правилника прво главног предлога гласовати морао. С тиме било је повређено прво и најважније право једног заступника, као што оно одвијета, и тако се разлагање учинило пасти у један круг покварени, због чега су потписани од особеног гласовања одустати и просвједовати морали.

Друга се поврједа придесила кад је господин председник заступнику Војновићу ријеч одрекао. Написник сједнице доказује да је заступник Клаић због разлога згодности предложио да се одложи претресање чл. 9 предреченог закона дотле, докле се претресе и гласује предлог од разних заступника

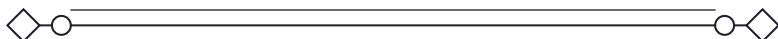
Ђунти достављени дотично изједначења двајух земаљских језика у учионама. Тај предлог био је од заступника Војновића с једним умјереним и помирљивим бесједовањем поткријепљен. Извјеститељ одбора, часни Лапена, одговорио је заступнику Војновићу на начин смјерованог противништва.

(Лапена протестује.)

(Љубиша наставља читање.)

Доктор Војновић заискао је опетовати бесједовање, али г. предсједник одрекао му је ријеч, сасвим да претресање није било затворено. Узалуд се др Војновић позвао на чл. 43 Унутарњег правилника, који повлашћује заступника до два пута сврху исте размирице бесједити. Предсједник стално се свога занијекања придржао. И кад је др Војновић заистао да му се барем ради особног једног чина по пропису чл. 45 бесједити допусти, господин предсједник, с примјером новим у парламентарним згодописима, његово је занијекање образложио, наводећи да није у ријечима др Лапене увидио особних чинах који би се на др Војновића односили! С таковим поступањем овом посљедњем одузето је право ријечи, као што је мало прво био одузет одвјет заступнику Монти.

Расуђујући јоште да слобода ријечи, од закона сваком заступнику удијељена, бива повређена са неуљудним понашањем галеријах, и да је господин предсједник читовао да обдржавање чл. 72 и 73

Унутарњег правилника могућности извршења потчињено бива;

Расуђујући јоште да честократни позив господина предсједника на чл. 10 штатута, који њему власт даје управљати са претресањем, не може се разумјети на начин да се Унутарњи правилник повриједи, и да се слобода одвјета и ријечи једном заступнику ограничи:

Потписани питају да господин предсједник заступнику Војновићу даде ријеч у претресању отвореном о предлогу заступника др Клаића, за одгођење претресања чл. 9 Закона врху реалних учiona.

У Задру 12. рујна 1868.

ЉУБИША – ПУЦИЋ – КОВАЧЕВИЋ – ROSSI –
ПУЛИЋ – КЛАИЋ – ДР ВОЈНОВИЋ – Ћ. ВОЈНОВИЋ
– ВРАНКОВИЋ – ВИДИЋ – ДИДОЛИЋ – НОДИЛО –
МОНТИ – ПАВЛИНОВИЋ – КУЛИШИЋ

ПРЕДЛОГ ДОПУНЕ ПРАВИЛНИКА ДАЛМАТИНСКОГ САБОРА

Висока Ђунто!

Чест имадем за уставно претресање предложити слиједећи додатни параграф поглавља IV Унутарњег правилника Далматинског сабора.

Поглавље IV.

Пар. 27 б.

Намјесник Краљевине Далмације имаде право удиоништовати у свим повјеренствама одабраним за свако поједино саборовање Покрајинског сабора, за дати изјашњења на владине основе закона и врху других предмета од Повјеренствах обављаних, без да у последњем претресању и гласовању присуствује.

И Повјеренства средством предсједника Сабора имаду право такова разјашњења и извјештаје искати, и намјесника на ту сврху у сједнице позвати.

Намјеснику право припада у оба случаја своје одасланике послати да га представљају.

У Задру 4. рујна 1868.

Стефан Љубиша

НАПОМЕНА У ЦАРЕВИНСКОМ ВИЈЕЋУ О ДОМОБРАНСКОМ ЗАКОНУ

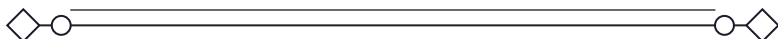
Ich werde meine Anschauungen darüber, wie in den ehemaligen Kreisen Ragusa und Cattaro die Pflicht erfüllt werden soll dann vorbringen, wenn das Gesetz über die Landwehr zur Verhandlung kommt.

13. November, 1868.

О „БОКЕШКИМ ПОСЛОВИМА“

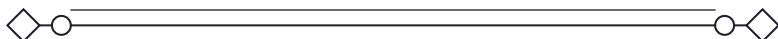
Ако ме заступничка дужност нуди да данас пробесједим немојте помислити, моја господо, да ја каним оправдати онај оружани опор који је преобратио у прах и пепео један дио моје домовине; јер је моја сврха само та једина, да докажем и набројим неке чинове, из којих ће се јасно видјети, да је влада лако могла претећи то велико зло. Очевидни свједок, моћи ћу пунијем знањем ствари пребројити те ствари, пак се зато и не бојим да ће ми когод моћи понијекати њихову важност, мени велим, који сам био остављен на грозној коцки, или да се бијем са својом браћом око родног ми града, или да га опасности изложим. Дабогме! Ја се надам доказати то, да кад би влада хотимице хтјела начинити буну у Боки (што јој ја никако не подбацујем), не би знала чисто употребити љепша средства. Било је ту погрешака политичнијех и војенијех, које преобратише буну, што се лако уталожити могла, у једно оружаном опирање, гдје се просуло доста крви и блага, и гдје, да се угуши, употребила се средства, од којих човјек мора протрнути кад му на ум пану. Спрва и у првом појаву побуне, влада је дријемала, као да ће је сном проћи, но кад крвљење започе, онда је претјерала важност ствари тако далеко, да би било

смијешно, кад не би потицало из тајне намјере да покрије своје погрешке.

Јошт од године 1859 има држава у Боки земаљску стражу, која износи осам тисућа момака, од које се она и окористила у посљеднијем ратима. Кад се лани разправљао у одбору обрамбеноме нови закон о земљобрану, ја сам умолио часнога пријатеља Б. Прата, као одборова члана, да поднесе овај предлог: „Што се тиче увода земљобрамбенога закона у бивша окружија Бококоторско и Дубровачко, поступаће се наредбеним путем, узамши у призрење постојећу земаљску стражу, такође и тамошње околности земљописне и мјесне.“ Ја сам дубоко жалио да је пр. г. министар унутарњијех посала побио тај предлог јер сам био увјерен, како што је искуство нажалост показало, да је влада имала одрјешеније руке у овоме несретњему послу, могла је нагодбенијем путем увести закон без озбиљне противности. Мој се предлог морао толико прије примити, уколико и осим што је Бокезима мрзна служба војничка, и осим што би се разбјежали и наше поморство опустили, и без тога требало је 24 године док се допуни број садашње земаљске страже са годишњијех 300 момака земљобрана.

Друга владина погрешка стоји у томе, што мјесто да умножи у Боки војену посаду, нека буде могла разпустити земаљску стражу и увести свој земљобран, она је напротив обезоружавала на широкој мјери; чете војничке слимиле на 60 момака;

многа тврда мјеста лишила топова, испразнила и затворила магазе захире и џебане, а сва посада Бокезка спала на хиљаду момака просутијех на тридесет мјеста. И то се обезоружање вршило у први појав побуне, тако да су људи мислили да се влада шали, да неће озбиљно да уведе земљобран, но да је довољно мало граје за обуставити је у свом покушају.

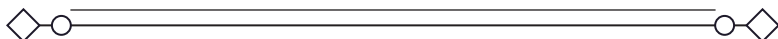
Трећа погрешка владина стоји у томе, што није ни до данас разпросула обћинама закон о земљобрану, и тако је дала повода људима или зломисаоним људима, да тумаче ствар на најсмјешније начине, а свјетина која рађе вјеру гору, давала се варати. Мјесто да се обнародује закон на тисуће истисака, наредило се напротив да сва момчад која се је родила год. 1847, 1848 и 1849. мора се записати кроз осам дана у књиге земљобрана под глобом од фиор. 100, или затвором од 20 дана, пак се на ту сврху просу обћинама и паросима страшна справа образаца, свједочанстава, списа, од које свако живо дркћаше, пак већ није нитко ни посумњао да се ту не тиче о оредном новачењу. Ниједној власти није жалибоже ни на ум пало да се у Боки не могу ни дјеци оспице без жандарма наврнути, камоли би драговољно у војаке ишли.

Четврта погрешка владина јест то, што није дозволила рок од четири мјесеца, који су опћине просиле за увод закона обрамбенога. Тај рок био је од највише нужде да се упорници увјере, а да

се исправе парохијалне матрикуле, које су давале погрешне податке о годинама новака, што је доста отеђавало положај. У четири мјесеца дошао би закон, људи старији и прибранији употребили би свој уплив над сељацима; с једном ријечи, влада је могла без уштрба своје власти подијелити тај кратки рок, а утолико послати у Боку људих поштенијех и свјестнијех, који би проучили тамошње околности, које су влади биле, пак су нажалост и данас, непознате.

Пета погрешка владина јест та, што није у почетку побуне наредила намјеснику далм. да иде у Боку, да уталожи буну, и да узме претходне мјере политичне и војене. Влада иста каже у свом извјешћу, да већ од 10. рујна у Боки је агитација преузела мах, и да су се исти дан држале оружане скупштине присућем политичне власти. Ја сам подпуно увјерен да је намјесник дошао у Боку од 10. до 30. рујна, да је говорио са заступницима обћинскијема, буна би се лако угушити дала; јер су наши сељаци навикли чути из устију намјесниковијех жеље и заповиједи царске. Радило се са свијем противно! Брзојавило се обћинама да ће доћи у Котор заповједник земљобрана мајор Bizzaro: *који носи уџијешеће вјестџи и нове олакшице*. Но тек мајору пође за руком скротити и увјерити обћинске старешине у Котору окупљене, пуче глас, који је морао бити по Боку глас злослутни, да је, то јест, приспио у которску луку војени пароброд са намјесником далматинским; сви главари тркну к

мору да му се поклоне и да чују из његовијех устију потврду мајорових ријечи. Но шта! Намјесник не хће на сухо; но окупљенијем главарима посла једног својег обрстара, који им забрекће ријечима, какве Бокези нијесу учни чути, а мислим да нијесу већ учни ни граничарски војаци. Послије неколико минута Њ. пр. крену натраг пут Задра, без да се је на сухо изкрцао, а Боку остави у ватри. Опћине видећи олују, окупе се јошт једном у Котору; ту подпишу записник у којему се подлажу безувјетно закону земљобрана, и иманују одбор који би приуговорио молбеницу на цара, просећи њеке олакшице. Тај је записник био подписан од свију обћина, осим од села Грбља, Маина, Побора, Браића, Кривошија и Леденица, која су на вас глас тражила: закон о земљобрану царскијем потписом.

Шеста погрешка владина лежи у томе, што је дигла посаде војене из Ерцеговога, Рисна, Пераста, Доброте и Паштровића, такође и све жандарме. С оваквом наредбом, влада је оставила без потпоре обћине покорне и изложила јих освети. Најпростији разум морао је посавјетовати да се дигну посаде из стражарица Драгаља, Стањевића и Црквица, који због даљине нијесу се могле лако бранити, и које нијесу имале никакву војену сврху противу бунтовника. Напротив тога, да се држала посада у покорнијем обћинама, био би се објачио уплив на храњење мира, богатству и просвјети.

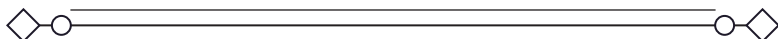
Седма погрешка владина била је та, што је увела изнимно стање касно противу бунтовника, а

без нужде и сврхе противу покорнијем обћинама. Да се је н. п. с половином рујна позатварало једно двадесет бунтовника, ова би се несретна буна уталожила. Изнимно је стање отерећивало покорне, а бивало је без вриједности противу непокорнијема. Мјеста и особе које су могле свој уплив употребити над бунтовницима, нијесу се смјеле ни купити, ни договарати, ни готово мислити; а сељаци су упркос изнимног стања држали скупштине и договоре. Светиња дома, тајност писама, с једном ријечи, сва јамства личне слободе отеше се покорнијема, и у томе се је злоупотребило до саблазни, а сељаци се смјехали.

Осма погрешка владина, и погрешка превелика која је обратила побуну у оружаном опирање, била је наредба да се оружје не носи. Бијаше то погрешка коју назвах превеликом, јер је она обезоружала обћине покорне, а противу села није вриједила, јер власти нијесу имале толико силе да своју наредбу изврше. Остадоше дакле и оружана сва села, која не знајући разликовати шта је *ношња* шта ли *ѿосјег* оружја забораве закон *landwehru* спрам ове нове наредбе, која знадијаху, да није дошла од цара него од намјесника. Да је то била велика погрешка, коју је влада радила брже-боље поправити, докажује то, што је била допуштена *ношња* оружја обћинама Будве, Паштровића, и Кртола, тек се крвљење започело.

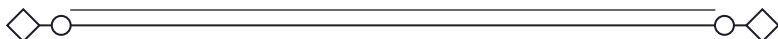
Девета погрешка владина била је та, што је препоручила цару да одобри одгод Сабора

далматинскога, којег је предложила премала већина. С таквијем неуставнијем кораком, влада је уклонила од себе досадни посао да правда свој поступак у Боки пред заступницима земље и тако је покрила непрозирном копреном све што се тамо згађало.

Десета погрешка владина била је та, што није влада имала толико одважности да уништи или одобри у шест мјесеци изборе обћине которске, но је тамо држала на обћинском управитељству људи по већој чести народу мрзнијех.

Једанајста погрешка владина била је та, што није примила пријатељску понуду кнеза црногорског, коју је он управио на намјесника далматинскога, а не средичној влади, и коју је намјесник могао примити као личну уљудност. Ја сам увјерен да хћаше духове веома скротити кнежев уплив, без да би ту бивало какве уврједе државноме достојанству. Но почем се кнезу ова понуда одби, дало се повода некијем нашијем бјегунцима, да обећају народу помоћ с оне стране, такође да подметну писма и да злоупотребе часна имена; но се све то понијекало строгом црногорском неутралношћу. Ја мислим да се толико више морала примити пријатељска понуда књаза црногорскога, уколико смо ми били навикли видјети владоце далматинске такве понуде не само примати но и тражити. Бан Јеллачић дне 1. травња год. 1849. овако је писао владици црногорскоме: „Ако би к вама дошли Бокези по савјет, молим вас да јим кажете да

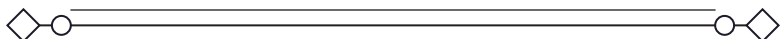

њихово добростање нужно захтијева да се поврате на мир и ред, и да своје жеље и тегобе изјаве путем законитијем.“

Дванајста погрешка владина, која је морала затворити број своју других, била је та, што се је дигао из Будве 27. ловачки бат. пак сва жандармерија и топништво, а то за поћи с њима у шетњу до Леденица, видјети Драгаљ, али му хране не донијети. Ја сам увјерен (као што су увјерене многе одличне војене особе којијем сам имао част говорити о томе) да није био дигнут из Будвелоначки бат., који је држао покорена оближња села, све би се опирање обужило на Леденице и Кривошије. Напротив, тек што се остави Будва малој посади од 40 новака, Побори узеше Стањевиће с једином сврхом да добава праха. Браић удари на Кознач, Грбаљ на Горажду, пак раздражени ударе на Будву коју би и преотели, да нијесам ја дигао на оружје народ, договорно с начелником Паштровскијем, и противу постојеће забране.

Но и послје тако жалостнијех догађаја три дијела Грбља, а трећи Махина предаду оружје без боја. Остали, свега 300 другова, опру се веома слабо.

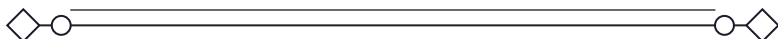
Употребила се згода овог несретњег опирања за просути сумњичења, осваде и сваког рода клевете противу оне странке коју се ја дичим овдје заступати; кад људи те странке све силе употребљаваху да угасе буну. Били су скинути или премјештени јавни чиновници због тога, што су били чланови читаонице, или зато што су

његовали свој језик. Као њекад једноме унуку Касиову, уписато је у гријех некојему чиновнику, што је држао у свом албуму лик једнога одличног мужа. Редовна ријеч бивала је: рат поповима и православнијема, онијема поповима који су се били народу омразили кротећи га, и који су ипак морали селити да избјегну јарост оног часа.

Једно опирање сасвијем мјесно, које је зависило о нагломе увођењу обрамбеног закона, и што је народ мислио да није дошао од царске воље, хтјело се хотимице преобразити у политични устанак, пак су се зато и сковале најсмјешније приче. Но за убезочити клеветама, доста је рећи само то, да је сам десети дио Бокеза учествовао у опору; да су опирачи носили свакад заставу црвено-бјелу с орлом царскијем, и, као нови Гибеллини, мислили да се боре с мјестном власти; најпослије кад су уговарали предају, нијесу захтијевали ниједан увјет политични, пак ни своју аутономију, која им је отета, ни кирлицу коју им је из средњих учиона прогнало садашње министарство послје вјекова. Шта су тражили? Оружје, оближњи узрок њиховог опирања; оружје које им је г. Wagner забранио носити. Један сијед старац рече ми при поласку моме у Беч: „Увјери цара да смо се ми борили само против његовијех чиновника, а њему да смо свакад вјерни.“

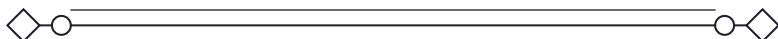
Да се обустави зло и започне помирење, провидност је нам донијела одлична лица, која морам овдје поменути у знак вјечитог признања,

а то: генерала, грофа Auersperga и пуковника вит. Schönfelda, који су помирење започели, такође марш.-лаит. бар. Родића, који га је довршио. Милостиви пак наш цар знао је опростити пак ће знати и утјешити.

Мој часни судруг др. Larenna прочитао вам је неки проглас пуковника Симића. Ја уопће мислим да један пуковник, који није врховни заповједник, не смије прогласе чинити. Морам пак примијетити да је г. Larenna читао само један невјерни пријевод, и да из таквог доказа црпи доказе противу својих земљака су много мало брацке љубави. У сваком случају пак, и кад би господа Симић и Larenna мислили, да је било тамо политичнијех сплетака, то би било само њихово лично мњење, али ствари говоре противно. Господо! У Боки у мени, да тако речем, усликована је народна странка, а ја сам био против опирања. Ја и моји политични пријатељи мислимо да можемо остати добри Аустријанци и добри Словјени. Сједињење са Хрваском, тако мили предмет мојих противника, дошао је из Беча, и Бокези су га примили тек да добију кроз угарско-хрватски устав своју стару аутономију, за коју се увјек боре законитим путем, као што свједочи споменица коју сам имао част предати јошт године 1868 Њ. п. министру унутрашњих послова.

Жалостни догађај на Леденицах може се приписати томе, што су они људи мислили да ће им војска грабити момчад, а не да иде да умножи стражарицу на Драгаљу.

Ја мислим, дакле, да није ни право ни разборито преокретати нарав овога опора и клеветати без никаквога доказа.

Ако пак јошт, моја господо, сумњате, ја вам дајем моју часну ријеч, да ту није бивало политичнога узрока па се надам да мој положај у вјерној опозицији проти влади, у којој се находим од године 1861, неће имати уплива да ми не вјерујете. Противу осваде да је бивао каков југославенски намишљај просвједујем на име здравог разума и молим Бога да Њ. в. цару други не буду мање вјерни од Бокеза.

Шта се тиче пак начина угушивања буне, и потоњег помирења, о томе ћу зборити други пут.

Narodni list бр. 15, 19. II 1870.

РАСПРАВА У ОДБОРУ О ДАЛМАЦИЈИ

Прије свега мени је исправити неке стварне погрешке, које се налазе у извјешћу, које је преузв. влада приказала да оправда изнимно стање у аустринској Арбанији.

У оном извјешћу речено је, да домобрански закон бје проглашен у земаљском листу, али вас ја могу увјерити да тај свезак није раздијељен. Свакако би то било само проглашење уредовно, али никако оно обнародовање, по ком постаје закон приступан свакој руци људи и сеоским пароком.

У оном је извјешћу речено, да је преузв. намјесник био на 22. рујна у Котору и да је бесједио и проучавао Бокеље о врсти и обавези домобранске службе. Напротивно Њег. преуз. није се искрцао из параброда, нити је говорио ни с једним Бокељем. У оном извјешћу још је и то речено да је намјестник послао на 30. рујна топова и војника у Кривошије, Жупу и Паштровиће. Све другчије; он је онда наредио полаза онизих, који су се туте находили на посадама, а нису били у тврђавама.

У оном извјешћу речено је, да је у Жупи пушкарано на жандарску стражу, што ја посвема нијечем.

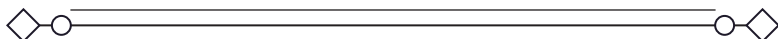
У оном је извјешћу најзад речено, да несретна згода на Леденицама има се приписати издајству, кад су насупрот војаци први оборили ватру на оне, што су хтјели препријечити да не иду у Драгаљ.

Опет вељу да моја намјера није оправдавати опор. Али ми се не може с мањим, да не речем нешто о начину, како се удијелила заслужену педепсу злочину из Жупе и Поборах. Ја дакле имам држати збиља да је влада наложила намјеснику и судовну власт. Видимо сада како је том влашћу рабљено. Оплијењено је и попаљено много села и три манастира, разорене четири парокијалне куће, па црковне вешћи са домаћим покућством продавале су се на сваку цијену по улицах у Будви и Котору. Људске лешине погребљене су даље након 14 дана, покле су јих пашчад изогризала и расточене. Двије тисуће жена, дјеце и стараца цичи гладно и голо на леденом пепелу својих кућа. Тако се могло брзојавити: *Ред царује у Боки!*

А такве страхоте не могу бити оправдане, ни звјерским чини проти војаком рањеним или ухићеним, јер је ствар засвједочена да се Грбљани, Мајни, Побори и Браићи нису окаљали никаквим људождерским дјелом, како се на њих обрекло. Дапаче они су здраве повратили ухићене у Стањевићу; нахрањена они су довели у Котор једнога војника, који је онда био утекао; Брајчани нису хтјели примити плаћу од 50 фиор. када су предали мртва тјелеса несретних частника Wimpfena i Dubosse, и клекоше пред њим молећи јим покој души пред натпоручником Бутковићем.

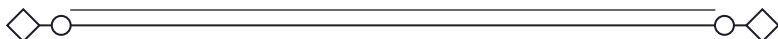
Пријеки суд, та срамота људске правде, отеготио је помирење. Из Мајне дође посланик у опћи штаб са бијелом заставом, да навијести покорност оне

опћине: он буде ухићен, буде му јама ископана, доведен му исповједник, па је брзојавом дозван пријеки суд у Котору да му усуду потпише. Њега су објесили а његови сељаци побјегоше устрављени.

Тако се подушивала побуна.

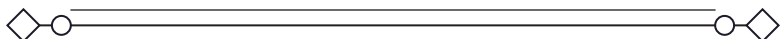
У прошастој сједници часни мој противник др Ларенна (који се шетао по красних Нилових обалах, док је дио родне му земље био у ватри) потражио је узрок опора у дјелатности Народне странке у Далмацији. Да би било икаквога узрока различита од онога што сам рекао, потражујућ изближега, он би га лакше нашао у оној управи земље започетој год. 1861, које данас гриземо горке плодове; – нашао би га у нередих, којим су позориште наши избори политични и опћински ради бурократичних сплетака; – нашао би га у том, што су главни последице у руку злонамјерног ортаклука, који под кривим именом *пријатеља усјава* смије све, па намјесто да нам донесе благодати слободе и напретка, оте нам благослов реда и јавне сигурности; – нашао би га у крвавих згодах у Книну и Стону, а најновије оној у *Монзамбано*, која ма не изврже се у замршаје с Талијом; – нашао би га у пристраности, којом се подјељују јавне службе, потпоре на науке и јавне дознаке, тако да је један духовити писац могао писати ове ријечи: „Ја би волио да др Лапена буде на влади у Далмацији, него да с њом влада из Беча“; – нашао би га у судству науковног вијећа, у прогонству извршних родољуба, у јавној развраћености забиљеженој у окружности вит.

Фонтане, бившега предсједника призивног суда у Задру; – нашао би га у запуштености умној и ђудоредној, у којој је Бока остављена, тако да кад би је имала Аустрија оставити, не би остало трага њезиној управи од шездесет година; – ту нема пута, не би рекао за кочије, него га нема за проста кола, а само такови да се ноге ломе; ту нема парока да се може сит најести својим приходом; ту су цијела села ђе нитко слова не зна, гђе још грађански закон није уведен; ту је младеж присиљена исељавати, ако ће живјети, па тако туђину на корист трошити своју снагу; ту је политичка управа сведена на најниже полицајне службе; ту у свакој струци јавних посала влада тромост или уплив странке која се ту увукла и живи на плаћи; ту се мукте дијели нешто новинарске листине, владом најмљене, која по новчић страницу рига псовке против савјести јуначког народа припроста и вјерна, и уз то погрђује најдичније родољубе.

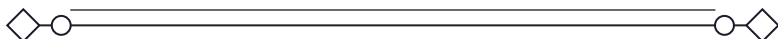
Мој би супарник хотио наћи узрока оружаном опору у подвигу покренутом у Боки проти владики Кнежевићу. О том је он могао питати разлог намјеснику далматинскоме, који је држао за два мјесеца скривену у свом столу царску одлуку од 7. српња 1869. с којом је удијељен властиепископ за Боку которску. Та је одлука њему дошла од министарства на 17. српња, а он је њу прогласио на 6. листопада, иза леденичке згоде.

Мој противник говорио је о дарових, које је Русија поклонила православним црквама по Боки.

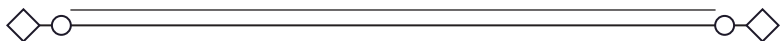
Ови дарови, подоста скромни, нису дошли од руске владе, него од особних обитељи из Русије. И Аустрија шиље одјеће и посуђе сиромашним црквама по Босни и по Арбанији, што ја држим за милостињу, а не на политичке сврхе. С ову страну три године руска царица даровала је богату црквену одјећу моме часноме другу владики Кнежевићу, али ја не вјерујем да је с отим добила Русија шегову сућут, ни да је Аустрија зато изгубила у њем вјерна и искрена поданика. Ја ни то не нијечем, да стотина бокешких капетана, што се налазе на служби трговачке морнарице руске, неће бити донијели својим кућам слику рускога цара, па да и гоје сућут прам народу, који се служи на своју корист њиховом умном и тјелесном снагом, али пружа њим и њиховим обитељима добитка и добростања; али то одрешито одбијам, кано да би та сућут била на штету већ разглашене вјерности њихове.

Њ. преузв. министар за обрану земље рекао је, да је замјерио што ниједан католик није био међу усташима, и да има на десетине година што у Боки царује дух неповјерења проти свакој владиној наредби, потпирен кривим томачењем пред простим пуком. Прва опаска нема никакове вриједности, ако се помисли, да је католичко пучанству у мањини, и да живе помијешано с православним, али само у градових и вароших приморских, не носећи оружја, бавећи се трговином и с обртом, али ипак противно је домобранском закону. Што се друге осваде тиче, опазит ћу да Њ.

пр. није имала доста времена да дубоко проучи дух у Боки; јер у 15 мјесеци његове владе, прие нег' су немири букнули, није остао у Боки него два цигла дана, те пође натраг увријеђен и расрђен што су га ондје хладно пријали, стога што он није хтио дати никакве задовољштине за увреде почињене бокешким заступником на обали спљетској. Ну ја сам увјерен да генерали Мамула, Родић, Филиповић, Морамбер и Ауерсперг све противно мисле.

Заступник Ларепна цијени, да је он могао побити свију дванаест погрешака које сам набројио влади. Сва његова мудријања нијесу вриједна оборити ниједну циглу ствар, што сам ја навео. Земаљска стража није била војска на карти, како ће остати домобрана, него чета уређена цаптом по министарској наредби г. 1866, којој су у доба рата били вође ц. кр. часници. Заповјед за опће обезоружање имала је бити обустављена, чим су се почеле смутње догађати, напротив се на 10. рујна слиједило обезоружавати. Није по истини што говори др Ларепна да Кривошијани и Брајчани нису могли знати колико је војена снага посадах, кад су они главом носили посадам храну и дрва на свих војничких постајах. Мени није било можно радити међу мојим бирачима, да се закону домобранскоме покоре, што ме се пријекара, јер моји политички противници учинили су ми то немогућим, просипљући по народу глас да сам ја гласовао за они закон и радио да буде у Боку уведен.

Како сам ја народу о домобрану говорио, свједок је пр. министар Wagner, који је слушао на 10. листопада како сам ја бесједио. Мој часни супарник кано да се подругује бокешкој аутономији. Бока которска јест историчко-политичка особина, и као таква запозната у најзадњем међународном уговору; тко ту особину нијече, тај слаби наслов аустринскога власништва. Боље би било испало с малим педипсам на викаче, него доћи до мача и до огња. Помирење је отегоћено с оне стране, на којој се гледало уништити Боку. Моји пријатељи Војновић и Ђурковић препријечени су били у свом помирљивом дјеловању, први сплеткама, други затвором. Чудо, што и код Сундечића није нашла се која српска застава, кад су му преметали његове ствари проти свакому међународному праву. Нити знам, нити ми је стало знати какова су му писма нашли, само се чудим, како је могао др Лапена дознати да је ту било писама тич грофа Беуста. Ако је Црна Гора примала наше ускоке и хранила јих, и ми све исто чинимо с црногорским ускоцима: обично међусобно поступање. Ако ништа, рећи ћу да није посве укусно, стати овдје узтуцати *Народни листи*. Но ја нијечем, да тај лист има свеђер мњења дијељена с мањином Далматинскога сабора, па да су та навела на опор. Которски избори могли су се обновити и под изнимним стањем, како се то учинило у Чешкој; али што се није то учинило, с тим се не оправдава рјешење притужба отегнуто од 2. коловоза до 6. листопада, то јест до проглашења

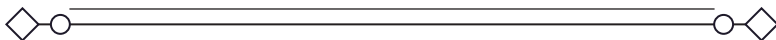

изнимног стања. Котор је тврђава, па се није било бојати нереду. Ако Поборани нису знали колико је снаге у ловачкој чети што је била у Будви, али су се они бојали те чете, па не би се били усудили ударити на Стањевиће, да није из Будве отправљена. Грбљани су ударили на Горажду на примјер Поборана, два дана кашње. Први је ударац најтежи, па се не би био догодио да буде ловачка чета остала у Будви. Ја не могу примити кано истините осваде проти Перичићу и Суботићу. Др Лапена рекао је да у Шибенику нема него два сама ученика славенска. То је што је Перичића оборило у зло, јер би се хтјело у Котору имати гимназијалнога управитеља попут шибенскога, таквога управитеља, који би свео славенске ученике на ниједнога.

О нападајих на пропаганду србо-славску говорити ћу други пут. Данас ћу само упитати преузв. министра Wagnera, шта је стварна у отвореном писму, које је на њега управио г. Вончинау *Зајшочнику*, гдје је Њ. преузв. позвата да у 8 дана порече осваде изречене проти поменутој пропаганди, напомињућ њеке озбиљне договоре прошастога љета.

Да сам ја члан Одбора, предложио би овдје да буде министарство постављено под осваду. Но ћу ја то учинити у заступничкој кући.

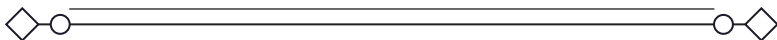
Narodni list бр. 16, 23. II 1870.

ГОВОР НАМИЈЕЊЕН ЦАРЕВИНСКОМЕ ВИЈЕЋУ ПРИЛИКОМ РАСПРАВЕ О „БОКЕШКОМ ПОСЛУ“

Високи саборе! Ја сам већ у Одбору за адресу имао прилику да искажем владине погрешке, и надам се да сам јасно доказао да је влада могла мудрим поступком и законитим начином претећи оно жалосно оружаном опирање, које се јесенас жалибоже појавило у Боки которској. Допустите ми, господо, да ја овђе само укратко набројим те погрешке:

1. Што је влада лани у одбору закона домобрана побила предлог барона Прата.
2. Што је смалила на најнижој мјери војену посаду у Боки, баш у првом кључу побуне.
3. Што није растурила закон домобрански таквим начином каквим би он могао приступан бити свакој врсти пучанства.
4. Што није удијелила рок од пет мјесеци, који су опћине тражиле, као нужно врјеме да скроте противнике и да овјеју књиге грађанског сталиша.
5. Што није наредила намјестнику далматинскоме да похита у Котор да гаси пламен, но је боље пламен пожегла различнима и противурјечнима говорима, које су држали

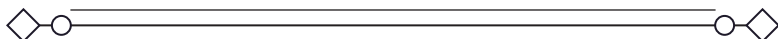

истог дана у Котору опћинским заступницима обрстар Елгер и мајор Бизаро.

6. Што се је војска дигла из мирних мјеста, пак се тако ослабио уплив миротвораца, а подкријепио бунтовачки.
7. Што је влада увела изнимно стање касно и безуспјешно у бунтовна мјеста, а без нужде и с великим притиском у мирна.
8. Што је влада забранила ношњу оружја, без да је имала довољне силе да своју наредбу изврши; тако је обезоружала мирни дио пучанства и оставила га под бунтовничком страхом.
9. Што је цару препоручила одгод Сабора далматинскога.
10. Што у шест мјесеци није ни потврдила ни уништила изборе опћине которске.
11. Што је савјетовала намјесника далматинскога, да одбије пријатељску понуду кнеза црногорскога да буну утали.
12. Што се је дигао из Будве ловачки батаљон и тако проузроковало крпљења и у јужној страни Боке.

Ја сам преко тога исправио неке фактичне погрешке које се налазе у ономе владиноме извјешћу, којим кани оправдати свој поступак у Боки.

Даље сам тамо доказао да опирање нијесу потакле сплетке ни политични узроци, пак сам противна мњења побио истинитим доказима.

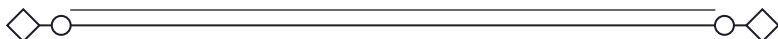
Најпосље сам показао да се је радило дати овој несретној буни њеку политичку боју, те да се боље покрију своје погрешке и да се може боље бјеснити противу народне странке.

Бранећи се од Лапенина нападања, рекао сам му, да ако је рад истраживати узрок буне ван закона о домобрану, нека га тражи у оној управи коју је он завео у Далмацији г. 1864, у гонидби врсних земљака, у запуштености умној и стварној у којој Бока чами.

Преуз. министру Вагнеру рекао сам том приликом да није имао довољно времена, да проучи дух и тежње бокеске, пак да је по свој прилици своје мњење ослонио на личноме инату.

Но почем су моји говори били тискани и растурени, ја нећу да овђе поговарам исте ствари. Но уколико нијесам био позван у даље расправе одборске, допустите ми да овђе исправим неке факте, које су тамо навели господа министри унутарњих посала и обране земље.

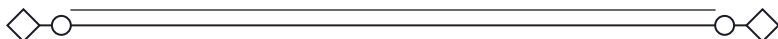
Ако смијем себи ласкати да познавам повјест своје домовине, онда ћу рећи да генерал Мармонт није никада војштио противу Грбљу. Осим овога споређења међу Мармонтом и Вагнером, преузвишени министар унутарних дијела рекао је да су бокеска села спаљена са ракети а la Congreve. Ја пак као очевидни свједок могу вас увјерити да су та несретна села пождивена са жишцима а la Pollak, од којих се продало у Будви војацима 6. новембра 1869. sijaset šatula, што значи да је морала постојати

заповјед да се куће пале. Моја господо! Докаже ли се да је из изгорелих кућа пушке пукло, не само, но да је у њима бивало жива духа кад су се гореле, ја ћу одустати од моје тужбе. Да се нијесу људима куће погореле, да се није један опћински поклисар објесио, народ би се предао да не опали пушке. Напротив палећи људима станове, намјером да се казне, прекинуо се мост к помирењу, а оставила се војска на убојитој киши од три мјесеца без сухоте.

Даље је рекао г. министар да на Леденицама нијесу била записана у домобрану но само два момка, пак и она оба лишени по закону од службе. Из тога министар вади да није ту било узрока доћи до крвљења, но је морало бити нешто треће. Но ја мислим да Леденичани имају толико соли у глави за знати да закон о домобрану није направљен за једну годину, пак и ако су љетос уписана случајно два момка или ниједан, на љето би их могло бити десетиња и више.

Пребацивале се симпатије црногорске к усташима, но кад се промисли да су усташа нашли симпатије усред Беча, нема ту чуда да су за њих симпатизали браћа црногорска, од којих их је политично раздијелио Пожаревачки уговор г. 1718. Јутрос има у Црној Гори скоро хиљада одива приморских, и толико црногорских у Боки, пак би било бадава радити тако природну наклоност удалити. Да није закон домобрана дао Тиролу изнимни положај, пак да су се на примјер Тиролци побунили као Бокешци, које би чудо било да нађу симпатије код пограничне своје браће Бавареза!

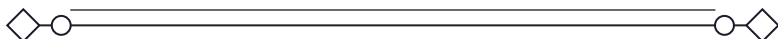

Одгод Сабора далматинскога, било је дјело неуставно, мрско и излишно, кад је влада имала ионако већину за себе коју је осигурала с изборним законом, и изборним сплеткама. Саборисање није могло имати никаква уплива над далеком и раздвојеном Боком. Ја се збиља нијесам никад надао чути од једне уставне владе да ће она хвалити бјегање тога Сабора, дакле једно држање неуставно и без политичне одважности.

Но има о томе јошт нешто. Влада је послала призив мањине Саборове на извјешће намјесништву у Задар, дати на руке онога истога г. вијећника Ализаниа који с њиме управља, и који је сву ту попару скувао, тек да не чује из устију народних заступника неугодних истина.

Преузвишени министар обрамбени хтио ме је похвалити говорећи да сам ја прошастог јулија у једној народној скупштини говорио у корист домобранског закона. Штета да је Њ. преуз. ту по мене ласкаву хвалу мало послјије уништила, велећи противурјечно, да сам ја ревносно радио јесенас, пак да би он желио да сам једнако радио и љети. Но ја се усуђујем мислити да мјесец јулиј падао је лане баш љети.

Не дава ми се никако пропустити да на овоме мјесту не рекнем да у шестој глави моје осваде ја нијесам говорио о *сѣрашеији*. Бог учува да се ја спустим с једним генералом расправљати такво питање. Као човјек умрли усудио сам се био примјетити да је било паметније оставити Драгаљ

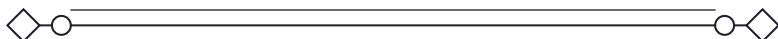

и Стањевиће, тврђице које нијесу ни Комори ни Јожефштат – које нијесу имале противу усташама никакве вредности војене – а на које се није могло допријети него преко великих жртава, и кад не дажди.

Ја се по свем слажем преузвишеним министром обрамбеним, кад каже, да су пет мјесеци били довољни да опор преобрате у један шири политички устанак, пак ћу се с тим разлогом знати окористити онда кад би било нужно да браним помирење, пак баш и онда кад би се доказало да се то помирење произвело пошто-пото.

Преузв. министар обрамбени рекао је у одбору да су села спаљена пошто је он из Будве пошао. Жалим да је овђе памет издала г. министра. Допустите да му опоменем свој службени брзојав којег је отпратио из главног стана Будве 7. новембра 1869; он гласи: „Колона обрстара Фишера заузела је након неколико сати боја Поборе, дочим је други одјел под предводништвом обрстара Шенфелда напредовао уз Махине. Села Поборска и Махинска, која су издајнички узела Станевиће била су спаљена. Села Браицка, ће су била пријеварно убијена два официра била су разорена топовима из Космача. Тако је угушен опор у брдима међу Котором и Будвом, а побуњена села подвржена заслужној казни.“

Тај исти дан и под његову заповјед опалила су се ова села: Сеоца, Пријевор, Кукаљевина, Врбица,

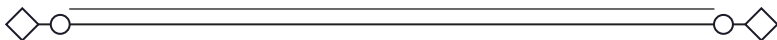

Марковићи, Лавчићи, Уништа, Лазе, Кошљун, Борети, Машићи, Свињишта, Стојановићи, Јовичићи и Мартиновићи, без да је из иједне куће пушке пукло, или у њима бивало живог духа осим миша.

Да је г. Вагнер предао гр. Ауерспергу заповјед у јутро 7. новембра, тај се жалосни пожар не би случио. Напротив оставило се Ауерспергу веома рђаво насљество, јер се тешко мири коме кућа изгори. Било би боље да су се те куће поштеђеле за војску, која је остала без сухоте и зјала на љутој влаги. Преко тога морам овђе рећи да није нимало истина да је бригада Шенфелда погорела та села, но нека друга бригада, која се суминула, јер међу остале невоље овај јуриш није имао ниједан уговорени и урочени план.

Најпослије Њ. пр. вели да је био уобластио ниже војсковође да прогласе пријеки суд противу отимача. Но кад се је плијенило под исте очи његове, који је био врховни вођа, шта је требало да ту област остави на млађе?

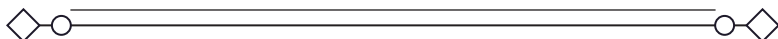
Сад долазим на ону точку пут које су своје топове окренули сва три противна ми говорника, а то наиме нека *ѣроѣаѣанда срѣско-словенска*. Или се ту говори о једној пропаганди тајној и приређеној, која ради отети Турској неке крајине, или се говори о оној јавној *ѣроѣаѣанги*, која је својствена свакоме Југославенину по крви и пореклу прам својој браћи у Турској.

Ако се гађе на ову посљедну, бити ће Сисифова радња ископати ју, неће бити довољна ни вјешала ни топови, јер она почива у једнакој повјесници, у једнакости племена, језика, обичаја и стварне користи; лежи, велим, у братинском чувству, у једнакоме болу и једнакој нади, у једнакој прошлости, у једнакој будућности! То је она пропаганда сентиментална, коју би морали ви употребити да се збиља носиоци просвјете у истоку и извршитељи опоручни принца Евгенија Савојскога.

Говори ли се пак о некој пропаганди приређеној и скровној, онда морам питати господу министре, имају ли или не доказа? Ако их имају, нека их овђе јаве. Ако их немају, онда морам овђе опетовати оно што сам већ рекао у Одбору: „Ваша би освада била луда да нема скровиту намјеру да покрије ваше погрешке.“ А сад јошт и то додајем да таква освада сипље по Далмацији на пуне шаке ново сјеме раздора и нову изреку на злоупотребења. Ја мислим да се министар обрамбени може задовољити том славом, што је нас попалио; а не да се труди сад да нам отме једино добро што нам преостаје, а то је милост и поуздање царево!

А сад ћу си допустити једну парламентарну крађу, пак ћу навести неке згодне рјечи заступника Раихемберскога, графа Баиста, које је изрекао у свом говору дана 22. јануара пр. у овој Високој кући: „Моја господо! Ја сам навикао много којешта примати на своје плећи. Једну ствар коју никако

примити не могу, то је лаж. Она је породила те назоре, пак она их иста и јалови. Најгори избитак песимизма, тер је несретњо преовладао наше одношаје, јест тај, да тек се нешто ненаднога догоди нећемо да узмемо ствар у својој простоти, онако како постоји и како што се прикажује у природноме своме току, но одмах истражујемо скровне сврхе и намјере, тајне чинитеље и сплетке.“

Но ја питам моје нападаче: Ђе су докази да су сплетке српско-словенске подигле опор? Немају ми шта друго казати, до неког говора којег је држао наш изгнаник Иво Бојковић, петнајестог дана, пошто се догодило прво крвљење на Леденицама, у једној скупштини пучкој. Но збиља ако странци и пропаганда немају других средстава него Ива Бојковића, који је хтио наравно себе спасти од суда, није нужно да се много бојимо.

Морам на овом мјесту понијекати да су њеки грбаљски поклисари рекли на 2. новембра 1869. намјеснику далматинскоме да су их сплетке српско-словенске пострекнуле на опор, и то могу толико већом свијести понијекати, уколико сам читао у *Ендејанганс Белжик*, у једноме полузваничном допису из Задра седам дана прије, исти догађај и исте ријечи.

Моја господо! Баш под уставном владом повриједила су се у Боки први пут најсветлија права. Био је објешен један поклисар, били су спаљени и опљачкани многи храмови њене старинске просвјете, цркве и манастири.

Све се је могуће чинило да се помирење не изврши. Но ако ја ову ријеч добро разумијем, *ѿомириѿи* неће рећи *ѿохарѿи*. Као помирење ја разумијем оно ђело, с којим се поравни вражда, тако да јој не остане трага, по којему се враћају грађанину она добра која га држави везана држе, уз пркос кршовите и неплодне земље на којој станује. Овакво су помирење заузели у Боки владини људи. Сад треба да влада испуни обећања, да накнади штете и да се окани ландвера у првобитном начину; друкчије ће њени људи изгубити сав свој уплив и повјерење, а опор ће се преобратити у ајдучину, у ову крвоточну рану која је кужила Италију толико доба, пак и дан данашњи кужи Горњу Далмацију.

Јасно је, дакле, доказано да је у првине влада могла разборитим начином и поступком претећи оружаном опирање у Боки. Једну формалну тужбу не могу преставити јер ми фале четрдесет потписа које захтијева закон о одговорности министериалној. Гласовати ћу, дакле, за први дио предлога одборске мањине, то јест за онај пријекор којег је већ изрекла велика већина народа аустринских.

Narodni list бр. 30, 13. IV 1870.

О БУЏЕТУ ДАЛМАТИНСКИХ ШКОЛА

На десетој страни прорачуна године 1870. налазим да је предбројена свота од 41.654 ф. на уздржавање редовних учиона у Далмацији.

Ова свота осим што има ту главну несрећу да је превећ мала според велике потребе и пријеке нужде, има и ту другу несрећу што је рђаво и неправедно подијељена.

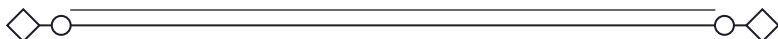
Покрајична власт очевидно потпомага стихију поталијанчену у градовима и варошима, а запуштаје стихију славенску, дакле села и сиромашка мјеста.

Уопће два дијела те своте потрошена су на тридесет тисућа поталијанчених становника Приморја далматинскога, а само трећи дио пада на оне друге четиристо тисућа српско-хрватског народа, који живе већим дијелом по селима и планинама.

Ево вам, господо, неких статичких података:

Као потпору уредне школе град

Сплет	са 3.404 стан. прима ф.1.890
Шибеник	са 2.990 стан. прима ф. 1.365
Макарска	са 1.561 стан. прима ф. 1.365
Лезина	са 1.900 стан. прима ф. 1.365
Дубровник	са 3.809 стан. прима ф. 3.150
Котор	са 1.763 стан. прима ф.1.890
Скупа на	15.430 стан. ф. 11.025

Морам примијетити да у вишек дијелу тих градова влада троши на осредње школе ф. 92.000.

Сада узмите на примјер судствени срез рисански пак ћете наћи да на 6.500 становника учионе стоје државу ф. 186 нов. 27.

Жупа (Грбаљ) су 4.867 становника, Паштровићи су 2.993 становника немају уредне школе. Исто тако Маине, Побори и Браићи су 2.692 стан. Кривошије, Леденице, Убли и Мојдеж су 2.700 становника немају никакве учионе, нити држава за њихову просвјету троши ниједног новчића.

Сад вас молим да учините овакви распоред: Лезина су 1900 становника прима ф. 1.365, Грбаљ, Паштровићи, Маине, Побори, Браићи, Кривошије, Леденице, Убли, Мојдеж са 13.254 стан. прима 0. Шибеник са 2.990 стан. прима ф. 1.365; Рисан са 6.500 стан. прима ф. 186:27.

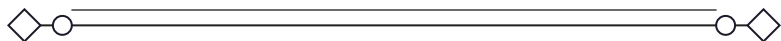
У Грбљу држава дава ф. 210 паросима, у Пријераде и Врановиће да уче дјецу на 4.867 становника; а у Паштровиће на 2.990 душа пароху Кастел-Ластве ф. 100, кад у Котору на 1.763 стан. троши ф. 1.890.

Сад велим Дантом:

„То буди печат да отвара душу сваку.“

Очевидно је, дакле, да диоба дотације није праведна нити сходна сиромаштини и потребоћи сеоцког пука, него се новац дијели градовима ће живи поталијанчена стихија.

Зато прорачун учиона далматинских мора се раздијелити на број пучанства, имавши призрење

на сиромашка села која су данас запуштена у
опћем обучавању според градова и вароши.

Narodni list бр. 26, 30. III 1870.

ДОПУНА ПРЕДЛОГА О БУЏЕТУ ДАЛМАТИНСКИХ ШКОЛА

Нека Висока кућа изволи усвојити слиједећу резолуцију:

Државни буџет учиона далматинских мора се раздијелити на број пучанства, имавши призрење на сиромашка села која су данас запуштена у опћем подучавању според градова и вароши.

24. марта 1870.

ИЗЈАВА О ПОЛАГАЊУ ПОСЛАНИЧКОГ МАНДАТА У ЦАРЕВИНСКОМ ВИЈЕЋУ

Hohes Haus der Abgeordneten!

Auf die Versicherung des Präsidiums des hohen Hauses, dass der Bericht des Adressausschusses über die dalmatinische Angelegenheit in dieser Session nicht mehr auf die Tagesordnung gesetzt wird, erkläre ich meine Zustimmung zu der von Baron Petrinò und Genossen in der Sitzung vom 31. März abgegebenen Declaration... an den ferneren Arbeiten des Hauses keinen Antheil nehmen, indem ich mir vorbehalte, mein Verhalten im dalmatinischen Landtage zu rechtfertigen.

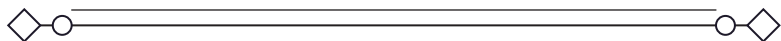
Wien, den 7. April 1870.

ГОВОР НА ОТВАРАЊУ ДАЛМАТИНСКОГ САБОРА 1870. ГОДИНЕ

Позват поуздањем Његовог величанства нашег премилостивог цара и краља на сјајну част предсједника Високог сабора далматинског, читујући да је засиједање отворено, поздрављам искреним и живим чувством радости ово уставно заступништво и представништво Краљевине далматинске, миле домовине наше. Будући да је Царевинско вијеће сазвано на искуп 5. рујна до идућег мјесеца, садашње прво засиједање овог Високог сабора трајат ће тако кратко, да ћемо моћи једва отрсити најнужније послове, и то онда само ако се ми будемо пожурили на рад највећом принаглицом. Препоручујем, дакле, оној господи која буду одабрана од В. С. у дотичним одборима да се попаште свој рад отрсити поспјешно, е да би могли, осим владиних предлога, још што израдити на корист своје миле домовине.

Стање државно, учиглед крвавих догађаја, од којих је позориште европски запад, изискује да се народни заступници окупе око пријестола, и да дођу у сусрет позиву Њ. в. цара и краља, који се с толиком узданицом на њих обраћа у својој повељи, пак ја ни најмање не двојим, паче сам увјерен да оглашена приврженост далматинска к

царској лози, како свакад тако и сада, наћи ће у нас најверојатнији израз.

Narodni list, 27. VIII 1870.

ОТВАРАЊЕ САБОРА 1871. ГОДИНЕ

Чесѣиѣа ѿосѣого, Високи саборе!

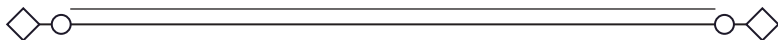
Његово ц. к. апостолско величанство наш милостиви цар, краљ и господар, удостојио се опет отворити ову дворану, наредивши да Сабор далматински продужи свој рад што је лани морао, под утиском свјецкијех догађаја, пријеко обуставити.

Добро дошли! Ја Вас поздрављам чувством домољубља, и честитам Вам сретњи и плодносни рад.

Откад смо се разишли, ево пуна година, у личному стању Сабора, осим тринаест накнадних избора који су се још лани обрели, догодила се још једна промјена. Врсни наш друг др Константин Војновић одрекао се посланичке части.

Из извјешћа Одбора земаљскога имати ће прилику увидјети Високи сабор који га огромни рад чека. Кад промислимо да су саборисања посљедњих двају година кратко трајала, лако ћемо упознати нужду да нам треба сад устостручити радњом и накнадити толико изоставшега посла.

Но кад завирим на важност предлога и на корист која ће отуд доћи земљи нашој, уфам се у одушевљеност и у умне силе од којих није сиротан Високи сабор, да ћемо сложено и прилежно

доскочити свакој опрјеки и дјело наше пред земљом оправдати.

По пропису Унутарњег правилника Земаљског одбора дужност ми је оправдати Високому сабору своје подуже одсуство, заниман послаништвом на Царевинско вијеће. Али отуд није проистекло земљи никакве штете, замијењен као што сам био достојно врлим присједом и заступником др Клаићем.

Nel dichiarare riaperta la X sessione della Dieta dalmata, saluto in Voi, Signori, i veri rappresentanti del Regno di Dalmazia. Ripeto: siate i benvenuti! La patria Vi guarda fiduciosa. Possano finalmente le legittime sue aspirazioni trovar esaudimento. Possa la fraterna concordia, tanto necessaria al suo progresso, essere iniziata in questo luogo, altra volta dedicato al culto del Dio della pace.

Сад позивам Високи сабор да једногласно захори трикратним „Живио“ Њ. в. цару и краљу Франи Јосифу Првому.

Заступници: Живио! Живио! Живио!

ЗАХТЈЕВ ДА ЦАРЕВИНСКО ВИЈЕЋЕ ДОНЕСЕ ЗАКОН О ОСЛОБАЂАЊУ НОВОСАГРАЂЕНИХ БРОДОВА ОД ПОРЕЗА ЗА ПЕТ ГОДИНА

Високи саборе!

Ниже потписани заступник вањских опћина
которскога среза предлаже:

Да овај Високи сабор изволи изразити Влади
Њ. в. цара и краља жељу да у дојдућему засједању
Сабора царевинскога, министри трговине и
финанце поднесу на уставно претресивање
законску основу да буду броди новоограђени
лишени на пет година пореза управног државнога,
обриног (?) и приходног.

Eccelsa Dieta!

Зара, 10. новембар 1872.

Ст. ЉУБИША

Пошто је прочитани предлог учињен у смислу
чл. 19 Земаљског правилника, и пошто смјера на то
како би се притекло у помоћ и допринијело све то
бољему развиту бродарства нашег овој преважној
струци нашег обрта:

Земаљски одбор има част предложити да
прочитани предлог буде од Високог сабора
примљен.

Задар 22. студенога 1872.

Vranković: Farei proposta che si passasse immediatamente alla seconda lettura di questo progetto.

Predsjednik: Sulla questione pregiudiziale domanda taluno la parola? Nessuno. – I signori che accettano la proposta Vranković, perché questo affare sia tosto trattato in seconda lettura, si alzino. (Већина).
– Domanda taluno la parola in merito alla proposta? Nessuno. – I signori che accettano come fu preletta in ambo le lingue, si alzino. (Већина).

ГОВОР НА ЗАВРШЕТКУ РАДА САБОРА 1872. ГОДИНЕ

Високи саборе!

Чесѣиѣа ѿосѣого!

Данашњим даном Сабор далматински свршује своје једанаесто засједање.

У дванаест година уставног живота, ово је први пут што он затвора сам по себи своје сједнице, пошто је спокојно и без хитње исцрпио сав свој дневни ред.

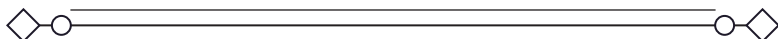
Ово је знаменит догађај који служи вам, господо, на велику част и утјеху. Служи вам на част, јер сте доказали да колико је гођ поузан оквир саборске надлежности, ипак, добром вољом и поспјешним радом, може се и у његовом опсегу доста добра учинити покрајини, кад се поступа, као што сте ви поступали, мудро, кад се не захтијевају ствари немогуће, кад се за већу политику не заборављају користи земље. Служи вам на утјеху, јер владини предлози, и што је вам влада пуштила да саборишете док сте сав ваш посао опремили, разгоне сваку сумњу као да се тобож жели обужити законити дјелокруг краљевина и земаља, као да је тобож земаљски устав пука осјенка, временита и прелазна повластица која би јошт мало трајала.

Ви сте, дакле, у непуни мјесец дана, мирно и без пренаглице претресли и гласовали важних закона,

разложили спокојно о доста занимивих закључака, показали законите жеље и потребне потребе овога народа, који је вам повјерио најплеменитију задаћу да му budete заступницима. Засједање године 1872. остати ће најзнаменитије у уставној повјесници домовине наше, свих задњих година.

И Висока влада предложила је на наше претресање четири важне законске основе, које сте ви без знатних преинака примили и тако осигурали царско одобрење. Прва се тиче уређена вода: њом се умножава у нас нада да ће богато поље Неретванско, ова житница далматинска, што жалибоже под водом лежи, напоскон пресушити. Друга циља на то да се ускрате шумарске штете: у њој видимо да послјије стогодишње запуштености, влада предузима прве корачаје, да се наша огољела брда и брегови, данас тужна и гола, опет одјену зеленим борјем. Трећа уређује реалке и затвара број учионских закона, који ће омладину нашу довести до праве просвјете. Ти су закони, моја господо, укинули код нас нечувену неправду, да је опће подучавање донедавно било самокуп (монопол) једног самог дијелка народа нашега. Ми хоћемо дарове просвјете у колибама, као у палачама! – Напоскон четврта владина законска основа о негодбених уредих, саодговара потреби која је укорењена у обичају и у значају нашега сеоског пука, који се тешко спушта у парнице; и док му не догори луч до ноката, избјегава дангубу, немир и трошак парбени. Он радо своје сукромно

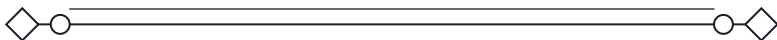
(приватно) право повјерава суду добрих људи; непрекидни и стари обичај, што је злоба ту скоро радила оцрнити именом народних судова, тек да навуче на наш сеоски пук мржњу и сумњу државних власти.

Влада која приправља такве законе, дава нам ухвање, да ће скоро у помоћ прискочити овој запуштеној земљи, достојној боље среће; а и да ће јој све одједном накнадити, давни заборав због којег је заостала другим земљама Царевине.

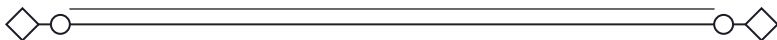
Брзо ће се дати високој влади прилика, да дјелом докаже што се од ње надати можемо. Та је прилика питање далматинске жељезнице. Ми смо, природном нашем искреношћу, без околишања, дошли јој на сусрет, дали јој довољног јамства да би били ради с њом у сугласју и дослуку живјети, кад би она чином доказала да жели излечити наше стогодишње ране. Наши су захтјеви чисти, отворени и праведни; они су скопчани коришћу укупне државе, они су по вишем дијелу нарави управне; они су у себи такви, да их никаква разборита влада не би могла разлогом одрећи.

Уз те владине законске основе, ви сте претресли и гласовали многе друге које је ваш Земаљски одбор приуговорио. Уколико је влада прегледала напријед тај одборов рад, и љубазно своје мњење о њем изразила, а одбор га удесио владиним назорима, надати се да му се неће одрећи царско одобрење.

Те законске основе јесу:

- а) Преинаке опћинског изборног реда и опћинског правилника. Те су преинаке поцрпљене на осмогодишњем искуству Земаљског одбора, који је имао прилику увјерити се гдје је закон био недостатан, гдје ли таман, гдје ли непристојан. Примајућ те основе законске, ви сте учували опћинску самоуправу, али у исто вријеме поставили крај злопораби, запријечили да та самоуправа не пређе границе закона, и не оброди у метеж. Господо! Опћине су темељ државама: кад болују опћине, ослабе силе покрајинске пак и државне.
- б) Закон о путовима олакшати ће садашњи тешки саобраштај, оживјети трговину, пољодјелство и дотицај, без чега не може да буде напретка. Вода и путеви доказују инострану путнику, на каквом је степену изображености покрајина коју полази. Далматински приморац слабо познава загорје домаће! Таква удаљеност која туђи брату брата, био је највиши узрок трому развиту народне свијести, брзу наплатку најплеменитијих тежња.
- ц) Закон о порезу на наследишине, на корист закладе мировне учитеља пучких. – Ово особље, којему је повјерена племенита задаћа узгојења пучке младежи, заслужује највишу пажњу, и ви сте тим законом доказали колико вам на срцу леже учитељи пучки, њихове удовице и сирочад.
- д) Ви сте задовољили давној и праведној жељи сељана Крапна – Гребаштице и камбеловачких,

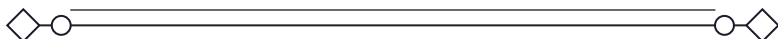

да се придруже опћинама с којима их вежу стварне користи и пожуда боље управе, пак сте примили законе које је вам Земаљски одбор поднио на потврђење.

- е) Ви сте укинули дарове за наврћање богиња, јер сте припознали да је то био излишан и непробитачан трошак. –
- ф) Ви сте уредили законом трошкове о запрати, и намет на псе на корист опћинској благајници, и на умањење сулудних скотова, који су теготни и опасни за друштво.

Међу најважнијим предлозима које сте учинили Високој влади, напоменути ћу ове:

1. да се из државне благајне умножи жупницима и уопће душобрижницима бир.
2. да се новограђени броди опросте пореза на пет година.
3. да се допусти младежи далматинској да учи у својој земљи занат брзојавни.
4. да се умали цијена соли за благо.
5. да се укине тешка и штетна одлука о мјесечној вриједности свједочба, које прате у иноземству наше производе.
6. да се укине или барем умали царина на далматинска вина, кад се уносе у остале покрајине Царевине.
7. да се проучи и предложи начин како би се коначно уредила служба кметска у окружју дубровачкоме.
8. да се поставе котарски судови у Биоград и Тијесно.

9. да се дјеци осмог разреда средњих школа опросте војене службе, кад се посвете свећенству.
10. да влада притече у помоћ жељезници, која ће морем сдружити сиверићке руде каменог угљева.
11. да пут макарски од Брела и Задворја до Катуна, буде примљен под државну управу.

Ви сте осигурали и уредили мировину особљу и послужитељима болница, како ће моћи ти покрајински чиновници прилежније служити болесноме људству.

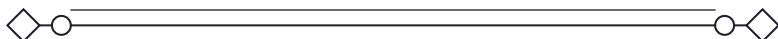
Ви сте изјавили одлучну жељу да се једном протегне на сву земљу закон о отказницах најма кућа, и непокрестина уопће.

Ви сте предложили нужни исправак у закону десетогодишњег обнова ипотечарних уписа.

Ви сте поправили и надопунили закон о пољских стражарих толико потребитих за учување земних плодова од похаре.

Ви сте најпослије разложили како да се у земљи заведе пољодјелна учiona, која ће узгојити питомаца, те ће се наше запуштено земљодјелство подићи според других богатих земаља. У мало година, ти ће питомци дати покрајини нашој други вид; наша ће се вина, уља и разна воћа помоћу природних дарова и красног положаја, набрајати у најизврснија.

Ви сте установили закладу за пучке учione, која износи фи. 161 тисућу. Наравно ова огромна свота захтијевала је од народа нових жртва.

Ви сте морали силимице прихватити једну од двије, или да оставите народ у глупости, или да га подвржете тој жртви. У такову шкрипцу, није било кудикамо. Мудро сте промислили. Просвјета доноси богатство, а глупост убоштво! Промислите да су се до године 1864. саме 30 тисућа фиорина по Далмацији трошиле за пучку наставу; а да су до онда на свако сто глава, саме три знале писати и читати. Промислите да је било до те године читавих села, гдје није било ни једикте душе која је знала Оченаша. Промислите, напокон, да су тјелесне силе и врлине ништавне, кад нису удружене умнима; пак рекосте народу: „одвој од залогаја, а отвори миломе породу умне очи да већ не остаје слијепцем!“

Ваш умјерени предлог о пораби народног језика у уредима и учионама, затвара уста онима који су вас освађали као да радите проћерати италијански језик. Ви сте могли, и по природном и по државном праву захтијевати, пуним разлогом, првенство богомданог ви језика; но ви разборитим свјетом нијесте хтјели све одједном претргнути стогодишњу неправду, но сте захтијевали онолико, колико (ја сам барем дубоко увјерен) не би вам одрекао ниједан мудри и непристрани гојитељ италијанскога језика и књижевности. Ви сте знали почитовати околности, и чувши се довољно јаки у сваком развитуку и разлогу, нисте хтјели прекинути мост саобраћења братског и друштвеног ни ономе дијелку браће ваше, који је упитан италијанском књигом. Ви сте само хћели прогласити, да је ова

мати наша земља славенска; и смакли сте јој с краснога лица копрену туђинства што јој се била мало-помало кроз пет вјекова навукла као биона на зеницу. Ви пружате браћи вашој, која су узгојена у туђем језику, бијели лист, да се сами напишу (ако се јошт збиља боје) свако јамство које налазе за потребито за учувати тај језик и ту књижевност, коју и ми радо почитујемо и његујемо.

Но кад сте ваша захтијевања на тако умјерени ступањ слимили, надати се да ће Висока влада строго пазити да се њезини прописи о наредбе и пораби језика вашег врше; јер би чиновничка упорност наћерала вас, да потражите много више но што сте досад тражили, што би довело до нових противштина које су у земљи нашој, богу хвала, ишчезле.

Враћајућ се, послјије толиког трудољубивог рада, у крило својих породица и у круг својих бирача као досле, тако и одсле препоручите им, да се свакад диче својим старинским значајем. Вјерни цару, послушни закону, привезани својој народности. Народ који гоји у себи такав значај, не гине никад; ма какве га незгоде нападе.

Сад позивам вас, да ускликнете трикратно Свијетлој круни, нашему милостивоме цару, краљу и господару.

Живио – Живио – Живио!

Narodni list бр. 98, 7. XII 1872.

ГОВОР НА ОТВАРАЊУ САБОРА 1873. ГОДИНЕ

Високи саборе! Честита господо! Окупљени на позив Његовог величанства нашег премилостивог цара и краља, да вршите Ваша уставна права и дужности, поздрављам Вас особитом добродошлицом, и радујем се видећи да ни жестина зимна, ни тегоба пута, нису могле Вашу родољубну ревност од своје задаће одвратити.

Рок саборисања не изгледа да ће бити дуготрајан, али ћете Ви обичним трудољубљем и поспјешношћу накнадити тој недосташици времена и тако учинити да и ово кратко засједање буде по земљу плодносно.

Дан другога просинца текућег мјесеца донио је собом за све народе аустријске најрадоснију успомену. Тај дан навршила се двадесет пета година откад је Њ. в. наш витешки цар и краљ Фране Јосип I ступио на престоље својих дједова. Сабор далматински, не будући тај дан окупљен, није био срећан преко особитог одасланства своја честитања подастријети лично Њ. в. и изразити му чувства вјерности и привржености, у којим Краљевина Далмације не заостаје ниједној другој земљи великог Му царства. Земаљски одбор, као законити представник покрајине ове, надокнадио је тој дужности, а мени је драго признати, да су се

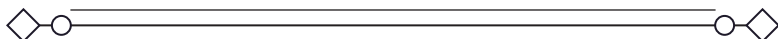

наше опћине у тој прилици по могућности једнако изобилно изразиле.

Година која измиче, била је кобна по многе земље због убитачне болести. Ако је нашу земљу провиђење божје сачувало од помора, бич неродице, оскудице и невоље пријети јој немилице. Ванредна суша и зла година уништише земне производе. Без прећераности може се рећи, да је љетина била нижа од обичне количине 80% и да већ данас, на измаку јесени, трећи дио пучанства лишен је хљеба. Колико ће од ових, ако не би помоћи, дочекати нову жетву? Заклада покрајинска за глад нема више готовине од 30.000 фјор., а ово би једва исхранити могло једну повећу од огладњелих опћина до коловоза. Задаћа је Земаљског одбора да Вам на претрес донесе такве предлоге, какви би могли сачувати страдајуће од помора, а ја и не сумњам да ћете се Ви пожурити и сложити да овој рани нађете лијека.

Основе законске о добротворним заводима, о болницама, о путовима, такве су хитне нарави, да ја цијеним сувишно препоручити их Вашој увиђавности и поспјешности. Остали предмети мање важности нацртани су редимице у дневном реду.

Nell'anno che spira la morte ha privata questa Ecc. Assemblea di uno dei suoi membri, il dr Natale Filippi, che per parecchi anni Le presto la sua penna e la sua parola. Moderato, sagace e probo, la sua prematura

soccombenza fu compianta da tutti senza distinzione di partito. In segno di condoglianza, e per onorare la memoria dell'illustre trapassato, invito l' Ecc. Dieta di alzarsi. (Poslanici ustaju sa svojih sjedalica.)

Gli onorevoli dr Giovanni Rubrizius, dr Andrea Krušević e dr Francesco Lanza, dopo l'ultima sessione, deposero i loro mandati. I primi due sono stati anche rimpiazzati e la verifica dei poteri pei due nuovi deputati seguirà a suo tempo.

Сад позивам В. С. да ускликне једнодушно и трикратно нашему премилостивому цару Франи Јосипу I „Живио“!

Заступници: Живио! Живио! Живио!

О САЗИВУ И ЗАТВАРАЊУ САБОРА

Предсједник: Као предсједник имам опазити час. Монтију, да Њ. в. цесар јест онај који је обнашао наредити одгоду сазива Сабора, и да од Његова величанства такође зависи и одређење дана у који има се засиједање свршити. Сабор има службовати док се не затвори, а блаждани никако немају томе сметати. Нама свима у дужности је овдје остати и уз блаждане, а моја је пак особита дужност утицати сједнице док не будем позван да их завршим. Ако број госпде посланика законит не буде, они ће тим узети на себе једну тешку одговорност прама земљи. Што се пак саме владине основе тиче, опажавам да јој по Унутрашњем правилнику пристоји предност и довољно је времена за претресати је и за њу гласовати. Као посланик и као предсједник, напокон, живо молим Комору, да добро промисли прије него гласује за предлог час. Монтија, да мисли на садашње стање Сабора и на одговорност коју учиглед земље на себе узима.

1873.

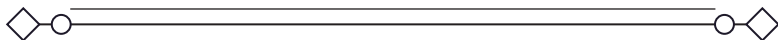

ТРОШАК ЗА ГРАДЊУ ПУТЕВА У БОКИ И ДАЛМАЦИЈИ

У државном прорачуну године текуће Висока влада тражи да јој се одобри за путове и мостове свота ф. 6.818.260, од које ф. 2.001.260 као ванредна прћија.

Од ове своте пада на Краљевину Далмацију ф. 99.000 редовите прћије, а ванредно ф. 95.000, скупа, дакле, ф. 194.000, међу којима ф. 40.000 ванредне прћије за грађу путова у Боки. Ваш финансијални одбор нашао је за сходно да предложи да се избрише из државног прорачуна, из све те огромне своте, она од ф. 40.000, што Висока влада тражи за грађу путова у Боки. Узроке које је навео дотични извјеститељ др Гискра у финансијалном одбору, и које су узроке у своје вријеме новине објелоданиле, могу се овако обужити:

1. У Боки, у посљедње четири године, определијелила се за путове свота од ф. 297.000, а још пута нема;
2. У Боки не треба пута за кола јер тамо кола и нема;
3. Више се је потрошило у Боки у путовима за четири године посљедње, неголи у читавој Далмацији;
4. За то треба препоручити Високој влади да направи пут с Дубровника на Котор, а утолико

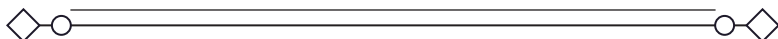

збрисати ф. 40.000 што она тражи као ванредну прђију за путове у Боки.

Дужност ми је, као бокешком заступнику, доказати невољно стање путова у својој отаџбини, а у исто вријеме оповрћи чине, које је навео г. извјеститељ.

Прије свега примијетити ми је то, да у данашњој сједници, у којој се претресује државни прорачун, не чини ми се умјесно говорити је ли влада потрошила зло или добро своте што сте ви определијелили у посљедње четири године за грађење путова у Боки. То спада, дакако, на коначни рачун, па је г. извјеститељу слободно своје примједбе чинити кад тај посао дође на претрес. Сад је питање о том, је ли влада дужна или не да направи у Боки државно-поштарски пут. На примјер, ви сте одобрили у посљедње три године фјор. 1.200.000 за један мост на Дунаву код Беча, а сад влада тражи опет толику своту да га сврши. Ја мислим да не би било упутно влади: не дамо другог новца, кад се мост није јошт оградио, јер је наравно да се је оградио првим новцем, не би требало јошт давати. Како се је пак тај новац потрошио, то спада на коначни рачун, а ви ћете давати новца дотле док се буде могло мостом ходити.

Но има јошт нешто. У својем прорачуну влада каже да је потрошила за путове у Боки фјор. 296.000 у посљедње четири године. Ја налазим, напротив тога, да се за пут државно-поштарски није потрошило ни пуних сто хиљада, а остало је

пошло на глад године 1870, усљед налога министра унутрашњих посала г. 1871, бр. 17.893 и за војено-трговачки пут с Леденица на Драгаљ, усљед другог налога г. 1871. истог министарства бр. 8.197.

Пут државно-поштарски преко Боке на турској граници дијели се на три одсјека и заузима дужину од њемачких миља 10 1/2 или клафтера 40.332.

За први одсјек од Ерцегновога до Котора (њемачких миља 5 или клафтера 20.000) нијесте определијелили никад ни новчића.

За други одсјек с Котора на Будву (њ. м. 2 2/3, кл. 10.000) определијелисте у четири године ф. 43.400:87.

За трећи одсјек с Будве на блокхаус (њ. м. 2 2/3, кл. 10.666) до турске међе, определијелисте у исто вријеме ф. 109.516:47 1/2.

Ово су званични подаци из државнога рачуна.

Ја пак не знам јесу ли се свити новци потрошили баш за те одсеке, или се је који виремент учинио, али знам да је за те одсеке била определијељена свота од године 1870. до 1873. од ф. 152.917:34 1/2, чисто веома мала според велике потребе.

Но рецимо да се је баш та свота и потрошила у ц. к. поштарски пут у Боки, свакако је у стању себи рачуна дати шта се је могло с њом урадити. Од године 1814. кад смо се предали Аустрији, за ц. к. поштарски пут потрошила је држава скоро 153 тисуће фјорина, дакле, у шездесет година ф. 2716 на годину или седам новчића на главу. Но Бока није крива да се влада није обазирала прије године

1870. нити је крива данашња влада што је дужна одједном накнадити оно што су пређашње владе запустиле.

Но што се је тим новцем урадило на ц. к. поштарски пут? Заиста доста, толико доста да бих ја желио да се и у другим земљама једанаком штедњом ради, јер ја видим из званичнијех података да је н. п. године 1871. један њемачки миљ путнога насипа коштао:

у Приморју ф. 1.244,

у Галицији ф. 2.541,

у Штајерској ф. 2.979,

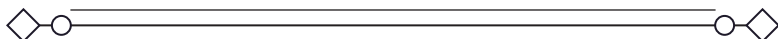
у Доњој Аустрији ф. 6.874 (дакле, ф. 1:71 од клафтера),

у Далмацији ф. 500 (дакле, новч. 12 1/2 од клафтера).

Потрошеном свотом направио се пут с Котора на Будву, којег су пропртили Французи још г. 1812, којег је Аустрија до г. 1870. запустила, и који, ако још за кола није, баш зато Висока влада тражи да јој опередијелимо ф. 40.000. То је други одсјек ц. к. поштарског пута.

Почео се ланих градити трећи одсјек тога пута с Будве на блокхаус, гдје су се од прије људи ломили и топили. То ће бити најљепши пут у Боки кад се сврши.

Рекох да ја из рачуна не видим да се је која свота опередијелила за први одсијек, то јест за ц. к. државно-поштарски пут с Ерцегновога на Котор. И, додуше, тамо пута нема, већ ц. к. пошта прелази

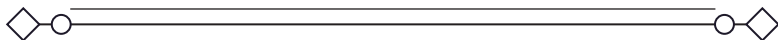

возом преко сињег мора, кад се може. Зове се, дакако, ц. к. државно-поштарски пут, али је то фикција, јер је у ствари пут сиње море, а мјесто кола употребљава се лађа на весла. То наличи такозваноме коњаништву на ногама. За избјећи несмислу и звати својим правим именом, ја мислим да би било поштеније рећи ц. к. државно-поштарски пут с Херцег Новог на Котор јест Јадранско море.

Дакле, у Боки има ц. к. државно-поштарског пута њемачких миља 10 3/4, од којих половина јест море, а по другој половини кола не могу да се возе. Ово је жалосна истина!

Ја мислим да није лијепо по влади да се такви пут назива ц. к. државно-поштарски пут, јер збиља један државни пут требало би да служи као узор опћинским и сеоским путовима.

Навестићу само један примјер. Међу Котором и Будвом (други одсјек ц. к. државно-поштарског пута) нема пута за кола. Зато треба да возна пошта долази у Будву седмицом два пута Лоудовим паробродом. Будући у Будви опасно пристаниште кад је на мору олуја, пароброд не може или неће да такне Будве, већ настави своје путовање даље до Крфа, остави будванску пошту у Бару, а она тамо лежи, док се поврати с истока који Лоудов пароброд да је прихвати и донесе насе у Будву. Догоди се да и овај други пароброд не може да такне Будве због рђава времена, а он ће ти с њом опет у Котор и тамо ова чека сунца и добра времена. Тако није ријетко

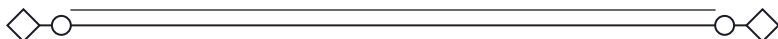

да пошта из Беча и Трста дође у Будву послје двадесет и тридесет дана. А у Будви има један баталијун посаде, политичне, војене и судствене власти, које тако живе без саобраћаја (са) свијетом, као да су у средњој Азији.

Читао сам да се рекло у одбору финансијалному да у Боки не треба пута за кола јер тамо да и нема кола. Исто би било рећи да у Далмацији не треба гвоздена пута јер збиља тамо нема паровоза. Богу хвала у Боки нема шниндла, који би своје капитале улагали у кола, да им леже у подрумима, док им се направи пут за њих.

Читао сам, даље, како се је рекло у одбору да у посљедње четири године више се потрошило за путове у Боки но у читавој Далмацији. Ја видим, напротив, у рачунима да се је у Далмацији потрошило више ф. 42.000, али држим да се у свој Далмацији много мање потрошило но је била нужда да се потроши. Но кад је одбор финансијални нашао праведно да укине Боки ф. 40.000, чему их барем не даде Далмацији?

Што се тиче одлуке да се гради пут државно-поштарски из Дубровника на Котор, чини се мени да она стоји у противурјечју са збрисаном свотом, која је баш на то намијењена била. Та одлука обухвата два одсјека државног пута, то јест онај с Котора на Херцег Нови гдје пута нема и онај с Херцег Новог на Цавтат, гдје се људи сваки дан колима возе. – Ово је било нужно разјаснити.

Кад не би сад ово Високо вијеће одобрило влади своту од ф. 46.000 ванредне прћије, онда би је довео у неприлику да запушти грађе већ започете, и тад би пропало и оно што се је до данас поградило.

Ја се, дакле, ухвам да ово Високо вијеће, које зна уважити положај Боке, које је већ од године 1870. толику своту определијелило на материјалну помоћ оног удаљеног и запушеног мјеста, прихватити ће овај предлог и одобрити своту од ф. 46.000 ванредне прћије за путове у Боки.

Zemljak, бр. 35, 27. III 1874.

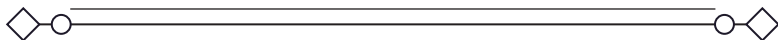
ГОВОР НА ОТВАРАЊУ XIII ЗАСИЈЕДАЊА САБОРА 1874. ГОДИНЕ

Високи саборе! Чесѣиѣа ѣосѣого!

Ово је пети пут што ми је у славу запало да отворим сједнице законотворне овог Високог сабора. Радујем се видећи окупљене наједно заступнике ове наше домовине, те вас поздрављам најврућом добродошлицом.

Прије свега дужност ми је објавити Високоме сабору, да сам имао највишу част и срећу с мојим частним друговима др Клаићем и каноником Павлиновићем подастријети Његовоме величанству цару и краљу најпокорнију честитку коју му је једногласно управио овај Високи сабор у посљедном свом засиједању, приликом двадесетпетогодишњег царевања. Н. в. у својој обичној милости, удостојило се изјавити увјерење о вјерности и привржености својих Далматинаца, и у исто вријеме наложио је нам да пренесемо Високоме сабору његово признање.

Господо! Од времена нашег растанка, народ је наш тешко пострадао с ванредне глади. Прије свега божја провидност, пак припомоћ обилата владе Н. в. на препоруку обћељубљеног намјесника, најпослије скровна милостиња ублажиле су пуке муке, обилата љетина окријепила је страдајуће. Богу хвала није било ужасних посљедица!

Текуће године наша је домовина видјела двије нове величанствене ствари: једну на путу стварне користи, а другу нарави друштвене. Кому се није срце радовало кад је чуо да се почела градити жељезница далматинска? Тко није узиграо видећи уведену пороту, овај старински словенски завод, што нам га кобна времена отеше а нова углађена повратише? Обе ове ствари нас ће споредити просвијећеним свијетом, и на наше давне ране усугубити врачевна мелема.

Жалим да сам приморан готово сваки пут оплакати који саборски губитак. Јошт се не бијасмо разабрали за врле другове старину Стјепана Ивичевића и др Божа Филипија, кад нам немила смрт уграби старог друга и часну сједину Крсте Кулиша. Да у то оплакање учествује сав Сабор позивам господу чланове да устану. (*Сви засједници устају и веле: Вјечна му ђамај*)
Лахка му земљица! – Па ђредсједник ђрихваћа ђалијански: Mi e grato di constatare che la Giunta provinciale ha per tempo approntato e diramato tutti i progetti di legge e le proposte che saranno discusse in questa sessione. Sta in voi, o signori, di agevolarne il disbrigo con alacrità e perspicacia, onde anche questa tornata riesca fruttuosa al paese che abbiamo l'onore di rappresentare. (Па ојетџ нашки:) А сад вас позивљем да ускликнете трикратно Његовome величанству премилоствome цару, краљу и господару: Живио! – *Засједници: Живио! Живио! Живио!*

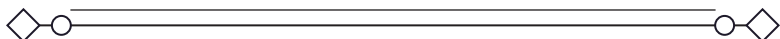

ПРЕДЛОГ ДА СЕ ЗЕМАЉСКОМ ОДБОРУ ОДУЗМЕ ПРАВО ДА КРШИ ОДЛУКЕ ОПШТИНСКИХ ВИЈЕЋА

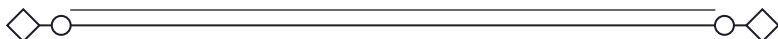
Самоуправа опћинска била је подјемчена основнијем законом 5. ожујка 1862, по којему оне добише слободну управу своје имовине. На подлогу тога начела било је прописано опћинскијем правилником 30. српња 1864, да опћинскијем вијећама надлежи располагати својом очевином и опћинскијема добрима. Такође било им је дано право да установе начин како да се улага њихова имовина (чл.33). Овој пространој самоуправи опћинској што се тиче слободне управе своје имовине, постављена је граница у чл. 70 и 102 Опћинског правилника. Чл. 70 захтијева посебни покрајински закон у свакој диоби опћинског иметка, а чл. 102 захтијева одобрење Земаљског одбора, кад би једна опћина хтјела продати, промијенити, заложити своја добра, а у неким случајима и задужити се. Основа законска коју је влада на претрес донијела о диоби обрадивих опћинскијех добара, донекле почитује ту опћинску самоуправу, јер не намеће опћинам императивно дужност да морају пошто-пото дијелити та добра, но прописује да за такву диобу треба свакако одлуке опћинског вијећа. Тако основа владина умеће чл. 70 О. П. један прагматични закон, крепостан у

Далмацији, који назначује опће црте и услова по којим се мора управнијем путем утаначити у овој покрајини диоба или уопће улога опћинскијех обрадивијех добара. Том законском основом Висока влада имала је пред очима ту сврху да одалечи двије запријеке, растеге и, напокон, неизједначења која би се догодила упоравом чл. 70 О. П., који захтијева за сваку опћину и за свако добро посебни покрајински закон; запријеке те које су до данас учињеле немогућну ту диобу, на штету и пропаст пољске економије и опћинског добростања код многих опћина. Тако, владина законска основа, давајући опћинскоме вијећу власт да одлучи о диоби, није напала на чл. 33 О. П. но је преинаком чл. 70 оставила тој основи њени факултативни значај. Тим остала би неповријеђена самоуправа опћинска и слобода о располагању својим иметком, а само би се новијем законом окористиле оне опћине, које би жељеле да се њихова добро подијеле управнијем путем, без иједног посебног закона у смислу чл. 70. Но откад владина основа у чл. 1 дава моћ Земаљскоме одбору, да овај може једној опћини наметнути диобу против воље и одлуке опћинског вијећа, и на сами једнострану уток једног којему драго опћинског члана, морам истину рећи, да ме је то јако и дубоко дирнуло. Дирнуло ме, велим, зато што се је власт закона умјестила самовоља Земаљског одбора, којему је остављена на милост и немилост право да упорави или не упорави овај нови закон. Тако ће

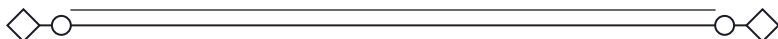
се догодити да једно опћинско вијеће једнодушно одбије предлог о диоби опћинских добара, а да му га наметне Земаљски одбор на сами захтјев једног јединог опћинара. Тијем правцем не само што остаје погњечена опћинска самоуправа, појамчена законом основнијем 5. ожујка 1862, не само што је повријеђена слобода располагати својим добрима, што опћинам припада као јуридикним особама у силу закона, не само што се дава једној управној власти, као што је Земаљски одбор, оно императивно право којег законодавац није хтио уврстити у исти закон, но се иде на сусрет природноме опору правога власника, као што су опћинска вијећа. Буде ли тај опор активан или пасиван, он ће сваједнако поставити у велику неприлику све оне органе којима буде наложено извршење овога новог закона, пак ја збиља не знам нити разумијем како би се могле њихове преузвишености господа министри унутарњих и пољодјелних посала примити тешкога бремена да изврше, не велим овај закон што изгледа факултативан, но оне различне одредбе Земаљског одбора, које намећу диобу и тамо гдје је опћина не захтијева и не жели. Тај Одбор није државни орган пак ја не знам како би Влада могла примити спокојно налог извршења Одборовијех одлука, у којима одлукама она није имала ни посредног ни непосредног уплива. Премда сам ја противан у начелу оној навади, по којој се граде императивно закони нарави економичке и уопће у законима у којима нема

једног државног разлога ни једне користи јавног реда, ипак исповиједам искрено да бих волио имати један опћи императивни закон о диоби свију опћинских добара у покрајини лежећих, но један закон који, привидно факултативан, оставља Земаљском одбору свемогућу власт да је нареди, упркос воље опћине и гдје се њему свиђа, јер би закон био барем опћи, па што ми је с(а)вјетом то ми је свијетом, а наредбе Земаљског одбора биле би различне и свакојаке.

Ја не одричем да има много опћина у којима је од пријеке нужде започети диобу опћинских добара, јер то збиља засијеца у корист пољског ратарства, али не могу одрећи да има неколико опћина гдје би та диоба упропастила пастирство. Ко би ми се, дакле, потхватио да ће Земаљски одбор, ова непризивна молба, свакад одлучити о диоби право и умјесно? Али кад се је хтјело удијелити Земаљскоме одбору ту неограничену моћ да самовољно одлучи диобу на захтјев само једног опћинара, против изражене жеље власника, опћинског вијећа, за удесити закон тако да је барем зајман, било би пристојно овластити исти Одбор не само да одлучи диобу него да је и понијече. Тако не би већ ни трага остало опћинској самоуправи.

Поправка часног заступника Росигноли, који предлаже да се из владине законске основе у чл. 1 збрише она повластица која је дата Земаљскоме одбору, додуше претвара читав закон у факултативан. Али кад се промисли да у десет

година које прођоше откад се код нас уведе закон опћински (1864. до данас) није опћина потражила диобу у смислу чл. 70 О. П., премда се одрећи не може да је та диоба у многим опћинама од пријеке нужде, морам исповиједати да нимало не желим да се остави на саму вољу опћина да ту диобу одлуче. И тако да им се чини самоуправа и слобода на управљање свог иметка више него допушта основни закон 5. ожујка 1862. и чл. 70 О. П. – Но ја цијеним да боље одговара духу тих закона мој предлог који гласи овако:

Диоба ће се предузети кад је одлучи опћинско вијеће договорно (са) Земаљским одбором. Тако ни једино томе Одбору, ни једино опћинскоме вијећу, но согласију и договору оба та заступства оставља се власт да одлуче о једноме предмету најзабашитије важности, сугласије што искључује сваку могућу погрешку, сумњу и неспоразумак, јамчи нужду диобе, вољу опћу и олакшаје оврху једног тешког посла.

Rossignoli: Io accedo all'emendamento del sig. Presidente e lo accolgo nel mio.

1874.

ПРЕДСЈЕДНИК САБОРА ПОЗДРАВЉА ЦАРА У ЗАДРУ 1875. ГОДИНЕ

Sua Maesta! Graziosissimo Imperatore Re e Signore!

La storia del Vostro Regno di Dalmazia non rammenta giorno più lieto di questo, in cui alla Maesta Vostra piacque di visitare per la prima volta questa Sua terra.

Migliaia di cuori palpitano oggi di osultanza: dal Velebić alla Cmiljeva Ulica, dal palazzo del ricco cittadino alla capanna del poveri campagnuolo, dal montanaro al marinaio, tutti trasporta lo stesso slancio di gioia.

La Dalmazia non puo pareggiare in ricchezza o coltura gli altri paesi del vasto Vostro Impero ma a nessuno è essa seconda nell'attaccamento o nella lealta verso il proprio Imperatore e l' Augusto Sua Dinastia.

Il viaggio di Vostra Maesta in Dalmazia imprimerà l' ultimo suggello a questa tradizionale fedelta, suggello, che fino a che vi sarà Austria e Dalmazia, materassi sempre inviolato.

Piaccia al Signore, che la Maesta Vostra faccia soddisfatta ritorno alla Sua Capitale simbolo di nuaova era di prosperita e di progresso!

ГОВОР КОЈИМ ЈЕ ПРЕДСЈЕДНИК ЗЕМАЉСКОГ ОДБОРА ПОЗДРАВИО ЦАРА ПРИ РАСТАНКУ НА ВИСУ

Свијетла круно! Најмилостивији царе, краљу и господару!

Сад кад се Твоје величанство, последије дугог и трудног путовања по Далмацији, враћа к својој престоници, вјерно и одано земаљско заступништво похитало је на ово море, оглашено сјајном побједом, којом се је недавно овјенчало Твоје поморско војништво, да при растанку принесе јошт једном Твојему величанству поклон и најдубља чувства вјерности и покорности, и да Ти, господару, донесе најврућију и најблагодарнију захвалност на име цјелокупне Далмације једно стога што си се смиловао посјетити ову Твоју краљевину у сав њен простор, а друго с великодушне очинске доброхотности, снисходности и љубазности, којом си се удостојио примити срдачне и покорне изјаве оданости поданичке градова, вароша, села, пак опћина, представништава, завода и појединих особа.

Свијетла круно! Истина је да су далматинске потребоће велике, али највиша је била та, да нам се дадне прилика да лично увјеримо свог законитог краља и најмилостивијег цара о својој вјерности и привржености и о правичности својих

већ изражених жеља. Ако будемо у тому успјели, ми ћемо се назвати најсретнији међу Твојим поданицима, јер ће то Твоје увјерење нам служити као јамство боље среће и напретка.

Боже сахрани, заштити и благослови Твоје Свето величанство и Његову Свијетлу лозу.

1875.

ОТВАРАЊЕ РЕДОВНЕ ШКОЛЕ У МАЈИНАМА И ПОМОЋНИХ ОДЈЕЉЕЊА У ПОБОРИМА И БРАЈИЋИМА

(Предсједник уступа столицу потпредсједнику.)

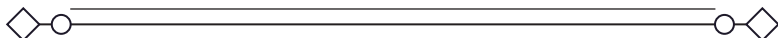
ЉУБИША: Имају нека села на крају ове покрајине, што се зову Махини, Побори и Брајићи, да их невољнијих нема колико је цесаровине. Рекао би човјек којему је њихова невоља позната, да су се завјерили против њих небо и земља!

Што се тиче њихова моралног и материјалног стања, они се налазе данас онако као што су се налазили двије стотине година насе, кад су пали под млетачку владу: без пута, без моста, без воденице, без млина, без учione, лишени најнужнијих добара овога свијета.

Принуђени ходом судбом живјети на голој стијени, гори их љетно сунце а дере зимна киша. Кад им се најбоље роди, немају своје хране ни за пђ године. Чудно је како их таква невоља јошт до данас није могла понизити ни лишити их срца и поноса љуцкога.

Док им је природа маћуха, није им нико крив, до зле среће. Али што су изостали на пољу умноме и просвјетном, то им природа није чисто крива.

Данас у тијем селима на 17.000 душа находе се једва тројица што нешто у књизи натуцају. Остали су слијепи. Кад им дође од суда или какве друге

власти које писмо, треба им губити цијели дан да слазе у град да им тко писмо прочита, и то не вазда мукте; срећнији ако не напану на каквог милобруковића или незналицу да им прочита једно за друго. Кад пођу у свијет да нађу радње као нејаки не могу да добију више но што им треба животу хране; тежачка их мука прати на дом и на пут.

Кад сам лани био доље, упитах једног старца како им је, а он ми одговори: „Наопако и невољно, као што нам је прађедовима бивало. Бог високо, а цар далеко, изостадо смо од свакојега народа на свијету!“

Но данас кад је дао Бог да су пучке учионе запале у руке овог Високог сабора, ја се надам да ћете ви тој жалосној непристојности, што није нашему вијеку часна, наћи лијека и учинити да и томе забашеноме пучанству сине зора просвјете. Господо! Уклоните из Европе, из своје покрајине, с обале аустријанског мора такви несклад и помозите томе пуку.

Предлажем дакле:

да се почетком нове школске године установи једна редовита пучка учиона у Махинама, а у Поборима и Брајићима по једна спомагајућа.

1875.

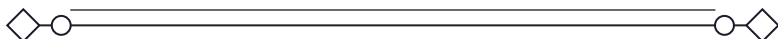
ГОВОР НА СКРАДИНСКОЈ ИЗЛОЖБИ

Ово је првом што се у Далмацију уводи обичај излагати свијету на видик трговачко-обртне производе ове покрајине, знаменити догађај којег поздравити можемо као сјајну побједу на пољу развића стварног напретка.

Част овог догађаја припада Скрадину. Ту му заслугу покрајина наша неће никад заборавити, а још мање сељани наши, који славећи у народним пјесмама своје јунаке и домољубе, памте и оне који су се старали за тежачко добростање. Код наших сељана и дан-данашњи отац повиједа сину, а дјед унуку, ко је првом унио код нас крумпира, ко ли кукуруз, ко ли свилу бубу.

Скрадину је запало у срећу да малашним средствима, и право да кажем натегом и жртвом, буде звијездом предходницом наших покрајинских изложба, важност којих не би се могла озбиљно понијекати, јер су оне изложбе, које побуђују натјечај и суревњивост међу тежацима, међу господарима, међу пољодјелним одборима и опћинама, давају обртноме напретку најпотоњи нагон.

Положај Далмације на најпитомијем предјелу Европе, окренуту према југу уздуж сињег мора, уз вјечити припек жарког сунца, својим зраком, својим отоцима, ободима, брдима и пољима, јамчи тежаку свој рад, а господару улогу својих главница.

Но ако је уз пркос такве питомине Далмација ипак изостала у земљодјелству според других покрајина којим је природа маћуха, то се може приписати злокобним временима, која су честимице ову земљу кужила: рати, навале, ајдучина, а додај, проклета освета и угасна љеност. А и владе, које су се прегониле у прошлим временима око њеног посједа, управљале су је без срца и без савјести.

Но сад, богу хвала, та су времена утонула у понор прошлости! Данас је настало доба блаженог мира, опће сигурности, брацке зајамнице. Многи наших синова уче у иноземству пољодјелне науке; установила се друштва на побољшање нашег вина; пољодјелни одбори скрбе се да уведу свудкуд узор њиве, нова сјемена стабла, воћке, ратарска оруђа. Дакако да нам треба крвава зноја да доградимо оно што су пет вјекова немило оборили! Садања влада не крати своје обилате помоћи; она нас нагони, потпомага и руководи у умни препорођај пољодјелски. Она ће нам бити јошт боља ако ми с наше стране учинимо све што је нам могуће да уђемо и у овој струци јавне економије у коло других просвијећених народа.

У то име ја поздрављам данашњи дан и честитам га сретња Скрадину као првему наших покрајинских изложба.

Zemljak, бр. 73, 11. IX 1875.

О ЦАРИНСКИМ ПРОБЛЕМИМА ДАЛМАЦИЈЕ И БОКЕ И О СОЛИ

Нећу употребити много ријечи, нећу поднијети предлога, нећу подизати тужбу, већ ћу се задовољити ако околности које ћу набројити буду кадре обратити позорност Њ. п. г. министра финансије на економично стање оног мјеста које имам част заступати у овој Високој скупштини.

Кад је страга 25 година Аустрија ушла у царински њемачки сајуз, ондашња влада знала је врло добро да би требало оградити један кинешки зид уздуж динарскијех планина кад би се хћело Далмацију у тај сајуз смотати, и да најогромнији трошак не би био кадар запријечити (криомчарење) контрабанде.

Најпростији разум био би посавјетовао да једно такво земљиште као што је Далмација мора се прогласити слободном луком, као што се је послије, чисто мањим разлогом, прогласила читава Истрија, у чему се је ондашња влада показала с нужде милостива.

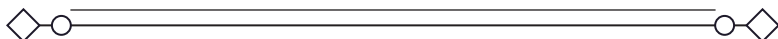
Мијести тога у Далмацији иста влада започела је год. 1850. агитацију против уласка те земље у царински сајуз; она је поставила неку своју комисију која је прогласила Далмацију у царинском послу иноземством, и октроисала неку чудновати царинску тарифу.

Док је Далмација могла своје плодове, као вино, уље, слану рибу, износити у бившу краљевину ломбардо-млетачку на по царине, уживала је неку накнаду међу износом својих плодова и уносном туђих. У то вријеме уље и вино пуљешко на млетачком тргу нису могли нашим од штете бити, јер су онда Пуљези били у Млецима странци, а ми домаћи. Но данас су се ствари жалибоже тако промијениле да смо ми постали у Млецима туђинци, а Пуљези својта. Тако она накнада о којој сам малоприје говорио већ опстоји у мањој мјери, а терети грацки који товари наша вина и уља у свим градовима цизлајтанским ту накнаду сасвијем уништују. Тако долази да овог мало наших плодова, који су једини наш износ, бивају свудкуд сматрани као страни плодови.

Сад кад се ради склопити с Краљевином Италије нови трговачки уговор, морам живо препоручити гг. министрима финансије и трговине, да учине како би далматински плодови у Италији били примљени на најугоднију царинску мјеру, а то им чисто неће тешко бити, кад се промисли да данас мукте и бесплатежно Талијанци бродаре по нашем приморју, рибају и друге радње воде, великом штетом наше трговачке морнарице и наших рибара.

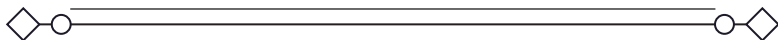
Но ако је било немогуће окружити Далмацију гвозденим обручем како би силимице ушла у царински сајуз аустро-њемачки, што ћу да речем о Боки, об онеме маломе земљишту које лежи

такорећи у чељусти Херцеговине, Црне Горе и Албаније, које се не тиче осталом Далмацијом, но сухопутник мора прећи преко турске Суторине кад иде из Котора у Дубровник. Ако је на овом свијету мјеста које има право бити проглашено слободном луком, то је чисто и неоспорно Бока которска.

Но мјесто слободне луке и у Боку се увела она чудновата тарифа царинска о којој сам малоприје говорио; укинула се дација прелаза или транзита; хћеде се раздвојити Боку гвозденим плетером од Херцеговине, Црне Горе и Албаније, и тако се је подигао без користи неки зулум и поуцкао се народ на криомчарење. И заиста та је царина зулум кад држава прима годишњег дохотка око 10 тисућа фиорина, а троши на царинске уреде и страже готово 12 тисућа. Постркава се с тим кроимчарење, јер почем се је укинула дација прелаза или транзита, сва трговина аустријска прелази у Херцеговину, Црну Гору и Албанију без икаквог терета, пак не би ни све финансијске страже које се налазе у Цизлајтанији биле кадре препоручити да та трговина уђе опет крадимице у Боку, кад би је хтио ко збиља унијети.

Кад је Бока имала срећу видјети први пут у њој Њ. в. цара и краља, бокешке су опћине једногласно потражиле да се Бока прогласи слободном луком. Ја и не двојим да се та молбеница не наводи у рукама Њ. пр. министра финансије. Сад кад се приближава вријеме да се прогледа нагодба с Унгарском, сад кад се одасвуд подигло питање о

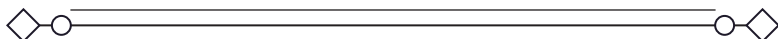

царини, ја би згријешио да не испоручим вруће пр. г. министру ту молбу, једини спас моје домовине.

Ја се нећу данас упуштити у теоретичној расправи јесу ли слободне луке корисне или штетне, много више кад се овђе не ради о једној луци већ о једном земљишту, но се свакако надам да највиши противници слободнијех лука неће ми моћи одрећи ово: да ако је слободна лука штетна једном мјесту гдје постоји, штетнија је онима којим је само у сусје(д)ству. Кад су сношене слободне луке у Трсту, на Ријеци, и свој Истрији, како би се могло самој Боци то одрећи?

Треба ми јошт говорити о једној другој царини и о једној другој чудноватој тарифи. Французи за кратко вријеме свог господарства у Далмацији, уведоше код нас намет на потрошарину (октруа), но су га они били барем ограничили на затвореним мјестима. Неки чиновници усудише се, на примјер у Боки, распростријети тај намет на цијеле вањске опћине, и ја знам људих из тију опћина који су били кажњени као преступници јер нијесу платили потрошарину коју им није закон но чиновник наметнуо. Бива да су неке опћине слободне тога намета, другима им га је наметнуо чиновник, тако да је тежа та разлика но исти намет.

Но има јошт! Тарифа те потрошарине тежа на нужну храну, као на хљеб, на вино, на сочиво, на тијесто, на жито, а не на дивљач, на кокошке, на љуто воће, на ћоколату итд., пак је оптерећен тежак, мрнар, аргатар, а не богата особа која се храни ћаконијама.

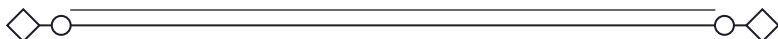
Ја нећу ући у поситну расправу, да не досадим овој Високој скупштини, но ћу само то навести, да она роба што се у Бечу купује у такозване пазаре, по 27 новчића за комад или лакат, код нас долази преко фиорина, због чега за нас Бокеље све је једно купити робу аустринску или инглеску, кад је царина једнака.

Јошт једна друга околност прискаче да позлиједи то жалосно стање. Та царина плаћа се у аустринском сребру. Овај особити новац код нас

је врло риједак, пак га порезници морају куповати на злу цијену, плаћајући у малим мјестима двоструки а кадгођ и троструки прид преко цијене Бечке берсе.

Године 1867, у сједници 10. јулија с овога истога мјеста, усудио сам се упитати ондашњег министра финансије како то бива, пак сам предложио или да се та наредба укине, или да се допусти плаћати царину у карти, дневним придом или, барем, да се провиде државне благајнице сребром, како би га свако могао куповати по цијену Бечке берсе. Министар Беке умрије прије нег' ми на упит одговори. Од тада су се измијенили друга четири, и ниједан ми не одговори. Мислим да ме неће нико с разлогом прекорити да сам захита, ако данас, послјије десет година, питам одговора својем упиту.

Ја сам се радовао читајући јуче у једне мјесне новине напредак у аустринском пучанству. Па сам врло печалан видећи да је једина Бока у назадак остала. Которски срез сваке године губи од свога

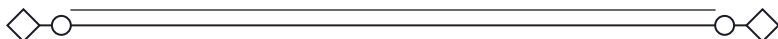
пучанства, јер је селидба на дневном реду. Мислим да Краљевина виртемб(е)рска дала соразмјерно мање исељеника но Бока! Преко тога двије трећине људих од радње находе се у Америци или на мору. Пољодјелство обатаљено, рибање пропуштено, трговина пропала послјије укинућа дације прелаза. Ја не захтијевам да се тај мрски порез опет уведе, но велим да једино слободна лука може Боку спасити и ускрснути њено старинско добростање.

А будући да преко оних 100 хиљада фиорина што прима држава, два пута толико готово приреза примају покрајина и опћине, тако је лако разумјети колико је тежак тај намет сиромашу. Жива је, дакле, нужда да се та тарифа о потрошарини, стара и неправедна, поправи и прегледа.

Знам да су Њ. п. министри, откад се је примио листине финансијалне, знабушиле околности ванредне и непријатне, и да није имао ни времена ни ћефа да се обазре на малу и далеку земљу која ме је овђе послала, но се надам у његовој разборитости да сад неће то изоставити, сад, велим, кад то озбиљне околности захт(и)јевају.

(О соли, пак, г. је Љубиша рекао што слиједи:)

Прођоше двадесет година откад је Висока влада определијелила неку количину соли бијеле на јефтиној цијени за солидбу рибе. То је захт(и)јевала невоља, јер риба посољена тмастом сољу није се могла продати у Трсту и Млецима на оној цијени што се продавала риба посољена бијелом сољу.

Но је Висока влада ограничила на 19.000 ц. ф. то количество и захт(и)јевала да свака опћина каже наприје(д) колико јој треба бијеле соли за солидбу рибе.

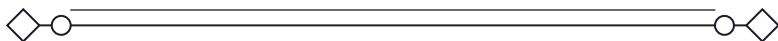
Опћине нијесу могле прорећи колико соли треба, јер обилато рибање зависи нешто од јестаствених а нешто од непознатијех узрока. Догодило се да је многе године била та количина довољна а многе оскудна, кадгод била је доста трећина а кадгод три пута више, а гђегђе и више.

Тако се је случило прошастог љета. Количина опред(и)јељена на тој сврси потрошила се с обилатог рибања у прва два мјесеца, пак је требало брзојавно добити јошт 5000 фунта као за милост. Но и то није било доста пак су рибари морали солити рибу оловљену тмастом сољу или је јошт живу продавати у бесц(и)јену.

Тражило се да рибари купе наприје(д) неколико соли. Но су наши рибари сиромаси који не могу улагати новца у со, у надању да ће рибање бити изобилно, но је већи дио од њих принуђен продавати данимице један дио рибе да купи с њом соли да посоли други дио.

Рибање је у Далмацији таква радиност да јој треба доћи у помоћ и заштиту, другче потонути ће у руке талијанске.

Многе опћине, највиши дио с отока гђе је рибање живо, потражиле су да се дигне ограничење количине, и Земаљски одбор подупро је ту потрошњу и врућом препоруком спровео в. влади.

Данас кад се води расправа о соли, препоручујем Њ. пр. министру финанси, да се удостоји ту молбу услишити, наредивши да се у јавним магазиама нађе вазда толико бијеле соли на снижену цијену, колико би било довољно за солидбу рибе.

Zemljak, бр. 103, 29. XII 1875.

ГОВОР НА ОТВАРАЊУ САБОРА 1876. ГОДИНЕ

Високи саборе! Чесѣиѣа ѣосѣого!

Његово цесарско и краљевско апостолско величанство наш премилостиви цар, краљ и господар, удостојио се сазвати Сабор своје Краљевине Далмације на годишњи рад, којег Сабора сједницу частим се данас отворити.

Ја и не сумњам да ће овај Високи сабор познатом му дјелатношћу и трудољубљем знати окрунити плодним успјехом и ово, по свој прилици, посљедње засједање свог законотворног рока.

Међу предлозима који су навијештени од стране Вис. владе, и који ће бити предани Сабору на уставно претресивање, налази се у првом реду основа законска о увођењу темељних књига. Неуморној ревности попечитеља правосуђа можемо захвалити што ће јошт ове године моћи ступити у крепост тако корисни и давно очекивани закон. Он ће олакшати вересију, чинити да се покрене лежеће благо непомичних добара, и да јефтиним радом оживи радиност пољодјелска и обртна.

Из извјешћа Земаљског одбора имати ће најбољу прилику овај Високи сабор да увиди како су добили превишњу потврду скоро сви закони гласовани у предидућој сједници. Међу овим стоје у најпрвом реду правилници добротворних завода

и благог дјела у Дубровнику, који испуњају неку давну жељу човјекољубља и самоуправе.

Deploro che al principio di ogni sessione debbo soddisfare ad un dovere pennoso sebbene pio, annunciando la soccombenza di qualche deputato. La morte ci ha recentemente rapito un onorevole collega, uno dei rappresentanti il maggior censo dei circolo di Zara, Luigi Mery, che in due diverse rotnate sedette in questa eccelsa Assemblea protandovi i frutti di uno non comune talento ed un corredo di cognizioni politico-amministrative attinte in una lunga serie di servizio pubblico. In segno di condogliaiza prego gli onorevoli deputati di alzarsi in piedi. Наглашујем отвореним XV засиједањем Сабора далматинскога и позивам чланове да скупа са мношћем ускликну трократно: Живио наш премилостиви сар, краљ и господар Фране Јосип I. Живио! Живио! Живио!

Zemljak, бр. 20, 8. III 1876.

О ИНТЕРЕСИМА АУСТРИЈЕ НА ИСТОКУ И О ПОТПОРИ БОСАНСКИМ И ХЕРЦЕГОВАЧКИМ ИЗБЈЕГЛИЦАМА

Није моја намјера пратити г. предговорника Куранда кроз сав лабиринт политичких назора, што је он малоприје изложио надуго и нашироко у овој Високој скупштини, нити сам ја предузео говорити да Вас, господо, забуним пророчанствима и гатањем неизвјесне будућности, него је мој садањи задатак да одбијем оно што је изјавио г. Куранда, да то јест, Аустроугарска држава нема никаква интереса на Истоку.

Говорим искрено да ме је така изјава јако дирнула, јер ја нијесам могао очекивати од једне сиједије главе, која се је толико дуго политиком бавила, шта таква.

Г. заступник града Беча, ако је и хтио заборавити на повјесне традиције Аустроугарске државе, које њу вежу са Истоком од петнаестог вијека, гдје је много крви и новаца потрошила, није барем смио заборавити на интересе трговачко-обртне аустроугарских народа уопће, а својих бирача у првом реду.

Ја нећу да говорим ни о задаћи и начелима књаза Евгенија Савојског, ни о његовим војеним подвизима против навали муслиманског елемента на Европу, нити ћу да говорим о каквом присвојењу

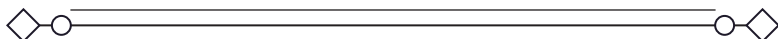

или притискивању, то је г. предговорник сам одбио, него ћу једино да констатујем то, како се озбиљно рећи не може да Аустроугарска нема на Истоку своју цивилизаторску мисију онако као што је има на примјер Русија прам средњој Азији. Оваки морални интерес, што је дакако урођен цару аустринском, а најпаче краљу угарскоме, постоји пак и кад га г. Куранда одриче и нијече.

Осим тога интереса има и други, а то је положај Аустрије а јошт више што има пет милона Југославена својих држављана, који његују најврућу симпатију прам својој браћи на Истоку, симпатију природну, на коју се влада не смије не осврћати.

Заступник г. Демел изволио је нацртати програм укупноме министарству: уздржање свјецког мира и помирење уморних земаља. У теорији то је погрешка. Свој програм мора нацртати иста влада, јер министарство не би било одговорно за неизвршење програма што би им га ми наметнули. Практично пак долази да је први дио таквог програма излишан, јер свако министарство каже у свом програму да жели опћи мир, пак и оно министарство што га најмање жели. Што се пак помирења тиче, за којег не може ни сам султан да појамчи, то би била оружана интервенција или окупација, што ви не желите.

Ја мислим, дакле, да је програм г. Демела неуставан и немогућан. Треба чекати наравни развитак ствари и свршене чине, пак онда претрести понашање и рад министарства, и осудити је ли оно

упутно или неупутно радило, једном ријечи треба му оставити цијелу и неограничену одговорност замршеног посла.

При вијећању о ђошћорама бјејунцима босанским и ерцејовачким, ђројовори Љубиша овако:

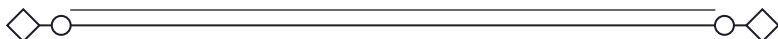
Географски положај оне земље коју се частим заступати у овој Високој скупштини, такође етнографски њени одношаји су сусједнијема покрајинама, уколико ме постављају у стање да познам и изближе оцијеним околности тих покрајина, налажу ми дужност да у овој прилици подигнем мој глас, глас јединог Србина што овдје сједи.

Господо! Ево готова година дана да пламти у Босни и Херцеговини најдивљији и најужаснији рат што повјесница памти, међу оним кршћаном и Турчином што им царује, рат који је проистекао из природне нужде живљења, сигурности иметка, поштења, порода и чистоће божјих домова.

Грдне чете азијатске воде рат опустошења. Плодна Босна остаде листом јалова. Херцеговину претворише дакако у развалине, али њене чете остадоше побједом овјенчане.

Вапај усталих јунака одјекну у најдаље краје кршћанског свијета; њихово је питање бивати или не бивати, њихова ријеч: хоћемо да будемо људи, а не стока, или мријети.

Устало кршћанство у првинам рата остаде без крова, без хљеба, без личне сигурности.

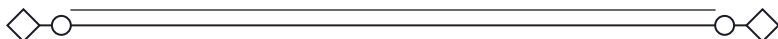
Пушконоше, који се поткрадоше коцу и конопцу, саставе убојне чете, о којих се ломе дивље турске силе, некад страшило просвећене Европе. Многи од њих падоше оружјем у руци на крвавој пољани у боју за слободу, други гњију у ранама и болести, а кршћанске велесиле гледају прекрштених руку, као из тријемова каквог позоришта овај пораз неравних сила посљедоваоца крста и полумјесеца.

Истина је да то ропња умирућег чоека, но колико јада неће он јошт починити човјечанству док испусти дух. Наше потомство неће моћи доста изчудити како су могли људи деветнаестог вијека трпјети такви гад у срцу уљудне Европе!

Грохнули старци, нејач, уопће слабашни спол, што побјеже огњу и мачу, прибјегне на земљиште аустроугарско под закриље најчовјечнијег цара, угошћени просвијећеним грађанством. Тридесет тисућ тих несретњика чепљу далматинско земљиште, по вишем дијелу гладни и болесни, опомињући прошле биједе, свагдашњу невољу, неизвјесну будућност.

Далматинци, премда ни они сами не живе у обилности, пружише милостиву руку овој својој браћи по крви и вјери. Обзири човечности урођени царском дому, такође обзири јавнога поретка принудише Владу Његова величанства да удијелу неку малу припомоћ невољним прибјегаоцем.

Свота у то име потрошена није велика кад се на ум узме мнош прибјеглих и човечности циља, нити ће нико од Вас, господо, мислити да је било

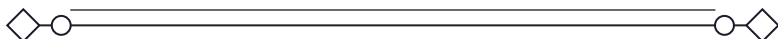
могуће прошле зиме изхранити тај пук су 5 и дотично 10 новчића даном на глави, да није један дио кршћанске Европе пружио милостиву руку.

Кад се претпостави да једна мала и сиромашна кнежевина као Црна Гора ево готово година храни барем толико прибјегаоца колико их се налази код нас, онда се нико дивити неће, да Аустрија је морала, као силна кршћанска сусједна држава, притећи у помоћ несретњим прогнаником.

Данас Влада Њ. в. захтијева од нас непуну милион фиорина на ту сврху. Ја се надам у ваше срце а јошт више у вашу увиђавност, да нећете ни најмање оклевати а да ту своту одобрите, другчије бисте изложили Далмацију ужасноме положају, да храни сама такву хрпу придошлијех, и да дијели с њима невољу као што дијелу душевну бол, а то стање би дакако распуштало ред јавни, економични и морални, о чега се не би могле сад посљедице превидјети.

Но сад постаје питање хоћемо ли ми бити присиљени к овој сврхи принијети нових жртава новчаних у будућности? На то питање ја вам морам, господо, искрено јавити моје увјерење: цијеним да ова данашња потпора како није прва тако неће бити ни посљедња.

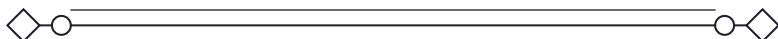
Ни ја, ни ви, пак ни исти сачинитељ реформа у Турској не сматра да је то ствар озбиљна, пак и кад би те реформе и биле написате на једном хатишерифу, или хатхумајуму, или на једнаким дипломатским дописим свију велесица, пак сам

ја зато и увјерен, да они државници који су се скоро купили, бит ће нашли који други лијек, да се опросте једном несносног стања на Истоку, што је апсолутна негација мира и части европске.

Ако се прибјегли одричу повратити у опустошено отачаство, то се даде поправити с тијем, што исти султан није кадар обезбиједити њихове животе – даде се оправдати с крвавијем догађајем у Приједору, гдје мјесто реформа бише поклати обезоружани и мирни кршћани, криви само што су усташка браћа – даде се оправдати несигурношћу истих представника велевласти, као у Салонићу и Мостару; прећераношћу и безвлађем што царује у истом Цариграду, гдје бегови, улеми и софте владају више но султан; страхом који је обузео све кршћанство на Истоку, тако да чекају од дана на дан покољ ноћи Бартоломије; најпослед кад би и животи били обезбјеђени оним што се поврате у угарну отачбину, опет би морали скапати од глади, јер је Босна остала јалова а Херцеговина пропала.

Ово несретње стање ствари по моме особноме уверењу призвати ће нове ускоке и нове госте на нашу земљу, мјесто да се поврате они што су јошт лани прибјегли, зато се ја усуђујем вас на то позорне учинити и, господо моја, приуговорити новим жртвама новчаним, које ће зацџело нужне бити ако Висока влада у споразумљењу осталих сила не нађе лијека томе грозноме стању.

Побољшати садашњи положај ствар је немогућа
и за право рећи сањарија. Турчин не може, нити ће
бити никад шта друго до Турчин!

Рекох и спасиш душу своју!

Zemljak бр. 44, 31. маја 1876.

РИЈЕЧ ИЗДАВАЧА

Са њеких својих особитих разлога Предсједништво Далматинскога сабора нашло је сувишним да у саборници буде стенограф за говоре посланика на српском језику, као што такав има за говоре посланика на италијанском језику. Такова је одредба Саборског предсједништва узроком те се више посланичких говора на српском језику изгуби, дочим свака и најмања ријеч изговорена у Сабору на италијанском језику бива стенографом побиљежена и посље напечатана.

Задарски Срби обративши на то пажњу и дознавши да ће заступник Стефан Љубиша држати говор о законитости свога избора, наравно, на српском језику, заузеше се, те неколицина њих на трјемовима саборнице побиљежише сав говор и по тим биљешкама ево га сада у свијет пуштају.

Сматрајући веома важним и Предлог истог посланика, достављени Сабору 17 (29) тек, јер он у пуноћи изражава жеље свију Срба у Далмацији и Боки которској, они, заједно са говором, печатају и тај Предлог.

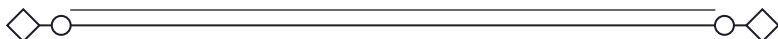
ПРЕДЛОГ СТЕФАНА ЉУБИШЕ, ЗАСТУПНИКА БОКЕШКОГ НА ДАЛМАТИНСКОМ САБОРУ

Видјев посљедњу ставку трећег чланка царске Повеље 26. вељаче 1861. којом се Њ. в. цар и краљ удостојио издати устав цјелокупну царству, а и свакој краљевини и земљи своје државе по један покрајични Ред, која ставка гласи овако:

„Но будући да ми нијесмо коначно ријешили о одношајима државно-правним наше Краљевине Далмације напрам наших Краљевина Хрватске и Славоније, стога неће ни моћ засад ступити у потпуну крепост покрајински Ред Краљевине далматинске“;

Уважив да такво придржање морадоше сматрати као престало већ од онда кад је Њ. в. удостојило се године 1862. наредити да покрајични Ред издан за Краљевину Далмацију ступи у потпуну крепост, и да је збиља од тог дана исти Ред у пуној и законитој дјелатности;

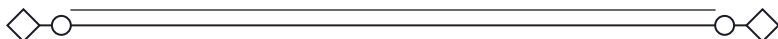
Уважив да преинаком Устава 26. вељаче 1861, која се збила услед основног закона 21. просинца 1867, Краљевина Далмација остаде правно здружена с краљевинама и земљама заступаним у Царевинском вијећу, без никаквог придржавања ни изнимке, и да је *фактично* Далмација свакад, пак и данас заступана на истом Царевинском вијећу;

Уважив да царевинским законом 21. просинца 1867, носећим Нагодбу међу краљевинам и земљама заступаним у Царевинском вијећу с једне стране, и оним круне Св. Стефана, којим посљедњим припадају Краљевине Хрватска и Славонија, с друге стране, није се ни издалека назначило о каковом државно-правном одношају међу Краљевином Далмацијом и Краљевинама Хрватске и Славоније, да од оног времена сједио је свакад у Делегацији аустринској заступник далматински;

Уважив да премда из свега наведеног јасно истиче да је било укинато придржање посљедње ставке трећег чланка Повеље 26. вељаче 1861, ипак ту скоро чусмо изјаву министра предсједника угарског у пештанској посланичкој кући, из које се изјаве види да она Влада, опозвавши се на нагодбу године 1872. склопљену међ Краљевинама Хрватске и Славоније с једне стране, а Краљевином унгарском с друге, држи да Краљевина Далмација само фактично припада вези краљевина и земаља заступаним у Царевинском вијећу, и коју су нагодбу утаначили дотични краљевински одбори земаља Шћепанове круне;

Уважив да у поменутих краљевинским одборима није ни била заступана Краљевина далматинска, о содбини које се располагало, и да дотична нагодба није била никад предложена на одобрење Сабора далматинскога, ни Царевинског вијећа, као интересованим странкама;

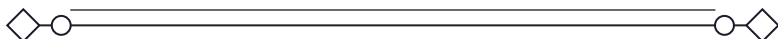

Уважив да и кад би се могле Краљевине Хрватска и Славонија опозвати на сторична права неколика вијека страга, свеђе та права не би се могла протезати никако на земљишта дубровачко и которско која нијесу никад припадала такозваној Троједној краљевини, но су дошла у властитост Аустрији у сили чланака 93 и 94 европског уговора год. 1815. као особине повјесно-политичке неодвисне од Краљевине Далмације, како што су укључиво и признали горепоменути краљевински одбори кад уговорише утјеловљење данашње а не старе Далмације, обухваћајућ поменута два земљишта;

Уважив да је већ пала и да ће све више падати неизмјерна штета на Далмацију с те изјаве министра предсједника унгарског, особито у питањима економско-финанцијалнима што тичу Далмацију, и која се питања претресују у Царевинском вијећу;

Уважив да већина пучанства Краљевине Далмације, а особито она коју се частим овђе заступати, најврућије жели остати и даље у везу с краљевинама и земљама заступаним у Високом Царевинском вијећу као највјернији поданици Његова величанства милостивог цара аустринског, Ћеду којег, славне успомене, добровољно се посветише год. 1796. и 1814;

Частим се предложити, да изволи Високи сабор одлучити:

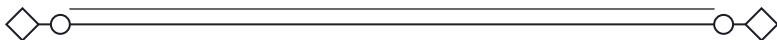

I Изабира се из Сабора одбор, налогом да приреди и на саборско одобрење поднесе најпонижнију основу адресе на Њ. вел. цара и краља, молбом том да се Свијетла круна удостоји милостиво очитовати у Свом одговору на Далматински сабор, је ли посљедња ставка чланка III Повеље царске 26. вељаче 1861. већ била укинута.

II Тај ће се одбор састојати из девет чланова, шест од који(х) бити ће изабрани у истој мјери од трију скупина од којих је Сабор састављен, а остала три од свега Сабора. Придржавам си подробније разложење свог предлога кад се буде о њем претресивати.

У Задру 28. јануара 1877.

Ст. Љубиша

ГОВОР ЗАСТУПНИКА СТ. ЉУБИШЕ

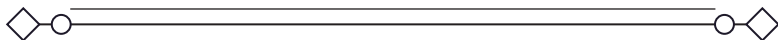
Високи саборе!

Мислио сам озбиљно пристоји ли ми се говорити у овој згоди, у којој се претресива избор заступника вањских опћина бокешких. Прије свега требало ми је промислити колико је неугодно бранити своју парницу, пак и на то, заслужује ли сама ствар толико напора, и не би ли било боље поћи шетати на оваки красни дан. Но пошто ми Унутрњи правилник не брани ту обрану, цијеним да бих скривио уставним начелима уопће, а својим бирачима одвојено, кад не бих потрошио неколике ријечи о свом избору.

Истина је жива, да сваки збор има право претрести до један избор заступнички, јер не може бити равнодушно збору знати је ли у њем заступан законито до један изборни срез.

У томе јесаборски закључакодлучани неопозив, нема утока, нема призива, зато и мним да треба Сабору двоструке разборитости и непристрасности, да и он сам не подлеже неком другом суду, који други суд, ако и његове осуде немају вршујуће моћи, а'но ипак сачињавају повјесницу земље, а тај се судија назива *ојће мњење*.

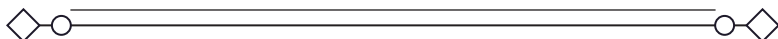
Није довољно рећи једном заступнику: ми те шаљемо твојим бирачима, пак ако те на ново изберу, тот га њима! Из такве одлуке проистекле

би штете различног рода, једна, дангубицом у вањским опћинама, наипаче код сеоцког свијета; друга, што се свакијем избором издрма јавни поредак и мирни житак грађана, а раздражују се, страсти личне и страначке, које жалибоже оставе дубоке тражине мржње и једа; трећа пак, што је тај изборни срез осуђен на дуго вријеме лишавати се заступства у Сабору. Таква би одлука могла обродити и неправду. Узмите, господо, да је искључени заступник прошао у избору кроз иглене уши, као на примјер г. Клајић једним само гласом већине (*жаѿор*); пак да му је тај једити глас при новом избору фалио или са смрти, или с осуства бирачева, онда би тај несуђени заступник остао, како се каже, на цједилу. (*Добро!*)

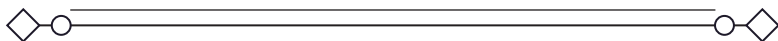
Право саборско на претресивање заступничких избора, по постојећој теорији и пракси, није никаково право *ајсолућно*, но је то право само споредно или *релативно*, јер кад је закон прописао увјете кога да се бира, а и облике како да га се бира, саборска је надлежност на то ограничена, да развиди јесу ли се при дотичном бирању заслужили или не ти увјети и ти облици, пак да се изусти о законитости или незаконитости избора. Није дакле истина оно што се овђе скоро рекло да је бајаги Сабор *Пороша*!

Кад би, напротив тију начела, Сабор имао право да искључи самовољно кога му драго заступника, то би право до тога довело, да би немогуће било имати мањине у Сабору јер би већина једног и по

једног заступника мањине искључила, пак онда с мека душека покликла: *Ево нас, браћо, дома!* А кад би то био највиши удар бирачкој слободи у сваком збору на свијету, у нас био би погибелџан; јер дочим је Земаљски одбор, који је душа Саборова, одабран од скупина или *курија*, саборска већина за посјести сва четири сјела у том Одбору, искључила би хотимице у свакој скупини толико заступника, колико би довољно било да претвори већину у мањину с чега би протекла нечувена неправда, да саборска мањина, која се налази у већини у неким скупинама, остане без преставништва у Земаљском одбору. Шта би рекао славни Стиард Миљ да то чује? Таквоме праву прилагодила би се стара она пословица: *Sic volo sic iubeo etc.* пак, и она наша: *шћо желим шћо шворим.* (*Одобравање.*) Тад би виђели преокренута начела земаљског устава, најпростије правде и правце; виђели би гдје је слободу замијенила распуштаност, закон самовоља, здрави разум нездраво чувство, а тисуће порезника остале би без заступства и порабе уставних слобоштина, док би их невоља пригнала да попуште и да пошаљу овђе особу угодну саборској већини, кад таква не би ни уживала њихово повјерење. (*Тако је!*)

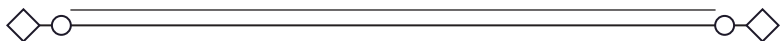
Помињем се, да сам страга неколике године чуо у овој истој дворани рећи сједоглаву, прам којему ме веже особито штовање, приликом претреса изборног једног вањског заступника: „*Ја ја нећу!*“ Жалио сам дубоко ону изреку, много

више, јер је протекла из устију човјека, који је овђе уживао неки ауторитет. Но поштовани старац, по свој прилици, видећи слабоћу објективних разлога, наведених од Одбора претресаца, и да се за њима крије тајна Одборова намјера да искључи изабрану особу, мислио скротити своју савјест кличући: „*Ja ĩa neћu!*“ и тако претвори себе заступника у простог *їоройника*.

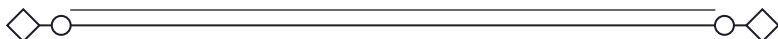
У Француској, послије такозване владе страшила, био је послан на законотворну скупштину клерикал Сант-Андре, а скупштина под изговором да је он с поповима узмутио свој изборни срез тек да буде изабрат, искључи га, – пак ви знате какве зле посљедице падоше на ону земљу с те самовоље! – Но да риба у домаћој повјестници нашег доба; сјећам се кад су одавде била проћерана два заступника Макаранина под изговором, мислим барем за једнога, да није чауш потписао примнице позива на биралиште, а уистину с лична узрока, што је један од њих у својој младости припадао омладини италијанској, а други што се усудио прилагодити ондашњем добу неки комад римске повјести, – пак су одонда почели кобни дани по ону већину; јер није само етично, но и политично, да колико је год једна особа или једно друштво снажно и моћно, треба му да је двоструко скромније и разборитије, јер потчињену слабићу не остаје другог ухвања да ускрсне, до у злоупотреби силеџије. (*Исїина!*)

Рекох да је право саборско у претресивању изборном споредно или ви *релайивно*. Оно

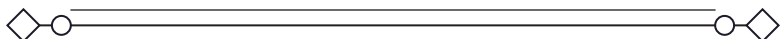
претресивање може очитовати узроке *субјективне* и узроке *објективне*, како се покажују законске мане или у особи изабраној или у поступку изборноме. Што се тиче *субјективности*, довољно би ми било рећи да смо нас два заступника бокешких опћина овђе ушли улазницом, коју нам је отпустио намјесник, и која претпоставља да против нас нема личних ускорака. Но Одбор претресача није ни рекао да ми двојица не уживамо аустриско држављанство, није рекао да се не налазимо у пуној пораби изборног права, није рекао, жалибоже, да смо младољетни, није рекао да смо под истрагом или *конкурсом*, а док то не рече и не докаже, не могу ни мислити да би код разборитих људи, код законодатеља, вриједиле мржња или љубав лична, јер Сабор нема, нити имати може, над својим члановима право надзорништва или ви *синдиката*, ни право очистителна бирука или ви *scrutinium purific.*, ни право на такозвана питања тијела или ви *questio corporis*, јер заступник нема врх себе другог судије, осим својих бирача за своје политичне назоре и за свој политични рад; они га хвале или куде, они су њему једина узда. Сабор нема над заступником друге стежне власти осим да од њега захтијева, да се држи у границама устава и пословника унутрњег. То су увјети, без којих ја не могу ни мислити на независност заступничку.

Била би простачка мисао, та да се тобож искљученој особи наноси тиме каква бесчаст. Напротив, код образованог свијета та би особа

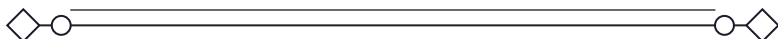
била почашћена с неоправданог искључења, јер би Сабор таквим поступком показао да се те особе боји, а бојати се једног човјека не би било по Сабор најдичније. (*Живахно одобравање.*) Ко би био дакле увријеђен с неоправданог искључења? Био би увријеђен устав, слобода, бирачи, пак и исти Сабор. Под другим видом, сваки онај који би гласовао за неоправдано искључење, погазио би свечано обећање, које је положио при првом уласку у ову дворану. Осим тога створили би се примјери за будућност; раздражиле би се страсти, од којих се, жалибоже, пуштамо лако занијети; саблазнили би добри наш народ, који ишчекује да му одавђе гране сунце правде, разборитости и политичне зрелости; једном ријечи неправедно искључење злом би ударило на јавни морал; а ви сте доста мудри и освијесни да се пуштите занијети. (*Врло добро!*)

А сад прелазим на објективне узроке, наведене од Одбора претресача. Они су тако танашни и решетави, да се кроз њих прозире узрок лични, који се не пише, но чује. Богами, било би дичније Одбору да је рекао као они сједоглави „*ја ја нећу!*“ него да ствара куке за муке, да зачари стрепеће савјести, и да баци пуне прсти праха у очи пуку. Ти разлози или за боље рећи ти неразлози неће, вјерујте, проћи за добар новац, колико ли ни они којим су се искључили некада заступници Макарани. Оно искључење овјенча она два заступника вијенцем народних мученика, пак ипак Сабор их прими домало оба побједоносна. Такве вијенце ја не бих

никому плео, а камоли политичном противнику; не бих му их плео да свијет не помисли да га се бојим, не бих му их плео да му се свијет не клања и обожава, не бих му их плео стога најпосље, да његов лик не краси и најскромније колибе.

Но какви су узроци наведени од Одбора претресача? Прије свега треба да претпоставим један низ факта који ће показати *іенезиз* двају утока и Одборова извјешћа. Дан послјије мог избора, *ћ. к.* равнатељ Гимназије которске Зоре, налазећи се у његовој званичној соби господа начелници Котора и Будве, понудио је првOME 42 гласа, од којих рече да располаже у бирачком котару града Котора, кад би се он обвезао најприје, да ће гласовати за искључење Љубишино; но племенити човјек одби такви срамотни пазар. То ми је посједочио исти Зоре с чега закључујем, да је донекле истинит глас што се просуо одма за мојим избором, да су се бајаги многи заступници подухватили прије свог кандидовања, да ће гласовати у Сабору за моје искључење. Ту скоро *ћ. к.* инженер *Слаге* добио је налог од једног заступника (који се хвали да му је у џепу већина саборска) да пође у Боку и тамо да проспе писма и поруке, да се утоци опреме на Сабор, и по мом искључењу да ме више не бирају. И ти сиромашни чиновници, који су се довукли у Боку трбухом за крух, сјеју кукољ и распру међу пучанством мирним али *мучним*. Окупљен Сабор 15. текућег, били су дан прије предани изборни списи Предсједништву, и дознавши се да нема

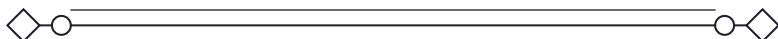
утока против избора опћина которских, брзојавило се из Задра 15. јануара, да се пошљу барем од стране опћина Ерцег Новога и Доброте, које су при избору остале у мањини, пак барем и онаких какве је приредио ђ. к. порезни чиновник *Каменаровић*; и збиља 16. истог мјесеца дође на Предсједништво саборско брзојав, да ће утоци бити одма предани на пошту. Стилистика брзојава не дава ни двоумити, да се не говори о уговореном послу, а имамо у тому доказ, што су оба утока једнаци с ријечи на ријеч.

Претрес овога избора могао се обавити у сриједу прошлу, а на шест дана послје, с чим се нанијела покрајинској заклади штета од 1.000 фор. наднице. (*Лијејо!*)

У свом извијешћу Одбор претресача говори о *сумајкању, о нејравилностима, о незаконитостима*; обичне *фразе*, кад фале конкретна факта. И ја се понешто разумијем о изборима, прегледао сам највишом помњом списе изборне и нађох да се *формалностима* задовољило педавом изобилношћу.

Налазе се све објаве и сви позиви, ако су и ћирилицом написани и искривљено зар калиграфијом, како опажа Одбор.

Оба уточника била су чланови комисије изборне, пак да је било погрјешака, они би то примјетили у изборном записнику, а кад нијесу примјетили, то ће рећи да погрјешака нема. (Добро!) Не чудим се члановима Одбора *Чинирији* и *Ивелију*, који будући били моји нападачи 13. марта, морали су гласовати, ако и не за укинуће изборног

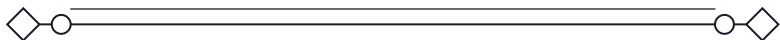

поступника, а 'но за моје лично искључење. Не чудим се ни члану Љубићу, који мора принијети јошт доста покорe, да му нови пријатељи забораве што је био Земљаковић, или ви од владине странке. Али се много чудим младому одвјетнику Ивчевићу, којегa сам досад налазио довољно савјесна; морам мислити или да није читао списе, или да се пустио у клубу мађорисати.

Сами један чин наводи Одбор, а тај је, да три бирача грбаљска нијесу имала право гласовања, и тај чин био би по Одбору од претежније одлучности, јер је један од њих младољетан, а други, јер стоји у Котору и гласује у велепорезнике, а за трећег, јер се говори да је Которанин.

Но срез бирачког окружија которског у вањским опћинама састоји се из 61 бирача, а већина из 31. Дошли су и гласовали 57, од којих 42 за мене а остали се 15 гласова просули, – они бајаги што су утоке послали. Ја сам добио дакле више од двије трећине гласова свију бирача, а мој друг, час. Томановић 27 у трећем покушају. Ја бих могао дакле даровати једанаест гласова, али не дао бог своју браћу бираче да кому дарујем. (Живахно одобравање). Да се дакле и одбију три грбаљска гласа, мени би још преостало осам гласова. Ово је ауторитет математични, а остало су празне ријечи.

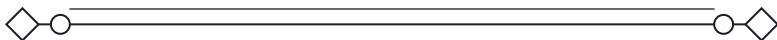
Но није истина да је законито доказано младољетство Вукотића, јер да је он младољетан, не би му срезни капетан испустио улазницу на биралиште. Капетан није парок, ни његов брзојав

еванђеље, дакле фали законитог доказа да је Вукотић младољетан (Добро). Преметао сам све изборне списе велепорезника, и не могах наћи да је Иво Мариновић гласовао у томе котару изборном, ни Војин Бућин у грацкоме. Ова два бирача живе страном у Котору, а страном у Грбљу, гђе су им добра и куће и гђе су записани као бирачи. Није истина да не могу бити бирачи одабрани они порезани Грбљани што живе у Котору, јер § 51. изборног закона, ако искључиво тражи да први бирач бира гђе станује, укључиво допушта да други бирач може бити изабран без обзира на стојбину. Али ја опетујем, да су та три гласа сувишна, јер ми их јошт преостају 8. (*Огобравање.*)

О тешким нередима и догађајима, о којима натукује Одбор претресача у свом извјешћу, да су се случила тобож при том избору, остављам да му одговара владин повјереник, јер сам читао брзојав намјесника на министра унутрашњег при расправи о Бајамонтовом утоку, да је свуд при изборима владао ред, мир и потпуна законитост, а у Боци то је тако вазда и бивало при изборима.

Одборово извјешће навлаш је празно. Оно не докажује ништа, а то је хотимице и смишљено урађено, како ће посље затвора расправе г. извјеститељ рећи и навести шта му драго, јер мени по затвору расправе није допуштено говорити, ни његове измишљотине побијати. (*Тако је!*) То лукаво извјешће остати ће као споменик археологичног парламентаризма данашњег Сабора, да се потомство диви и уклиња!

Не преостаје ми дакле, но један сами лијек, а то је да предложим: „Нек овај Високи сабор изволи повратити Одбору претресачу изборне списе двају заступника вањских опћина бокешких, с налогом да у свом извјешћу на Сабор назначи, у којим опћинама, или опћинским одломцима, нијесу били проглашени именици бирачки; у којим нијесу били достављени позиви на бирање; и гђе се налазе *искривљења* и *нејравилности*, о којим натуца“, а то да се види, кад би истините биле, колико су упливне и одлучне те мане у најзадњем испатку бирања двају заступника. (Одобравање.)

Но преко материјалних доказа, на којим се оснивати мора свака осуда, и што нијесу у Одборову извјешћу ни назначени, камоли очитовани, у политичким питањима ове врсте, пазити је највише на умни доказ, на унутрње увјерење, на моралну вјеројатност, је ли, то јест, била слободна воља тог и тог среза бирати тог и тог заступника. Што се мене тиче, ви знате лијепо, моја господо, како су Бокељи мене бирали шест пута у шеснаест година; ви знате лијепо на који мој рад опочијева повјерење, којим ме часте моји јуначки земљаци; ви знате како тај рад сачињава мој највиши понос код уљудног свијета, а мој највиши гријех код личних противника. Бока занемарена и запуштена прам својих сретних сестара – као што чујемо у причи Златунице и Пепељуге, – није хтјела, ни могла спуштити се на поље велике политике; а да је хтјела, најпрви би јој задатак био уговорити с

Дубровчанима, да не шаљу никога на Далматински сабор. Да је Бока мене вазда бирала, и да ће ме опет бирати, о томе су увјерени и тога се боје и они исти људи, што јој рат објавише у свом органу, у којем читоваше да Бока не припада Далмацији. (*Живо одобравање с шремова.*)

Показао сам обло и бистро да нема никаква законита узрока, ни субјективна ни објективна против избора заступника бокешких вањских опћина, а сад ћу тихо и без срџбе развиђети има ли против моје особе барем *моралних* узрока, који би могли оправдати моје искључење из Сабора.

Јавна је тајна, да су узроци мог искључења осваде мојих злотвора, које су раструбили на сва четири краја свијета и којима сам сматрао испод мог достојанства гђе друго одговорити него овђе, очи у очи. (*Добро!*) Ја сам дакле био освађен:

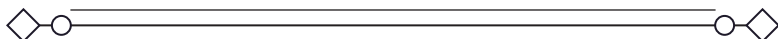
Прво, што ме је тобож народ осудио;

друго, што сам издао народну странку;

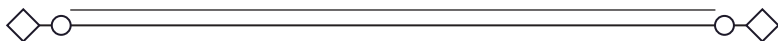
треће, што сам се продао министарству Ауерсперговом; и

четврто, што сам радио и радим саставити народно-уставну странку у земљи.

Ја не знам, душе ми, који ме је народ осудио, но знам који ме је народ похвалио и одобрио мој политични рад, а то су моји бирачи, моја браћа Срби бокешки. Но ако је кога народа збиља осудио то је чисто оне, који су мене напали на Сабору 13. марта п. г., од којих половина пропадоше у посљедним саборским изборима. (*Живо одобравање на шремовима.*)

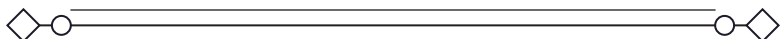
Ја нијесам никад припадао народној партији (*велика жамор*), но од Косова припадам оној несретњој, али јуначкој и поносној народности српској, којуштују и уважавају и њени исти душмани. (*Живо и дугоштрајно одобравање на штремовима!*) Ријечи „народна сџранка“ немају никаква смисла, ни политична, ни етнографична, и било би смијешно да који Француз или Њемац у својој земљи рече: ја припадам народној странки. Но у Далмацији, у земљи обилатој изнимкама, жалибоже, те ријечи имају смисла, дакако жалоснога смисла! Под именом *народне* странке стоје они бјегунци, што побјегоше застави аутономашкој или с личне мржње или користи, или што тамо нијесу нашли довољне паше својему славољубљу; они што су амо тијелом а онамо душом; они који нити знају ни уче народни језик, они што мрзе повјесницу, сој и обичаје народа нашега; они што се нијесу постиђели ономадне у овој истој зборници назвати своје бираче, храбре Љечевићане, с презрителнијем именом „Морлаки“ (*Жамор на десној; одобравање на штремовима.*) То ти је, моја господо, народна далматинска странка, којој ја нијесам, ни Бог судио, никад припадао. (*Сџрашно одобравање и смијех.*) То би наличило, као да ко рече: ја не идем у цркву нити се кад Богу молим, нити се крстом крстим, дакле не могу рећи право да сам хришћанин, али ипак могу рећи да припадам хришћанској странки. На част му било! (*Велики смијех и одобравање.*)

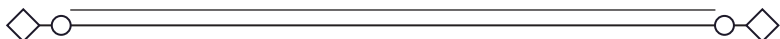
Био сам грубо оптужен, да сам се продао министарству Ауерспергову; но то не вјерује баш нико, пак ни они исти напасници, који ме нападоше 13. марта пр. год., и који тек ме освадише, потрчаше у намјесника стрављени и полак мртви, да му се оправдају и извине, говорећи, да њихова намјера није била да увриједе Владу, но мене самога. Но, за милога бога, кад би истина била, да сам се продао, ја не бих више крив био од министарства, које ме је купило, – а кад трговце раздвојише, већ онда показаше да исти они не вјерују тој потворштини. Но разлика која пролази међу мном и министрима та је, да они заповиједају оружаном стражом, а ја не носим ни бритве. (*Добро!*)

По њима ја сам се бајаги продао у трипут; првом кад сам сампети заступник на Царевинском вијећу гласовао за закон о изборима за невољу; другом, кад сам опет сампети гласовао након године за закон о изборној преинаки; напосред трећом, кад сам почео заводити у земљи народну уставну странку.

Што се тиче гласовања о изборима за невољу, био је нам петорици ортак и пострекач у том гласовању сав Народни клуб задарски, – ево како. Кад смо ми петорица год. 1870. били од Сабора изабрани као заступници саборски на Царевинском вијећу, *Клуб народни* везао нас је с неким императивним мандатом, или ви ужем, да не смијемо гласовати у политичка питања већ договорно с Народнијем задарскијем клубом. Кад

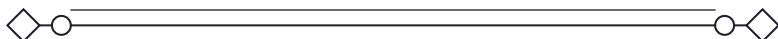

је након двије године Влада донијела на расправу основу закона о избору за невољу, нас је петорицу задарски *Клуб* областио, да гласујемо за ту законску основу и наши гласови одлучни бише, да спасе тај закон и министарство Ауерспергово. Да ми нијесмо гласовали, министарство шћаше пропасти, јер законска основа не би примљена била су двије трећине гласова. А кад се на нас пет подиже страшна зуја кроз новине и кафане, народни задарски *Клуб*, мјесто да нас брани својим органом, подби уши, поче тајно да се од нас личи, чекајућ и вребајућ угодну прилику да нас напане осамљене. А кад након десет мјесеци сакупи се у Задру *Клуб* саборске већине, на мој предлог би одабран одбор петорице, да развиди и осуди јесмо ли нас пет заступника на Царевинском вијећу с договором Задарског народног *Клуба* добро урадили што смо с нашим гласовима спасли министарство, пак ако осуди Одбор да смо зло урадили, да ћемо нас пет положити пуномоће, ако ли пак осуди, да смо добро урадили, онда нек се то одобрење саборног *Клуба* прогласи *Народним лисћом*. Одбор петорице по строгом испиту, и пошто је прегледао све дописе и брзојаве који су слиједили међу нама петорицом и *Клубом* народним задарским, поднесе народном саборском *Клубу* своје извјешће, по којему *Клуб* одобри потпуно наше гласовање и нареди др Клајићу, предсједнику обојих *клуба* да прогласи тај закључак *Народним лисћом*, што и он обећа да ће урадити одма. Но пошто се *Клуб* разиђе, др

Клајић мјесто да испуни своје обећање, одржи ријеч задану, да изврши клубову наредбу, – закопа оно одобрење у највишу дубину, сакри га народу, како се неће знати да је солидаран с петорицом у животном и одлучном гласовању за закон о изборима за невољу (*Чујше, чујше!*) Вићећемо напријед, који су узроци побудили др Клајића да тако поступа. (*Чујмо! Чујмо!*)

Но прије нег' се *Клуб* разишао, на предлог др Клајића, он закључи, да се нам петорици спушти веза императивног мандата, и да можемо унапријед гласовати слободно без договора са задарским *Клубом*, а то се навлаш предложило и закључило уочи изборне преинаке, како ће се задарски народни *Клуб* од нас петорице личити. (Ох, ох!) А кад петорица гласоваше за закон о изборној преинаки, задарски *Клуб* подиже у земљи противу њих страшну и нелојалну зују. (*Ойће нејодовање.*) Сад знаду и дјеца да закон о изборима за невољу био је пролазник закону о изборној преинаки; да је био королар и сљество првог закона, јер без овога не би била никад прошла изборна преинака, дакле, ко је био ортак у првом гласовању, био је наравно ортак и у другоме. (*Тако је!*) Знаду и најпростији, да би лудо било не гласовати за закон о изборној преинаки, гђе су Влади били сувишни наши гласови, кад смо већ гласовали одлучно за закон о изборима за невољу, гђе су наши гласови сачинили већину. (*Исџина жива!*) *Ггје је љошла сјекира, џу нек иде и држало.* (*Тако је!*) Је ли дакле искрено с

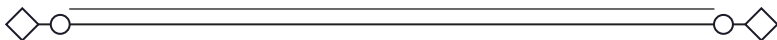

петорицом поступао народни Клуб, лако је свакоме осудити; викао је и узбунио земљу, очарао народ, просуо најлуђе измишљотине против петорице, зашто нијесу спасили барем држало, кад је бијес понио сјекиру! (*Живо одобравање!*)

А сад идем да кажем чему сва та пожња треска и бука на петорицу. Клуб задарски кад је нас пет овластио да гласујемо за закон о изборима за невољу, нареди нам да тргујемо с Владом и назначи поименице цијену те трговине. (Ох, ох, чујте!) Но нас петина цијенисмо да је испод нашег достојанства пазарити поштењем, пак међу се рекосмо: наша је земља сиромашна, не може да се спушти у велику политику, приближимо се Влади, као коме је невоља, пак кад Влада види нашу наклоност, доћи ће нам сама у сусрет и лијечити застареле ране сиромашне наше отаџбине.

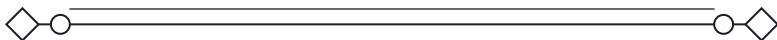
(*Живо одобравање.*)

Истина да нам Влада није дала све оно, што су многи жуђели, али је дала оно што је свако желио, а то су закони о жељезницама далматинскијема, о уређењу Неретве, што је годину прије било лудо и надати се; дала је одредбе о пораби народног језика у јавном животу, у печатима, грбовима, натписима и бланкетама званичним. (Истина!) Ако нијесмо били сретни виђети др Клајића државним вијећником, ни поштеносца попа Пулића дубровачким бискупом, како нам је био наредио народни задарски Клуб, као цијену нашег гласа, то су дакако личне жалости, за које свијет не проплакне. (*Живио и дугоијрајно одобравање.*)

Истина је и то, да нам Влада није испунила све оно што смо од ње разлогом ишчекивали, али ко је томе крив? Моји су нападачи тому криви, који се баве политичним дилетантизмом; они су криви што је Влада почела штеђети новац у Далмацији; они су криви што се изјаловише народна најбоља надања; они су криви што су насијеле у Бечу основе и предлози нашег витешког намјесника, они су криви што су утонуле многе наше правце, које бог зна хоће ли, или кад ли већ на површину исплутати. (*Истина! Нејоговање.*)

Да сам настојао и да ћу настојати и напријед саставити народно-уставну странку у земљи, не само што не нијечем, него се с тијем и дичим. Та странка већ постоји и ви ћете брзо сви, или виши дио у ње коло, ако већ нијесте и данас. Кад Чеси не дођоше године 1870. за вријеме министарства Потоцкога на Царевинско вијеће, да начине двије трећине гласова, које су нужне за уставну преиначу; а кад се *Хрваџи* нагодише с Маџарима г. 1872. без нас а о нама, рекох: ова господа нијесу нимало искрена, но себична, – и онда престадох бити *федералиста*, за не бити оцоубица, јер би Далмација пропала, кад би се налазила сама по себи у *федералистичком* сајузу *цизлијавскоме*. А кад сам престао бити *федералиста*, престао сам бити и *анекциониста* с Троједницим, јер како данас ствари стоје, то би било убитачно мојој отаџбини. (*Живио!*)

А кад ми рекосте да сам се продао, зашто ми не рекосте како и за колико. Моје ми вјере, нити сам се ја продавао, нити ме је хтио ко куповати. (Смјех.) Од министарства данашњег, којему моји нападачи рекоше да сам се продао, ја нијесам добио ништа: ни биљежништва, ни витештва, ни предсједништва Сабора; а под никаком владом – ни пенсије, ни штипендије мојој дјеци, пак ме није учинио ни *конџом*, ни каквим *вијећником*. (Живо одобравање.)

Рекао сам прољетос у Пешти своме цару и господару, а сад понављам пред Богом и пред људима, пред врсницима и потомцима, да се ниједан члан Ауерспергова министарства не може похвалити да сам га ја, Стефан Љубиша, никад молио ни препоручио му који свој особени посао; јер кад би моја дјеца, плод моје утробе, жељела хљеба, ја бих стао на раскршће, зажетих очију, а пружених руку, и просио за љубав божју, али не бих издао своју домовину, ни потписивао примнице незаслуженијех надница и мировина. (Живо! Дујошрајно одобравање на шремовима.)

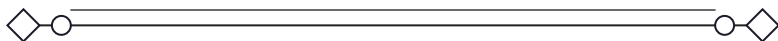
Сјећам се да сам у шеснаест година свог парламентарног живота, у којем ми је прошао цвијет моје младости, доста пута додијавао бечкој господи, за цркве и манастире, за школе и заводе, за путове и поште, за удовице и сирочад, за мировнике и ученике; али је пакосна лаж, биједа и напаст, да сам се пуштао ма од кога митити, или да ме је ко радио митити. (Оиће одобравање на шремовима.) А

што сам био прекорен да сам се обогатио подузећем жељезничке грађевине, тај посао да је иоле траљав, или недостојан, како су ми рекли, не бих имао част гледати на потпредсједничкој столици саборској господина Тригара, мог ортака у том предузећу (*Добро! Тако је!*) Ја сам, ја см, 4. фебруара, год. 1874. четири дана пред што је Њ. в. цар и краљ отпутовао к Петрограду, у страхопочитању рекао, да ће му тамо брзојави стићи како му вјерни Далматинци од глади умиру, а он се удостојио наредити сутрадан својој влади, да поднесе на уставно претресивање основу законску, да се дозволи милион фиорина за приправне рађе жељезничке.

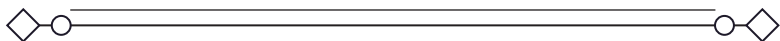
Ја сам у те рађе изгубио доста хиљада фиорина с мојим ортацима, пак ми онда нико не рече да је то мито, нити ме пожали, већ се многи у шакама смијали (*Найџџа љажња.*) Онда сам морао ризиковати и даље, пак ако ми се срећа боље осмијехнула, то је била поштена, слободна и јавна трговина, а наше друштво најјевтинији понуђачи. (*Истиина!*) Сама злоба и завист могла ми је то у гријех уписати! (*Тако је!*)

Ја знам да ви мене не трпите, јер сам Срб народношћу, а православан вјером. (*Тако је, џако је! – вика на џремовима.*) Но излазећи одавде тјешим се мислећи, да остављам у Сабору младијех сила, г. Вујатовића и Симића, који, ако их је Српкиња задојила, знати ће бранити законита права своје народности и вјере, а ја ћу им с тремова рукама пљацкати. (*Живо и ојџшовано одобравање на џремовима.*)

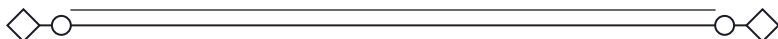

Заушница морална, коју ви мислите мени облијепити, ранити ће племенито народно чувство моје браће Бокеза, који нијесу навикли примати заушница (*Живили!*); а ја, којему је српско знамење упечаћено на челу, бранити ћу погажено право и слободу, док ми под грлом куца. (*Сїрашно одобравање и викање „Живио“, које шраје више минуша и уїркос ѓредсједничкої звонцеїа и редарсївене сїеїе.*)

Но има јошт један узрок за којег ћу бити искључен под тероризмом људи, што их савјест тишти. Ономадне био је у Сабору одабран Одбор, који ће бајаги прегледати рад Земаљског одбора. У *шeорији* такви Одбор нема смисла, а у *їракси* има тер какви тешки смисао. У *шeорији* не може бити тога, гђе не постоје одношаји правни међу пуновластитељем и пуновласником. Посљедни Одбор земаљски нијесте ви бирали, нити је он дужан вама рачуна дати о свом раду. Да је то истина жива, доста је промислити да би се могло трефити, да не буде на новом Сабору изабран ниједан члан посљедњег Одбора земаљског, а онда ко би вам рачуна дао, и би ли ви могли судити човјека, што већ међу вама не сједи, пак се не може ни бранити ни правдати. (*Тако је!*) Свака ваша осуда или пријекор не би важио, а ви преко новог Земаљског одбора, којег изаберете, можете ласно виђети је ли било за времена прошлог Одбора злопорабе. У политичком смислу бива, да ако је нови сабор изашао бојом онијех људи, што су прије сједили

у Земаљском одбору, ко би се могао подухватити да му неће одобрити и најгоре злоупотребе? А обратно, кад би нови сабор изашао политичне друкчије боје, ко би се могао подухватити за његову непристрасност? (*Тако је!*) Дакле у *теорији* нема смисла изабрати Одбор претресача. Но у *пракси* види се, да збиља онијем људима што су сјеђели у прошлом Земаљском одбору треба да им се одобри, пошто-пото, њихов траљави рад. Они дакле желе, да се ја одавде уклоним, да им не биштем мане и погрешке, кад дође на дневни ред извјешће Одбора претресача. Због тога сам дужан мојој отаџбини и савјести већ сад објавити неке злоупотребе престалог Земаљског одбора. Прва је та, да су прошле двије године, откад је издушио уговор међу Одбором земаљскијем с печатњом *Народној листи* за штампање одборових и саборских списа, пак га Одбор није хтио обновити новом личбом или ви лицитацијом. Будући да су неки чланови Одборови акционери печатње, најпростија њежност могла их је савјетовати, да прегоре своје особне интересе за ону земљу, коју заступају, а они нанесоше штету од неколико хиљада фиорина земаљској заклади, за обдржати своју печатњу, премда су имали јефтинијих понуда. (*Неіодовање силно.*) Друга злоупотреба састоји у тому, што су, за вријеме мог у Пешти бављења на Делегацијама, ликвидирали и платили наднице оним заступницима, који су писмено читовали дне 13. марта прош. год., да већ неће у Сабор доћи док сам ја предсједник. (*Чујше!*)

Они су шетали по Задру до 20. чекајући да мене цар дигне с предсједништва, а кад се Сабор затвори, одоше кући и примише наднице до 20. марта, као да су пословали, а не чинили да се изјалови засједање на штету и саблазан земље. (*Чујше!*)

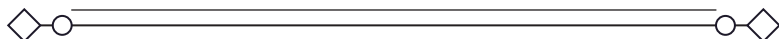
Типури таци и поштењаци узеше не заслужених 600 фиорина зноја и крви сиромашког пука. Трећа злоупотреба... но се бојим да ћу досадити вашој стрпељивости, пак се придржавам други пут изручити цијелу врећу нечувених злоупотреба. (*Говори, њовори, вичу на десној. Казуј све!, вичу на тремовима.*)

Данас кад вам говорим, можда пошљедњом, чујте гласа старог суборца, који је био жртва својих политичких начела још онда, кад је виши дио од вас полазио прве школе. Угушите страсти личне и партајичне; сложите се како ћете нанијети добростања овој сиромашкој земљи, која разлогом то од вас захтјева; пазите да ваше одлуке буду див и образац нашем добром народу, којему примјера законитости треба; а највише чувајте се да не панете ратилком у руке људи сујетних, (*Браво! Живио!*) који у свом занешеном славољубљу заборављају да Капитолијум не растоји од Тарпејске стијене до сами један корачај! (*Живо одобравање и „живио“ на тремовима.*)

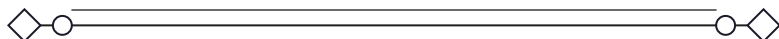

Садржај

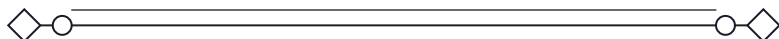
Чланци	5
Општество паштровско у окружију которском ..7	
Чрте народности	23
Зашто је распуштен Сабор?.....	29
Проглас бирачима 1866.	33
La chiesa greco – orientale in Dalmazia.....	35
Како мисле два јужна Србина о грађењу Устава српске кнежевине	65
Меморандум.....	79
Мојим бирачем!.....	95
 Говори и интерпелације	 97
О народном бићу говор на бокешкој скупштини „о Духовима“ године 1848.	99
О потреби да у сабору говори тако да га разумије тридесет хиљада бирача који „parlano slavo“	101
Говор посланика на Царствени савјет Стефана Љубише.....	103
Интерпелација министру правде о народном језику	111

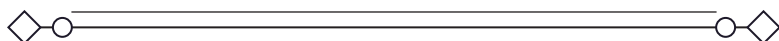
Говор у Царевинском вијећу о трговинској комори у Сплиту.....	115
говор у Царевинском вијећу (31. VII 1862) да Далмација буде porto-franco.....	123
Говор о равноправности језика у далматинском судству	125
„Бокeљи... најволе људе слободне“	131
О уједињењу Далмације и Хрватске	133
интерпелација у Далматинском сабору о правилнику поморске школе у Србини	135
Говор на конференцији о рату против Данске	139
О аутономији Ораховца.....	141
О потреби да се за нове жупничке учионе дода 4.400 фјорина	145
О потреби да бар у прва два разреда дјеца уче на матерњем језику.....	149
Против одборова предлога о језицима у школству.....	151
Против поништења мандата Павлиновићу	153
Против дуализма који одваја Далмацију од остале Хрватске.....	155
Одговор Лапени у дискусији о дуализму	159
Против плаћања царине у сребру	163
Љубишина напoитница.....	167
Интерпелације о народном језику у далматинском судству	171

Предлог да се оснује трговинска комора за Боку у Херцег Новом и Котору	175
Дискусија о закону којим се мијења ранији бирачки правилник.....	177
Против владиног предлога о посланичком имунитету	179
Поново о сужавању посланичких права	181
Против рјешавања спорова о пољским штетама мимо општинских органа	183
Против кандидовања посланика и тамо гдје се тек доселио	187
Тражи да се обезбиједи право на жалбу	189
Подржава Павлиновића да се формира одбор који би за сабор изучавао поједина питања јер се тиме не угрожава аутономија општина.....	191
Против владина предлога којим се умањују права на матерњи језик, гарантована чл. 19 Основног закона о правима грађана	193
Предлог закона о равноправности језика у Далмацији	197
Против заједничког гласања за три језика у покрајини	201
Полемика с Лапеном око вођења записника	203

Протест у име групе посланика што предсједник сабора крши правилник	205
Предлог допуне правилника Далматинског сабора	209
Напомена у царевинском вијећу о домобранском закону	211
О „бокешким пословима“	213
Расправа у одбору о Далмацији	225
Говор намијењен Царевинскоме вијећу приликом расправе о „Бокешком послу“	233
О буџету далматинских школа	243
Допуна предлога о буџету далматинских школа	247
Изјава о полагању посланичког мандата у Царевинском вијећу	249
Говор на отварању Далматинског сабора 1870. године	251
Отварање Сабора 1871. године	253
Захтјев да Царевинско вијеће донесе закон о ослобађању новосаграђених бродова од пореза за пет година	255
Говор на завршетку рада Сабора 1872. године	257
Говор на отварању Сабора 1873. године	265
О сазиву и затварању Сабора	269
Трошак за градњу путева у Боки и Далмацији	271

Говор на отварању XIII засиједања Сабора 1874. године	279
Предлог да се Земаљском одбору одузме право да крши одлуке општинских вијећа	281
Предсједник Сабора поздравља цара у Задру 1875. године	287
Говор којим је предсједник Земаљског одбора поздравио цара при растанку на Вису	289
Отварање редовне школе у Мајинама и помоћних одјељења у Поборима и Брајићима	291
Говор на скрадинској изложби	293
О царинским проблемима Далмације и Боке и о соли	295
Говор на отварању Сабора 1876. године	303
О интересима Аустрије на Истоку и о потпори босанским и херцеговачким избјеглицама	305
Ријеч издавача	313
Предлог Стефана Љубише, заступника бокешког на Далматинском сабору	315
Говор заступника Ст. Љубише	319

Сабрана дјела Стефана Митрова Љубише

Књига 4
Говори и чланци

Уредници
Радомир Уљаревић
Мила Баљевић
Александар Јерков

Издавачи
ЈУ Народна библиотека Будве
Ободско слово, Подгорица
Штампар Макарије, Београд

За издаваче
Мила Баљевић
Дејан Мићић
Мирослава Уљаревић

Дизајн издања и илустрације
Наташа Матовић

Прелом текста
Дарко Ђуровић
Наташа Матовић

*Лекторско-коректорским
тимом руководила*
Свјетлана Манигода
Сања Пејовић
Невена Лукинић
Лола Стојановић

*Сарадња на италијанским и
немачким текстовима*
Шејла Џидић
Николина Шурјанац
Александар Костић

Библиошкеарска подршка
Драгана Јанковић
Маја Шаховић

Штампа
Ободско слово, Подгорица
Тираж: 500

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-736-43-9 (Народна библиотека Будве)

ISBN 978-86-487-0290-6 (Ободско слово)

COBISS.CG-ID 23072004